

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОҚУ-АҒARTY МИНИСТРЛІГІ
Ы. АЛТЫНСАРИН АТЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ АКАДЕМИЯСЫ**

**Білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі
орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асыру бойынша
әдістемелік ұсыныстар**

Астана 2025

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесінің шешімімен баспаға ұсынылды (2025 жылғы 5 қыркүйек №4 хаттама)

Білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсыныстар – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2025. – 164 бет

Білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсыныстарда білім алушылардың үйлесімді дамуына ықпал ететін тәрбие жұмысының әртүрлі элементтерін бір жүйеге біріктіруге көмектесетін негізгі принциптер мен тәсілдер көрсетілген. Ұсыныстарда білім беру ұйымдары, педагогтер, ата-аналар және қоғамдық ұйымдар арасындағы өзара іс-қимылды қамтитын білім берудегі жүйелік тәсілдің маңыздылығы қамтылған. Ол жоспарлау, бақылау, нәтижелерді бағалау және іс-әрекеттерді түзету сияқты тәрбие жұмысын ұйымдастырудың негізгі аспектілерін қарастырады. Білім алушылардың бойында құндылық бағдарларын қалыптастыру, олардың әлеуметтік белсенділігін дамыту және әртүрлі сыныптан тыс жұмыс түрлеріне баулу әдістеріне ерекше көңіл бөлінеді.

Әдістемелік ұсыныстар білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруға қатысатын әдіскерлерге, директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасарларына және басқа да мамандарға арналған.

© Ы.Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2025

Кіріспе

Білім беру ұйымдарында тәрбие жұмысы – оқушылардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін маңызды бағыттардың бірі. Бұл бағытта директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының рөлі ерекше маңызды. Олардың қызметі білім беру мекемесінің тәрбие жүйесін құруға, дамытуға және жетілдіруге бағытталған жүйелі тәсілдерді іске асыруды талап етеді.

Қазіргі уақытта тәрбие жұмысы тек білім алушылардың интеллектуалдық дамуын қамтамасыз етумен шектелмей, олардың тұлғалық, әлеуметтік, мәдени және рухани әлеуетін жан-жақты ашуға бағытталған кешенді тәсілдерді қолдануды қажет етеді. Бұл тәсілдердің негізінде оқушылардың жалпыадамзаттық құндылықтарды меңгеруі, олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту және әлеуметтік жауапкершілікке тәрбиелеу басты назарда болуы тиіс. Сондықтан тәрбие жұмысының жүйелі ұйымдастырылуы білім беру ұйымдары қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының басты міндеті – тәрбиелік қызметті басқару және үйлестіру арқылы оның сапасын арттыру. Олар тәрбие жұмысының жалпы стратегиялық бағытын айқындап, педагогикалық ұжымды осы мақсатқа жетелеуі тиіс. Сонымен қатар, оқушылардың өзін-өзі басқару дағдыларын қалыптастыруға, олардың белсенді азаматтық ұстанымын дамытуға және тәрбиелік шараларды ұйымдастыруда инновациялық әдістерді қолдануға көңіл бөлу қажет.

Тәрбие жұмысының заманауи әдістеріне жобалық қызмет, волонтерлік бағдарламалар, шығармашылық клубтар мен бірлестіктерді ұйымдастыру жатады. Бұл әдістер оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың жеке қабілеттерін ашуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тәрбие жұмысында ата-аналармен өзара байланыс орнатудың, мектеп пен отбасының тығыз ынтымақтастығын қамтамасыз етудің маңызы зор. Бұл өз кезегінде тәрбие жұмысын біртұтас жүйе ретінде құруға мүмкіндік береді.

Осы әдістемелік ұсыныстарда директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының қызметінде жүйелі тәсілді іске асырудың негізгі қағидаттары, әдістері мен тетіктері жан-жақты қарастырылады. Ұсыныстар оқушылардың рухани және адамгершілік қасиеттерін дамытуға, олардың қоғамдағы орны мен жауапкершілігін түсінуге бағытталған. Бұл білім беру ұйымдарының тәрбие жұмысы саласындағы тәжірибесін жетілдіруге, тәрбие үрдістерін тиімді басқаруға және мектеп қоғамдастығында тәрбиелік жұмыстардың сапасын арттыруға ықпал етеді.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының қызметінде жүйелі тәсілді жүзеге асыру арқылы тәрбие процесін сапалы, бірізді және кешенді ұйымдастыруға ықпал ету, сонымен қатар тәрбиелік жұмыстың тиімділігін арттыру әдістемелік ұсынымдарды әзірлеудің мақсаты болып табылады.

Міндеттері:

- білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі

орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асыру бойынша жетекші халықаралық тәжірибелерді талдау, оларды отандық білім беру жүйесіне бейімдеу мүмкіндіктерін зерттеу, Қазақстандық білім беру ұйымдарында тәрбие процесін жүйелі түрде ұйымдастыру бойынша үздік практикаларды анықтау және тарату. Өртүрлі елдердегі тәрбие жүйелерінің ерекшеліктерін салыстырып, тиімді тәсілдерді қазақстандық контекстке енгізу жолдарын ұсыну;

- директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асырудағы ұйымдастырушылық аспектілер мен әдістемелік принциптері бөлімінде жүйелі тәсілдің негізгі ұғымдарын, қағидаттарын және әдіснамалық негіздерін түсіндіру;

- «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсыныстар бөлімінде бағдарламаның мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес тәрбие жұмысының жүйелі жоспарын әзірлеудің нақты алгоритмдерін ұсыну; жүйелі тәсілді жүзеге асыруда қолдануға болатын әдістер, құралдар және технологияларды сипаттайтын әдістемелік материалдар әзірлеу. Бағдарлама аясында барлық мүдделі тараптарды (білім алушылар, педагогтер, ата-аналар, жергілікті қауымдастықтар) бірлескен жұмысқа тарту бойынша іс-шаралар жоспарын ұсыну.

Әдістемелік ұсыныстар тәрбие жұмысының мазмұнын байытуға, инновациялық тәжірибелерді енгізуге және тәрбиелік іс-шараларды тиімді ұйымдастыруға көмектеседі. Сонымен қатар, бұл құжат тәрбие жұмысының жүйелілігін қамтамасыз ету арқылы білім беру ұйымдарындағы жалпы педагогикалық процестің сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Осылайша, ұсыныстар білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысының жаңа деңгейге көтерілуіне ықпал ететін маңызды құрал болып табылады.

Ескертпе: *Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2024 жылғы 30 шілдедегі № 194 бұйрығымен бекітілген «Біртұтас тәрбие» бағдарламасына өзгерістер енгізілді.*

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің 2025 жылғы 26 мамырдағы № 123 бұйрығына сәйкес бағдарламаның атауы «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы болып өзгертілді.

1 Білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асырудың халықаралық және отандық тәжірибесі

Білім беру ұйымдарында тәрбие жұмысы – білім алушылардың тұлғалық, әлеуметтік, рухани және мәдени дамуын қамтамасыз ететін маңызды процесс. Бұл жұмыс білім беру мазмұнының ажырамас бөлігі болып табылады және жеке тұлғаны қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Сондықтан тәрбие жұмысын ұйымдастыруда жүйелі тәсілді қолдану қажеттілігі артып келеді. Жүйелі тәсіл тәрбие процесінің барлық аспектілерін үйлестіруге және оны тиімді әрі нәтижелі жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Жүйелі тәсіл – бұл өзара байланысқан жүйелердің бөліктері ретінде объектілерді зерттеуге бағытталған ғылыми білім мен практикалық қызметтің әдістемелік негізі болып табылады. Ол объектілерді жүйе ретінде көрсету тәсілдерін, сондай-ақ оларды талдау, түсіндіру және дамыту әдістерін қамтиды. Бұл тәсілді оқу орындарының тәрбие жұмысына қолдану арқылы білім беруді оқу-тәрбие процесінің әртүрлі аспектілерімен өзара әрекеттесетін кең көлемді жүйенің бөлігі ретінде қарастыруға болады. Бұл жеке тұлғаның дамуына әсер ететін барлық факторларды ескере отырып, тәрбие жұмысын ұйымдастыруға және білім алушыларға жан-жақты үйлестірілген әсер етуді құруға мүмкіндік береді [1].

Жүйелі тәсіл білім мен тәрбиенің әртүрлі салаларындағы мәселелерді дәлірек тұжырымдауға және оларды шешудің тиімді стратегияларын жасауға мүмкіндік береді. Бұл тәсілдің негізі объектіні көптеген өзара байланысты элементтерден және олардың арасындағы қатынастардан тұратын тұтас жүйе ретінде қабылдау болып табылады. Мектептегі тәрбие жұмысы жағдайында жүйелі тәсіл оқу-тәрбие процесіндегі заңдылықтар мен қарым-қатынастарды анықтауға және пайдалануға бағытталған іс-әрекетті ұйымдастыруды жеңілдетеді. Бұл тәсіл жеке тұлғаның үйлесімді дамуына қол жеткізу үшін мұғалімдердің, білім алушылардың және ата-аналардың күш-жігерін біріктіре отырып, тұтас және тиімді тәрбие мен білім беру стратегиясын құруға көмектеседі.

Бөлімнің негізгі мақсаты – халықаралық және отандық тәжірибелерді талдау арқылы білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының қызметінде жүйелі тәсіл енгізудің маңыздылығын көрсету. Бұл тәсіл тәрбие жұмысының тиімділігін арттыруға, білім алушылардың жан-жақты дамуына және қоғамның талаптарына сәйкес тәрбие процесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Тәрбие жүйесін жүйелі түрде құру арқылы оқушылардың тұлғалық, әлеуметтік және моральдық дамуын қамту, сондай-ақ халықаралық және отандық тәжірибені ескере отырып, ұлттық тәрбие мен білім беру жүйесіне инновациялық әдістер мен үлгілерді енгізу.

Халықаралық тәжірибе тәрбие жұмысын ұйымдастыруда жүйелі тәсілдің тиімділігін көрсетіп келеді. Мысалы, Финляндия, Жапония, Сингапур және Канада елдерінде тәрбие жүйелері білім беру бағдарламаларының ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Бұл елдерде тәрбие жұмысы оқушылардың

эмоционалдық интеллектін дамытуға, әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға және олардың азаматтық жауапкершілігін арттыруға бағытталған. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибе тәрбие жүйесін ұйымдастыруда қоғам мен ата-аналарды кеңінен тарту, инновациялық технологияларды қолдану және білім беру мазмұнын гуманизациялау сияқты тәсілдерді ұсынады.

Ресей Федерациясының тәрбие жүйесі – тәрбиенің негізгі құрамдас бөліктерінің өзара әрекеттесу процесінде пайда болатын және ұжымның өмір салты мен оның психологиялық климаты сияқты біріккен сипаттамаларға ие біртұтас әлеуметтік жүйе. Білім беру ұйымының білім беру жүйесі күрделі құрылымға ие және өзара байланысты құрамдас бөліктер кешенінен тұрады:

а) жүйені құруға қажетті мақсаттар; ә) осы мақсаттарды жүзеге асыруды қамтамасыз ететін тәрбие процесіне қатысушылардың бірлескен қызметі; б) осы қызметтің қатысушылары ретінде адамдардың өздері; в) қатысушы меңгерген жүйе ортасы; г) осы жүйенің құрамдас бөліктерінің біртұтас жүйеге бірігуін және дамуын қамтамасыз етілуін басқару; д) негізінен сабақтарда белсенділік пен қарым-қатынаста туындайтын, қатысушылардың белгілі бір қауымдастыққа біріктіретін көзқарас [2].

Ресей Федерациясында мектеп директорының тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарына келесі міндеттер жүктеледі және осы іс-шараларды орындау арқылы тәрбие жұмысындағы жүйелі тәсіл жүзеге асырылады:

1) Тәрбие процесінің мәселелерін;

- тәрбие жұмысының нәтижелерін;

- мектептің оқу-тәрбие жұмысы саласындағы перспективалық мүмкіндіктері;

- оқу-тәрбие процесінің барысы мен дамуын;

- сыныптан тыс іс-шаралардың нысаны мен мазмұны және оқу іс-әрекетінің басқа түрлерінің барысын талдайды.

2) Мектептің даму стратегиясын түзету үшін қоғамдағы және білім берудегі жағдайдың өзгеру тенденцияларын;

- жоспарланған тәрбие жұмысының салдарын болжайды.

3) Дене шынықтыру-сауықтыру және көркемдік-эстетикалық циклдар бойынша аға кеңесшілердің, ұзартылған күн тобының жетекшілерінің, сынып жетекшілерінің, қосымша білім беру педагогтерінің қызметін ағымдағы және перспективалық жоспарлауды;

- мектептің білім беру бағдарламасын жасау және жүзеге асыру процесін;

- тәрбие жұмысы бойынша қажетті әдістемелік құжаттаманы әзірледі;

- мектеп ұжымы жүргізетін оқу-тәрбие процесінің сапасына, үйірмелердің, секциялардың, студиялардың жұмысына және басқа да тәрбие жұмысының түрлеріне жүйелі бақылауды жүзеге асыруды;

- жалпы мектепшілік кештерді, дискотекаларды, мерекелерді және басқа да мәдени-ағарту іс-шараларын дайындау және өткізу жөніндегі жұмысты;

- ата-аналарға (заңды өкілдерге) тәрбие жұмысын жүргізеді, оқу процесін ұйымдастыру мәселелері бойынша ата-аналарды (заңды өкілдерді) қабылдауды;

- қолайсыз отбасы балаларымен жеке тәрбие жұмысын бақылауды;

- сынып жетекшілерінің, дене шынықтыру-сауықтыру және көркемдік-

эстетикалық циклдар бойынша қосымша білім беру мұғалімдерінің белгіленген есеп беру құжаттамасын дұрыс жүргізуді;

- дене шынықтыру-сауықтыру және көркем-эстетикалық циклдар бойынша сынып жетекшілерінің, сынып тәрбиешілерінің, аға кеңесшілерінің және қосымша білім беру педагогтерінің жұмысын;

- оқушыларға арналған Ережелерді оқушылармен оқуды;

- мектептегі оқу-тәрбие жұмысымен айналысатын қызметкерлердің біліктілігі мен кәсіби шеберлігін арттыруды;

- қоғам өкілдері, құқық қорғау органдары және мектептің бірлескен тәрбие жұмысын жоспарлайды және ұйымдастырады.

4. Тәрбие жұмысын ұйымдастыру үшін қажетті құжаттаманы әзірлеуді;

- оқу-тәрбие процесін қамтамасыз ететін мектеп әкімшілігінің, қызметтері мен бөлімдерінің өкілдері, қоғам және құқық қорғау органдары өкілдерінің өзара іс-қимылын;

- сынып жетекшілерінің және басқа мектеп қызметкерлерінің білім беру бағдарламасын жүзеге асырудағы жұмысын үйлестіреді.

5. Мектептегі тәрбие жұмысын;

- мектепте қолайлы микроклиматты құруды;

- тәрбие жұмысына қатысушыларды ынталандыру жүйесін енгізуді басқарады.

6. Сынып жетекшілерінің, ұзартылған күн жетекшілерінің, үйірме, секция, студия меңгерушілерінің және т.б. қажетті есеп құжаттамасын толтыруының дұрыстығы мен уақытылы орындалуын;

- білім беру процесіне қатысушылардың белгіленген есептік құжаттаманы дұрыс және уақтылы жүргізуін;

- оқу процесінде қолданылатын жабдықтардың, құрылғылардың, техникалық және көрнекі құралдардың қауіпсіздігін;

- сынып жетекшілерінің, ұзартылған күн топтарының тәрбиешілерінің, аға кеңесшілерінің, үйірме, студия, секция жетекшілерінің және т.б. жұмысын;

- оқушылардың Оқушыларға арналған ережелерді сақтауын;

- білім беру процесінің сапасы, оқушылардың мәдениеті мен тәрбиесінің деңгейін бағалаудың объективтілігін;

- оқу әрекетін уақыт бойынша оңтайлы бөлуді басқарады.

7) Мектептің тәрбие бағдарламасын;

- оқу жұмысының бағдарламасының орындалу барысын;

- оқу үдерісіне қатысушылардың жұмыс жоспарларын түзетеді.

8) Оқу-тәрбие процесін қамтамасыз ететін әдістемелік құжаттарды;

- білім беру процесіне қатысушылар үшін нормативтік құжаттарды;

- мектептің білім беру бағдарламасы және стратегиялық құжаттардың үзінділерді;

- білім беру процесіне қатысушылардың қажетті есеп құжаттамасын жүргізу ережелерін;

- оқу іс-әрекетін жүргізу әдістемесі мен тәртібін әзірлейді.

9) Іргелі әдістемелік мәселелер бойынша тәрбие процесіне қатысушыларға кеңес береді.

10. Мектептің стратегиялық құжаттарын (тәрбие бағдарламасы, тәрбие жоспары және т.б.);

- тәрбие жұмысын ұйымдастыру және сыртқы серіктестермен байланыс орнату бойынша ұсыныстарды бағалайды және сараптайды.

11. Басылымға дайындалған тәрбие жұмысы бойынша әдістемелік материалдарды өңдейді [3].

Отандық және әлемдік мәдениеттің дәстүрлеріне, қазіргі өмірдің құндылықтары мен қажеттіліктерінің заманауи жүйесіне бағдарланған, қоғамда белсенді бейімделуге, өмірлік бағытын өздігінше таңдауға, еңбекке кірісуге және өз бетінше білім алуды жалғастыруға, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі жетілдіруге қабілетті жан-жақты азамат тұлғасын дайындау тәрбиенің жетекші мақсаты болып саналады. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттердің ерекше маңызы бар:

1) тұлға әлеуетінің дамуының жоғары деңгейін және оны болашақта іске асыруды қамтамасыз ететін тұлғалық құрылымдарды қалыптастыру үшін жағдай жасау және қолдау;

2) спорттық-сауықтыру шаралары арқылы оқушылардың дене және психикалық денсаулығын нығайту;

3) білім алушылардың өзін-өзі басқаруын дамыту, оларға білім беру ұйымдарын бірлесіп басқару үрдісіне қатысуға нақты мүмкіндіктер беру;

4) шығармашылық үйірмелер арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін анықтау және дамыту;

5) отбасы – мектеп арасындағы қарым-қатынасты нығайту.

Америка Құрама Штаттарында (бұдан әрі – АҚШ) тәрбие жұмысы мектептің білім деңгейіне және орналасуына байланысты әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қарастырады. Дегенмен, АҚШ-та тәрбие жұмысы оқушылардың дағдыларын және әртүрлі салалардағы құзыреттерін дамыту үшін қолайлы және қауіпсіз орта құруға бағытталған. АҚШ мектептері оқушылардың әлеуметтік және эмоционалдық дағдыларын дамытуға қолдау көрсету үшін іс-шараларды жоспарлау мен жүзеге асыруды қоса алғанда, оқушылардың дамуын қолдау үшін жүйелі түрде жұмыс істейді. Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру, оның ішінде дене шынықтыру және салауатты тамақтану сабақтарын ұйымдастыру жұмыстары да маңызды орын алады.

АҚШ-тағы тәрбие жұмысының негізгі аспектілерінің бірі оқушыларға олардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарын ескере отырып, жеке көзқарас болып табылады. Осы тәсілдің бөлігі ретінде мектептер көркем мәдениет, ғылым, спорт және т.б. салаларда қосымша сабақтар мен бағдарламалар ұсынады.

Орта білім беретін мектепте белсенді азаматтық ұстанымды дамыту жұмыстың түрлі формалары арқылы да жүзеге асырылады. Мәселен, бір ауданның білім бөлімінің әлеуметтік жобалар бөлімінің басшысы Home Works (Үй жұмыстары) орта мектеп оқушылары жүзеге асырып жатқан жобаның тәжірибесімен бөліседі. Жобаның мақсаты – қарттардың үйін жөндеуден өткізіп, жасөспірімдер мен аға буын арасындағы өзара түсіністікті жақсарту. Жобаның сәтті жүзеге асуын қамтамасыз ету үшін мұқият дайындық жұмыстары

жүргізілді: студенттер жас ерекшеліктеріне қатысты статистикалық мәліметтерді жинады, егде жастағы адамдардағы депрессия мәселесін зерттеді және Оңтүстік Корея мен АҚШ-та бұл мәселені шешу тәсілдерін салыстырды. Жоба аясында мектеп оқушылары жөндеу және құрылыс негіздерін үйренді, сонымен қатар жұмыстарды орындау үшін қаражат пен құрылыс материалдарын жинауды ұйымдастырды.

Орта мектепте қазірдің өзінде әлеуметтік саладағы еріктілердің жұмысын үйлестіретін өзін-өзі басқару органы бар. Мысалы, Richland Northeast High School орта мектебінде Қызыл Крест, полиция және жергілікті колледжбен белсенді жұмыс істейтін Жастар кеңесі бар. Қызыл Крестпен бірге мектеп оқушылары аз қамтылған отбасыларға азық-түлік жинауды ұйымдастырады, содан кейін олар жыл бойына таратылады. Бірлескен әрекеттің тағы бір мысалы - «Алғыс айту күні» картасын жасау жобасы, мұнда оқушылар ақша жинайды, сатып алады және көмектері үшін еріктілер мен донорларға алғыс білдіретін карталарға қол қояды. Әртүрлі әлеуметтік мақсаттарға қаражат жинау үшін попкорн мен кэмпит сату да тұрақты түрде өткізіліп тұрады [4].

АҚШ-тағы тәрбие жұмысының маңызды аспектілерінің бірі студенттерге олардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарын ескере отырып, жеке көзқарас болып табылады. Осы тәсілдің бөлігі ретінде мектептер өнер, ғылым, спорт және т.б. сияқты әртүрлі салаларда қосымша сабақтар мен бағдарламалар ұсынады.

Сонымен қатар, АҚШ білім беру іс-шаралары оқушыларды қолдау және олардың дамуы үшін қолайлы атмосфераны құру үшін ата-аналармен және қоғамдастықпен белсенді ынтымақтастықты қамтиды. Осыған байланысты мектептерде ата-аналар жиналысы, бірлескен іс-шаралар және отбасымен және жергілікті қоғамдастықпен өзара әрекеттестіктің әртүрлі формалары ұйымдастырылады [5].

Жапониядағы білім беру жүйесінің ерекшеліктері. Жалпы білім беретін мектепте тәрбие жұмысы, жалпы алғанда, ата-анамен, қоғаммен және басқа мектептермен өзара әрекеттесу арқылы құрылады [6].

Жапонияда жергілікті жерде жұмыс істейтін қауымдық кеңес немесе отбасы мен мектепті қолдау кеңесі арқылы бір мезгілде адамгершілік тәрбиесімен айналысатын ұйымдар құрылады. Бірлескен тәрбиелік-адамгершілік жұмыстары аясында балалар да, олардың ата-аналары да қатысатын іс-шаралар өткізіледі. Мұндай сабақтар оқушыларға үлкендердің іс-әрекеті арқылы адамгершілік мінез-құлық үлгілерін көруге мүмкіндік береді. Бұл кездесулердің нәтижесі мектеп оқушыларының өз қаласының префектурасының дәстүрлері мен тарихына байланысты түрлі қоғамдық іс-шараларға және қалалық мерекелерге белсенді қатысуы болып табылады [6].

Жапон ұлттық білім беру бағдарламасында адамгершілік тәрбиесінің жүйесі шешуші орынды алады және осы тақырып бойынша көптеген әдебиеттер басылып шығумен қатар, осы жылдар ішінде айтарлықтай педагогикалық тәжірибе жинақталды. Жалпы білім беретін оқу орындарында «Адамгершілік тәрбиесі» пәні бойынша оқулықтар, оқу-әдістемелік құралдар мен әдістемелік әзірлемелер қолданылады. Танымал басылымдардың бірі – Жапонияның Білім, мәдениет, спорт, ғылым және технология министрлігі шығаратын «Дотоку

Кеику» (Адамгершілік тәрбиесі) журналы. Бұл журнал ай сайын шығады және жапон мектептеріндегі мұғалімдерге арналған.

Жапон мектептерінің оқу процесінде оқушылар арасында тәртіп пен тәртіпті сақтау маңызды аспект болып қала береді. Тиімді оқу ортасы оқушылардың адамгершілік мінез-құлқына тікелей байланысты. Дегенмен, Жапонияда нақты білім беру стандарттары мен тиімділік критерийлерін белгілеу бұл мәселеде үлкен рөл атқаратынын атап өткен жөн.

Әрине, әр елдің мектептегі тәрбие жұмысына өзіндік ерекше көзқарасы бар және олардың барлығы әртүрлі жағдайда жұмыс істейтін педагогтер үшін пайдалы болуы мүмкін. Халықаралық тәжірибені білу мұғалімдерге озық тәжірибелерді өз оқушылары үшін зерттеп, бейімдеуге және тиімді бағдарламалар жасауға мүмкіндік береді.

Қазақстанда мектепке дейінгі білім беруден жоғары оқу орындарына дейінгі білім берудің әртүрлі деңгейлерінде әзірленіп, жүзеге асырылатын көптеген білім беру бағдарламалары бар.

Тәрбие – ұрпақты биік мұратқа жетелейтін сапалы білімнің тұғыры. Қадір-қасиет, ар-намыс, адалдық, патриотизм, жауапкершілік, әдептілік, мейірімділік, сүйіспеншілік, үлкенге ізет, кішіге құрмет сияқты қасиеттерге ие шығармашыл азаматты тәрбиелеу маңызды болып табылады. Еліміздің мектептерінде «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы іске асырылуда. Бұл құжат жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде өскелең ұрпақты тәрбиелеу сапасын арттыруға бағытталған.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы – ұлттық, адами құндылықтарға негізделген. Бұл құжатта білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысын толыққанды жүзеге асыру үшін білім алушылардың бойында қалыптастырылуы тиіс құндылықтар мен тәрбиенің мақсаты, міндеттері айқындалды. Жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, әлемдік озық білімді игерген саналы азаматты тәрбиелеу мақсаты көзделеді.

Білім беру ұйымдарында тәрбие жұмысын жүйелі тәсілді жүзеге асыру үшін директордың тәрбие жұмысы жөнінен орынбасары лауазымдық міндеттерді басшылыққа алуы тиіс:

- мектептің әлеуметтік-психологиялық қызметінің жұмысын жүзеге асыру және қадағалау;
- педагог-психолог пен әлеуметтік педагогтың жұмысын бақылау және қадағалау;
- аға тәлімгердің жұмысын бақылау және қадағалау;
- мектепішілік есепте және кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі инспекцияда тұрған оқушылардың есебін жүргізу, профилактика кеңесін өткізу, рейдтер ұйымдастыру, кезекшілік, кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі инспекциямен байланыс, сыртқы келбетті бақылау;
- 9-шы және 11-сынып оқушыларын жұмысқа орналастыру бойынша есептік құжаттаманы ұйымдастыру;
- жеке істерді жүргізу және қадағалау;
- ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен тәрбие жұмысы бойынша семинарлар, педагогикалық кеңестер өткізу жұмыстарын ұйымдастыру

және қадағалау;

- мектеп пен отбасының өзара әрекеттесуінің жаңа формаларын қамтамасыз ету;

- ата-аналар үшін педагогикалық консилиумдар өткізу;

- оқушылардың медициналық қызмет көрсету жағдайын бақылау;

- тәрбие шараларын өткізуде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану;

- оқушылар мен педагогтардың конкурстарға, слеттерге, конференцияларға қатысуын қамтамасыз ету;

- кәсіби бағдар беру жұмысын жүргізу;

- сынып жетекшілерінің әдістемелік бірлестігінің жұмысын ұйымдастыру және қадағалау;

- мерекелер мен іс-шараларды өткізу жұмыстарын ұйымдастыру және қадағалау;

- тәрбие жұмысының жоспарларын құру, талдау жұмыстарын ұйымдастыру;

- оқушылардың мұражайларға, көрмелерге баруын, экскурсияларын ұйымдастыру және қадағалау;

- үйірме жұмыстарын ұйымдастыру және қадағалау;

- «Жас қыран», «Жас ұлан» балалар ұйымдарының жұмысын ұйымдастыру;

- туристік жорықтар мен экскурсияларды ұйымдастыру;

- Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздері мен Конституциясының сақталуын бақылау;

- салауатты өмір салты бойынша жұмыстарды ұйымдастыру және қадағалау;

- балалар ұйымдарының жұмысын (тәлімгерді бақылау) ұйымдастыру және қадағалау;

- оқу-тәрбие жұмысының жоспарлануын ұйымдастыру;

- жазғы демалысты (демалыс, сауықтыру және жұмыспен қамту) ұйымдастыру жұмыстарын қадағалау.

2) Жоспар құру:

- «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында білім беру ұйымының тәрбие жұмысының мақсаты мен міндеттерін анықтау;

- жоспардың негізгі бағыттарын белгілеу;

- жоспардың жүзеге асырылуынан күтілетін нәтижені белгілеу;

- жоспардың іске асырылу барысын бақылау.

3) Үлгі болу:

- адалдық, жауапкершілік, әділдік пен басқаларға құрмет көрсету;

- әрбір оқушыны тыңдай алу, қолдай білу және түсіністік таныту;

- көшбасшылық қасиеттерге ие болу;

- жауапкершілік пен ұйымдастырушылық қабілеттері;

- жұмысты тиімді және үйлесімді ұйымдастыра алуы

- өзін-өзі дамытуға мен білімін жетілдіруге қабілеттілік.

4) Білім алушылармен қарым-қатынас:

- әрбір оқушыны жеке тұлға ретінде құрметтеу, оның пікірі мен көзқарасын ескеру;

- сенімді қарым-қатынас орнату;

- оқушылардың жағдайын түсіну, оларға қолдау көрсету;

- оқушылардың өз мәселелерімен, сұрақтарымен немесе өтініштерімен еркін түрде жүгіне алуы;

- оқушыларды шығармашылық тұрғыдан дамуға, өзін-өзі көрсетуге ынталандыру.

5) Ата-аналармен жұмыс:

- «Өнегелі 15 минут» бойынша кеңестер әзірлеу;

- «Үнемді тұтыну» бойынша нұсқаулықтар, ескертпелер;

- жалпы мектепшілік ата-аналар комитетін құру;

- жалпы мектепшілік ата-аналар комитетінің жұмысын жоспарлау және ұйымдастыру;

- жалпы мектепшілік ата-аналар жиналыстарын ұйымдастыру (17-қосымша) және өткізу;

- сынып жетекшілерімен, әлеуметтік педагогпен бірлесіп әлеуметтік осал және аз қамтылған, «қауіп тобы» отбасылары білім алушыларының үй-тұрмыстық жағдайларын зерттеу;

- қауіп тобындағы білім алушылардың ата-аналарын алдын алу кеңесінің отырыстарына шақыру;

- ата-аналарды психологиялық-педагогикалық қолдау жұмыстары (жеке және тақырыптық кеңестер, тренингтер, конференциялар, ата-аналар жиналыстар);

- ата-аналарды білім беру процесіне тарту (шығармашылық күндері, ашық сабақтар мен сыныптан тыс іс-шаралар);

- ата-аналарды білім беру процесін басқаруға қатысуға тарту (ата-аналардың мектептің қамқоршылық кеңесінің жұмысына қатыстыру);

- отбасы мен мектептің қоғамдық көмек көрсету кеңесінің жұмысына қатыстыру және т.б.

6) Қауіпсіз орта:

- оқу-тәрбие процесінде балалардың құқықтары мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы заңнамасы мен нормативтік құжаттарын сақтау;

- қауіпсіздік шараларын ұйымдастыру;

- психологиялық қолдау көрсету жұмысын ұйымдастыру;

- ата-аналармен байланыс орнатып, балалардың қауіпсіздігі мен тәрбиесіне қатысты мәселелерді бірге шешу;

- қауіпсіздік сабақтарын өткізу бойынша тәжірибемен алмасу сабақтарын ұйымдастыру; және т.б. [7]

Барлық білім беру ұйымдарының тәрбие жұмысының мазмұнында ұлттық мүдде, ар-ұят, талап сияқты құндылықтар көрініс табуы қажеттілігін атап, жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар тұла бойына шоғырланған тұлға тәрбиелеу мақсатына басты назар аударылуда.

2 Директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асырудағы ұйымдастырушылық аспектілер мен әдістемелік принциптер

Тәрбие жұмысы – жеке тұлғаның жан-жақты дамуына жағдай жасау мақсатын көздейтін, балалардың өмірін ұйымдастырудың мақсатты әрекеті болып саналады. Тәрбие – педагогикадағы ең маңызды ұғымдардың бірі. Кең мағынада тәрбие дегеніміз – адамға қоғамның ықпалы. Педагогикалық мағынада білім беру қоғамның негізгі талаптарын бейнелейтін білім беру мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыру үшін мұғалімдер мен оқушылардың арнайы ұйымдастырылған қызметі ретінде қарастырылады.

Жүйелі тәсіл идеялары ғылымның көптеген салаларында, соның ішінде педагогикада да жетекші орын алады. Қазіргі педагогикалық шындықта «жүйе» ұғымы педагогикадағы негізгі ұғымдардың біріне айналды.

Педагогика әдістемесі – педагогикалық процестің ішкі механизмдеріне, қозғалыс логикасына және ұйымдастырылуына бағытталған әдістер туралы ғылым. Ол жалпы педагогикалық іс-әрекеттің мәнін, өзгермелі әлеуметтік-мәдени жағдайда білім беру субъектілерінің тұлғалық және кәсіби өзін-өзі анықтауының жолдары мен тәсілдерін анықтайтын ғылыми идеяларға негізделген [8].

Педагогикалық әдістеме – ішкі механизмдерге, педагогикалық процестің қозғалысы мен ұйымдастырылу логикасына бағытталған әдістер туралы ғылым. Ол жалпы педагогикалық қызметтің мәнін, өзгермелі әлеуметтік-мәдени жағдайда білім беру субъектілерінің тұлғалық және кәсіби өзін-өзі анықтауының жолдары мен тәсілдерін анықтайтын ғылыми идеяларға негізделген [8].

Әрбір ғылымның нақты ғылыми әдіснамасы және ол қызмет ететін тәжірибе нақты, салыстырмалы түрде тәуелсіз тәсілдер немесе принциптер арқылы ашылады. Педагогикада бұл жүйелік, тұлғалық, әрекетке негізделген, көп субъективті, мәдени, этнопедагогикалық, антропологиялық тәсілдер жүйесін құрайды.

Негізгі әдіснамалық принциптердің бірі – жүйелік тәсіл, оның мәні салыстырмалы түрде тәуелсіз құрамдас бөліктер жеке түрде емес, олардың өзара байланысында, басқалармен жүйеде қарастырылады. Жүйелік тәсіл жүйенің жалпы қасиеттерін және жүйені құрайтын жеке элементтердің сапалық сипаттамаларын анықтауға мүмкіндік береді. Жүйелілік педагогикалық құбылыстар мен процестердің негізгі сипаттамаларының бірі болып табылады. Педагогикадағы жүйелі көзқарас педагогикаға жүйе ретіндегі қатынасты - жақсы құрылымдалған және өзара тығыз байланысты элементтердің жиынтығын болжайды. Бұл әдіс дәстүрлі пәндік әдіспен салыстырғанда жоғары сапалы және заманауи [9].

Педагогикадағы кез келген жүйелі көзқарасты негізгі принциптермен, яғни тұтастықпен, құрылымымен, әртүрлілігімен, түрімен, жүйелілігімен анықтауға болады.

Педагогикадағы жүйелілік принципі барлық басқа принциптерді біріктіретін принцип болып табылады және әрбір объектіде жүйенің белгілері

болады.

Тұтастық принципі жеке элементтердің бірлігімен және жалпы принциптерге, міндеттер мен мақсаттарға бағынуымен сипатталады.

Құрылым – сәйкес сипаттамаларға бойынша әр түрлі элементтердің ішкі жүйелерге қосылуы. Ішкі жүйелердің кез келгені басқалармен байланысады.

Әртүрлілік принципі – жүйенің нақты элементтерін тұтастай сипаттау үшін әртүрлі модельдерді пайдаланумен сипатталады.

Жүйелілік – жүйенің барлық элементтерінің жиынтығы. Олардың әрқайсысы белгілі бір мағынаға ие, берілген жүйенің белгілі бір құрамдас бөліктеріне бағынады [10].

Мектептегі тәрбие жұмысын жүйе ретінде қарастыратын болсақ, онда педагогиканың ғылыми пән ретінде қалыптасуына бағытталған элементтерге назар аудару керек. Тәрбие мен оқыту – бұл жай ғана элементтер емес, педагогиканың барлық құрамдастарын бағдарлайтын бағыттары. Тәрбие жұмысы келесі элементтерден тұрады:

- жинақталған тәжірибені беру;
- ұжым мен мұғалімдердің әсері;
- дүниетанымын қалыптастыру;
- тұлғаның қоғамға бейімделуі.

Мектеп директорының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары – білім беру ұйымының оқу-тәрбие ортасын қалыптастыруда маңызды рөл атқара отырып, оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудағы негізгі тұлға болып табылады. Оның лауазымдық міндеттері қолайлы климат пен тиімді білім беру қызметін қамтамасыз етуге бағытталған көптеген міндеттер мен функцияларды қамтиды. Негізгі міндеттеріне білім және тәрбие беру бағдарламаларын әзірлеу және енгізу кіреді. Оларды жаңартып, заман талабына сай болуын қадағалау директордың орынбасарына жүктелген, сонымен қатар олардың тиімділігін жүйелі талдауды көздейтін осы бағдарламалардың орындалуын бақылау кіреді.

Білім беру ұйымы директорының тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары тәрбие жұмысын ұйымдастыру бойынша жоспарлар мен іс-шараларды әзірлеуді, кәсіптік бағдар беру жұмысын ағымдағы және стратегиялық жоспарлауды қамтамасыз етеді және олардың орындалуын бақылайды. Дене шынықтыру, сауықтыру және көркемдік-эстетикалық бағыттағы сынып жетекшілерінің, кітапханашылардың және қосымша білім беру мұғалімдерінің қызметін үйлестіреді.

Тәрбие жұмысына талдау жүргізеді. Тәрбие жұмысы бойынша әдістемелік құжаттаманы әзірлеу, мәдени-ағарту іс-шараларын дайындау және өткізу бойынша жұмысты ұйымдастырады, оқу-тәрбие процесінің сапасына, үйірмелердің, секциялардың және тәрбие жұмысының басқа да түрлерінің және девиантты мінез-құлықты оқушылармен тәрбие жұмысына жүйелі бақылауды жүзеге асырады.

Тәрбие жұмысының мазмұнын, формалары мен әдістерін жетілдіреді. Дене шынықтыру, спорт-сауықтыру және әскери-патриоттық жұмыс процесін дамытуды үйлестіру, салауатты өмір салты нормаларын сіңіру, жұмыстарды, отансүйгіштік, азаматтық, жоғары адамгершілік пен әдептілік қасиеттерін

қалыптастыру және жан-жақты қызығушылықтары мен қабілеттерін дамыту жұмыстарын жүргізеді.

Жалпы білім беру ұйымындағы тәрбие процесін ұйымдастыруды қамтамасыз етеді; жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу, оқу-материалдық базаны нығайту жұмыстарын ұйымдастырады;

- тәрбие жұмысы, мәдени іс-шараларын дайындау және өткізу бойынша қажетті жоспарларды әзірлеуді;

- тәрбие процесінің мазмұны мен өткізілу сапасына жүйелі бақылауды;

- мектеп пен ата-аналар арасындағы қатынастың жаңа түрлерін, іс-әрекеттерін ұйымдастыруды;

- мектептің психологиялық және медиациялық қызметтерінің жұмысын үйлестіруді;

- тәрбие іс-шараларын өткізу кезінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануды;

- білім алушылардың мектептен тыс қалалық/аудандық, облыстық, республикалық деңгейдегі сайыстарға, конкурстарға қатысуын қамтамасыз етуді;

- білім алушыларға кәсіптік бағдар беру жұмысын қадағалауды;

- ата-аналарға арналған жалпы мектептік ата-аналар жиналыстарының жаңа форматтарын ұйымдастыруды және өткізуді;

- мектеп парламентінің, дебат клубының, оқушылардың өзін-өзі басқаруының, «Жас қыран», «Жас ұлан» балалар ұйымы жұмыстарын ұйымдастыруды жүзеге асырады.

Сонымен қатар, мектеп ұжымымен бірлесіп мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында айқындап берген тәуелсіздік және отаншылдық, әділдік және жауапкершілік, еңбекқорлық және кәсіби біліктілік, бірлік және ынтымақ, заң және тәртіп, жасампаздық және жаңашылдық құндылықтарының білім алушыларға дарытудың, әрбір құндылықтың іс-шаралармен қатар оқу процесінде жүйелі түрде көрінуі жолдарын, тәсілдерін іздестіреді, жоспарлайды және жүзеге асуын бақылайды.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы еліміздің болашақтағы негізгі сұлбасын «Әділетті Қазақстан – Адал азамат – Озық ойлы ұлт» деген үштаған ұғымымен үндеседі. Бағдарлама балалар мен жастардың бойында тәуелсіздік және отаншылдық, бірлік пен ынтымақ, әділдік пен жауапкершілік, еңбекқорлық пен кәсіби біліктілік, жасампаздық пен жаңашылдық, заң мен тәртіп құндылықтарын дарыту арқылы адал еңбек пен қоғам игілігін алдыңғы орынға қоятын, адал, әділетті азаматтарды тәрбиелеуге бағыт береді.

Озық дамыған мемлекет құру үшін азаматтарымыз жаңаша ойлай білуге және жасампаздыққа ұмтылуы қажет. Осыған орай жастарды тәрбиелеу «Адал азамат» идеясымен үндеседі. Бұл балалар мен жастардың бойында әділдік пен жауапкершілік, еңбекқорлық пен кәсіби біліктілік, жасампаздық пен жаңашылдық құндылықтарын дарыту арқылы адал еңбек пен қоғам игілігін алдыңғы орынға қоятын, адал, әділетті азаматтарды тәрбиелеуге бағыт береді.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында:

- «Ұлттық ойын – ұлт қазынасы» – үзіліс кезінде білім алушылардың бос уақытын ойын түрінде ұйымдастыру – асық, тоғызқұмалақ, бес тас және т.б.;
- «Өнегелі 15 минут» – ата-аналардың баласымен мінезқұлық және адамгершілік туралы күнделікті 15 минут жеке әңгімелесуі;
- «Үнемді тұтыну» – суды, тамақты, энергияны тұтыну бойынша күнделікті табиғи ресурстарға ұқыпты қарауды қалыптастыру: жадынамалар, нұсқаулықтар мен парақшалар әзірлеу;
- «Күй күмбірі» – қоңыраудың орнына күйді пайдалану, сондай-ақ үлкен үзіліс кезінде күй тыңдау тәрізді күнделікті жүргізілетін шаралардың орындалу сапасын бақылайды.

Әр оқу аптасының басында білім алушылардың және педагогтердің Қазақстан Республикасының Әнұранын орындауын ұйымдастырады және жүзеге асырады.

Білім беру ұйымның оқу және оқудан тыс іс-әрекетінің лейтмотиві ретінде қызмет ететін мақал-мәтелдердің, халық даналығы, көрнекті тұлғалардың ұлағатты сөздерінің, яғни «Апта дәйексздерінің» ақпараттық стендтерде, Led-экрандарда, сынып тақталарында және т.б. орналастырылуын қадағалайды.

Жол қозғалысы ережелерін, өмір қауіпсіздігі негіздерін зерделеу, білім алушылардың жеке қауіпсіздігін, қауіпсіз мінез-құлқын және т.б. сақтауы туралы сынып сағаты шеңберінде 10 минут ақпарат беру, яғни «Қауіпсіздік сабағының» тақырыптарын жоспарлайды, өткізу бойынша кеңестер береді, сынып жетекшілерінің аталған сабақты өткізу бойынша озық тәжірибелермен бөлісу дәрістерін ұйымдастырады [11].

Білім беру ұйымының әкімшілігі, қызметтері мен бөлімшелері өкілдерінің білім беру үдерісін қамтамасыз ететін қоғам және құқық қорғау органдарының өкілдерімен, ата-аналар және ата-аналар комитеттерімен өзара іс-қимылын үйлестіреді, қолайлы моральдық-психологиялық ахуалды құруды қамтамасыз етеді. Еңбекті қорғау, техника қауіпсіздігі және өртке қарсы ережелері талаптарының сақталуын қамтамасыз етеді.

Қазіргі білім беру және тәрбие процесі жағдайында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарының қызметін ұйымдастыру жүйелі тәсілді қолдануды талап етеді, ол педагогикалық ұжым алдында тұрған түрлі міндеттерді шешуге кешенді әрі өзара байланысты тәсілді білдіреді. Жүйелі тәсіл білім беру процесінің барлық аспектілерін соның ішінде жоспарлаудан бастап тәрбие жұмысының стратегиясын әзірлеу және нәтижелерді мониторингтеу мен бағалауға дейін тәрбие жұмысының біртұтас құрылым шеңберінде ұйымдастыруды көздейді.

Ұйымдастырудың негізгі аспектілерінің бірі тәрбие жұмысының бірыңғай жүйесін құру болып табылады, оған білім беру процесінің барлық қатысушылары арасында міндеттер мен жауапкершіліктерді нақты бөлу кіреді. Педагогтер, оқушылар және олардың отбасылары арасында өзара әрекеттесуді үйлестіруде, сондай-ақ білім алушылардың жеке қасиеттерін дамытуға бағытталған білім беру бағдарламалары мен іс-шараларды жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады.

Директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарының қызметінің

негізін құрайтын әдістемелік принциптерге мақсаттылық, жүйелілік, сабақтастық және оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру принциптері жатады. Жүйелі тәсілді тәрбие жұмысында қолдану білім беру ұйымының барлық құрылымдық элементтері – педагогикалық ұжым, ата-аналар мен білім алушылар арасындағы тиімді өзара іс-қимылды қамтамасыз ететін икемді және бейімделген модельді құруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, мектепте тәрбиелеу әлеуетін арттыру үшін жобалық қызмет, әлеуметтік бастамаларға қатысу, тақырыптық іс-шаралар мен шығармашылық конкурстар ұйымдастыру сияқты әртүрлі әдістер мен технологияларды пайдалану маңызды құрамдас бөлік болып табылады. Бұл білім алушылардың белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыруға ғана емес, олардың әлеуметтік жауапкершілігін және тұлғалық кемелдігін дамытуға да ықпал етеді.

Осылайша, тәрбие жұмысы жөніндегі директордың орынбасарының қызметінде жүйелі тәсілді тиімді жүзеге асыру тәрбие жұмысының барлық кезеңдерін ұйымдастыруды, заманауи әдістемелік принциптерді қолдануды және білім беру процесінің барлық қатысушыларымен белсенді өзара әрекеттесуді талап етеді, бұл өскелең ұрпақты тәрбиелеуде жоғары нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді.

3. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсыныстар

Тәрбие жұмысы – тұлғаның жан-жақты дамуына жағдай жасау мақсатын көздейтін, балалардың күнделікті өмірін ұйымдастырудың мақсатты әрекеті. Тәрбие – педагогикадағы ең маңызды категориялық ұғымдардың бірі. Кең мағынада тәрбие дегенімізді – адамға қоғамның ықпалы деп түсіндіруге болады. Педагогикалық мағынада тәрбие қоғамның негізгі талаптарын көрсететін тәрбиелік мақсаттар мен міндеттерге жету үшін мұғалімдер мен білім алушылардың арнайы ұйымдастырылған қызметі ретінде қарастырылады.

Тәрбие – бұл белгілі педагогикалық мақсаттар мен міндеттерді шешуге бағытталған, мұғалім мен білім алушы арасындағы жүйелі және мақсатты өзара әрекеттесу процесі. Ол келесі аспектілерді қамтиды:

- қоғамдық өмір мен еңбекке дайындық барысында аға ұрпақтың жас ұрпаққа қажетті әлеуметтік тәжірибені беруі және жас ұрпақтың оны игеруі;
- тұлғаның бойында белгілі бір қасиеттер мен сапаларды қалыптастыру үшін жүйелі, жоспарлы және мақсатқа бағытталған жұмыс;
- ғылыми дүниетанымды, сенімдер мен көзқарастарды табиғи үйлесімде қалыптастыру, жан-жақты дамыған тұлғаны тәрбиелеу.

Тәрбие – бұл халықтың ғасырлар бойы жинақтаған озық тәжірибесі мен ізгі құндылықтарын жас ұрпаққа сіңіру арқылы олардың өмірге деген көзқарасын, мінез-құлқын және қоршаған ортамен қарым-қатынасын қалыптастырудың маңызды құралы болып табылады [12].

Тәрбие жұмысында жүйелі тәсілдің қажеттілігі білім беру ортасындағы қазіргі заманғы сын-қатерлердің күрделілігімен байланысты. Бұл тәсіл тәрбие процесінің тұтастығын, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды біріктіруді, сондай-ақ білім беру процесінің барлық қатысушылары – педагогтер, білім алушылар, ата-аналар және қоғамның іс-әрекетін үйлестіруді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Жүйелі тәсіл:

- «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының тиімді жүзеге асырылуына ықпал етеді;
- білім алушылардың тұлғалық және азаматтық дамуына қажетті тұрақты құндылық бағдарларын қалыптастыруға жағдай жасайды;
- пәнаралық өзара әрекеттестік пен кері байланыстың арқасында тәрбие жұмысының сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, жүйелі тәсіл жауапты және отансүйгіш ұрпақты тәрбиелеуге ықпал ететін үйлесімді білім беру ортасын құрудың негізгі факторы болып табылады.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы қазіргі білім беру ұйымдарында маңызды орын алады, өйткені ол қазіргі әлемнің сын-қатерлеріне бейімделе отырып, ұлттық бірегейлікті және жоғары адами құндылықтарды сақтай білетін жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруға бағытталған.

Бағдарлама ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды біріктіреді, патриоттық, жауапты және моральдық тұрғыда тұрақты азаматтарды тәрбиелеуге ықпал етеді. Сонымен қатар оқу, сыныптан тыс және мектептен тыс іс-шараларды қамтитын бірыңғай жүйелі тәсілді ұсынады. Оқушылардың бойында еңбекқорлық, дәстүрге құрмет, қоғам алдындағы жауапкершілік, құқықтық және моральдық нормаларға адалдық тәрізді қасиеттерді қалыптастыруға көмектеседі. Ол үйлесімді білім беру ортасын қалыптастыруға бағытталған, яғни тек оқушылармен ғана емес, сонымен қатар педагогтермен, ата-аналармен және қоғамдастықпен жұмыс істеуді қарастырады. Жаһандану және технологиялық өзгерістерді ескере отырып, ұлттық бірегейлікті сақтауға, жаңа білім мен инновацияларға ашық болуға мүмкіндік береді.

Бағдарламаны іске асыру құндылыққа бағдарланған және құзыреттілік тәсілдемелеріне негізделеді. Олар оқытудың, тәрбиелеудің және дамытудың өзара үйлесімді бірлігін қамтамасыз етіп, білім алушылардың қоғамда табысты өмір сүруі үшін қажетті дағдылар мен құндылықтарды қалыптастыруға ықпал етеді [13].

Тәрбиедегі құндылыққа бағдарланған тәсілдеме білім алушылардың дүниетанымын, мінез-құлқын және қоршаған әлемге деген көзқарасын анықтайтын құндылықтар жүйесін қалыптастыруға негізделген. Тәуелсіздік және отаншылдық, бірлік және ынтымақ, әділдік және жауапкершілік, заң және тәртіп, еңбекқорлық және кәсіби біліктілік, жасампаздық және жаңашылдық білім алушылардың моральдық тандауын, мінез-құлқы мен ісәрекетін айқындайтын түйінді құндылықтар болып табылады. Түйінді құндылықтар Бағдарламаны іске асыру шеңберіндегі тәрбие мазмұнын айқындайды және білім алушыларды оқыту, тәрбиелеу және дамытудың өзара үйлесімді бірлігін қамтамасыз ету үшін білім беру мазмұнына кіріктіріледі. Түйінді құндылықтар пән мазмұнының, сыныпта және сыныптан тыс ісшаралардың ажырамас бөлігі болуы тиіс [13].

Білім алушылардың бойында түйінді құндылықтарды қалыптастыру құзыреттілік тәсілдемесі арқылы жүзеге асырылады. Бұл білім алушылардың бойындағы құзыреттер жиынтығын құрайды және білім беру ұйымы түлектерінің моделін айқындайды:

ұлттық мүддені ілгерілету – Отанның дамуына үлес қосуға, өз елінің ұлттық мүддесін қорғауға және дамытуға дайын болуы;

тиімді қарым-қатынас – басқалармен тиімді қарым-қатынас орнату, түсіну, командада жұмыс істеу және қақтығыстарды шешу дағдылары арқылы түрлі әлеуметтік ортада инклюзивтілік пен бірлікке ықпал ету, басқалармен ынтымақтастық орнату;

қоғамға қызмет ету – этикалық, әлеуметтік және мәдени тұрғыдан қолайлы тәжірибелерді қолдана отырып, қоғамның дамуына ерікті үлес қосуға дайын болу;

азаматтық парыз – этикалық мінез-құлық нормаларын, адалдық және заңның үстемдігін сақтау, қоғам талаптарын құрметтеу және ұстану;

инновациялық ойлау – жоғары нәтижелерге қол жеткізуге ұмтылу, кедергілерді еңсеру үшін жаңа дағдыларды игеру және болашақ бастамаларын

табысты іске асыруда өз әлеуетін пайдалану табандылық таныту;

шығармашылық – идеялар мен проблемаларды шешуде стандартты емес тиімді әдістер арқылы контекстке сәйкес генерациялау қабілеті [13].

Осылайша, «Адал азамат» біртұтас тәрбие ұлттық бірегейліктің негіздерін нығайтуға және қоғамның дамуына өз үлесін қоса алатын үйлесімді тұлғаны қалыптастыруға бағытталған тәрбие жұмысының стратегиялық құралы ретінде танылады.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарының қызметі білім алушылардың адамгершілік, патриоттық, рухани және азаматтық құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған жүйелі тәсіл негізінде мектептің тәрбие қызметін ұйымдастыруға және үйлестіруге бағытталған. Мектептің тәрбие жұмысын ұйымдастыру, әдістемелік жұмыс, өзара іс-қимылды үйлестіру, мектеп ортасын қалыптастыру, құндылықтарға негізделген тәрбие беру жұмысын ұйымдастыру оның негізгі қызмет түрлері болып табылады. Яғни:

- мектептің тәрбие жұмысының жылдық жоспарын «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының қағидаттарына сәйкес әзірлеу және іске асыру;
- білім алушылардың ұлттық, мәдени және жалпыадамзаттық құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған тәрбие іс-шараларын үйлестіру;
- оқу және сыныптан тыс іс-шараларды кіріктіру арқылы тәрбие процесінің тұтастығын қамтамасыз ету;
- «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасын іске асыру мәселелері бойынша педагогтерді оқыту және кеңес беру;
- тәрбие жұмысы бойынша педагогикалық кеңестер, семинарлар, шеберлік сыныптары, тәжірибе алмасу және басқа да іс-шараларды ұйымдастыру;
- білім беру процесіне құндылықтық тәсілді енгізуге ықпал ететін әдістемелік материалдар дайындау;
- мектеп, ата-аналар және жергілікті қауымдастық арасындағы байланысты орнату және бағдарламаны қолдауға ықпал ету;
- қоғамдық және мәдени мекемелермен бірлескен іс-шаралар ұйымдастыру;
- жиналыстар, тренингтер және кеңестер арқылы ата-аналарды тәрбие процесіне тарту;
- бағдарлама аясында жүзеге асырылатын тәрбие жұмысының тиімділігін бағалау;
- тәрбие іс-шараларының оқушылардың дамуына әсерін бақылау мен талдау;
- үйлесімді тұлғаны дамытуға ықпал ететін қолайлы моральдық-психологиялық атмосфера құру;
- бағдарлама құндылықтарын көрсететін тақырыптық күндер, акциялар, мерекелер және басқа да іс-шараларды ұйымдастыру және т.б.

Директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асыру жалпы білім беру ұйымының жылдық тәрбие

жоспарын әзірлеуден басталады және тәрбие жоспары мектептің дамуын стратегиялық жоспарлауға сәйкес әзірленуі тиіс. Осы орайда, «Ақмола облысы білім басқармасының Степногорск қаласы бойынша білім бөлімі Степногорск қаласының Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ дамуының стратегиялық жоспарының презентациясын үлгі ретінде (1-қосымшада), сонымен қатар аталған мектептің және «Солтүстік Қазақстан облысы Петропавл қаласының білім бөлімі Әлихан Бөкейхан атындағы № 25 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ орта мектептерінің «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында әзірлеген тәрбие жоспарларының қысқартылған үлгі-жоспарларын 2-ші және 3-ші қосымшада ұсынамыз.

❖ Күнделікті ұйымдастырылатын іс-шаралар:

➤ «Ұлттық ойын – ұлт қазынасы» – үзіліс кезінде білім алушылардың бос уақытын ойын түрінде ұйымдастыру – асық, тоғызқұмалақ, бес тас және т.б.

Педагогика ғылымында баланың ойнайтын ойындарына ерекше көңіл бөлінеді. Ерте жастағы ойлау жүйесі мен бастан кешірген оқиғалар адамның болашақ өміріне тікелей ықпал етеді. Сондықтан ойындарды зерттеу тек педагогтардың міндеті ғана емес, бұл бағытта психологтар, философтар, жазушылар, тарихшылар және этнографтар да өз үлестерін қосады. Балаларды еліміздің болашағы ретінде қарастыратын біз үшін олардың алғашқы қадамдарына назар аудару аса маңызды. Ойын – баланың жан-жақты дамуына ықпал ететін негізгі құралдардың бірі. Ол тәрбиелік мәнімен ерекшеленіп, ақыл-ой қабілетін дамытып, сөздік қорын байытады. Сонымен қатар, бала ойын барысында өмірді, қоғамды және адамдар арасындағы қарым-қатынасты түсініп, тәжірибе жинақтайды. Осылайша, ойын – болашақ өміріне бағыт беретін маңызды баспалдақтың бірі болып табылады.

Ұлттық ойындар – халықтың мәдени мұрасы, ұлттық құндылықтарды дәріптейтін баға жетпес қазына. Олар тек уақыт өткізу құралы ғана емес, сонымен қатар балалардың ой-өрісін дамытуға, дене қимылын шыңдауға және адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Мектептегі үзіліс уақытын тиімді ұйымдастыру – оқушылардың сергіп, сабаққа деген ынтасын арттырудың маңызды факторы. Осы ретте, ұлттық ойындарды үзіліс кезінде енгізу арқылы білім алушылардың бос уақытын пайдалы әрі қызықты өткізуге жағдай жасауға болады [14]. Бұл олардың бір-бірімен қарым-қатынасын нығайтып, ұжымдық мәдениетті дамытуға да ықпал етеді. Сондықтан үзіліс уақытында ұлттық ойындарды ұйымдастыру – білім алушылардың жан-жақты дамуына негіз болатын маңызды бастама. 4-қосымшада үзілісте және сыныптан тыс іс-шараларда қолдануға болатын ұлттық ойындардың жиынтығын ұсынамыз.

Баланың ерік-жігерінің қалыптасуы, мінез-құлқының ашылуы мен айқындалуына оның ойнайтын ойындары тікелей ықпал етеді. Ойын барысында ұжымдық сана-сезімі нығайып, қарым-қатынас дағдылары жетіледі. Сонымен қатар, ойын – эстетикалық тәрбиенің маңызды құралы болып табылады. Ол баланың физикалық дамуына ықпал етіп, еңбекке деген қызығушылығын арттыруға да көмектеседі. Яғни, ойындар тек сергіту құралы ғана емес, сонымен қатар баланың танымдық қабілеттерін дамытып, оны өмірдің түрлі салаларына

бейімдеуге мүмкіндік береді.

Үзіліс – мектеп күнінің маңызды бөлігі. Кез келген сабақ барысында балалар ұзақ уақыт қозғалыссыз отыратындықтан, үзіліс кезінде белсенділікке деген қажеттілік артады. Біздің мектепте қоңырау соғылған сәтте көптеген оқушылар дәлізге шығып, жүгіре бастайды. Демалу мен белсенді қимыл-қозғалыс келесі сабақта тиімді жұмыс істеуге көмектесіп, денсаулыққа оң әсер етеді.

«Ақмола облысы білім басқармасының Сандықтау ауданы бойынша білім бөлімі Балкашин ауылының №1 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесінде үзіліс кезінде оқушылардың уақытын қызықты әрі пайдалы өткізу үшін түрлі ойындар ұйымдастырады. Олардың қатарында кубик-рубик, тоғызқұмалақ, асық ойыны, «Орамал тастау», «Кім жылдам?», «Итеріспек», «Ақ серек – көк серек», «Көтермек», «Соқыртеке» және басқа да көптеген қызықты ойындар бар. Бұл ойындар балалардың ойлау қабілетін дамытуға, жылдам есептеуге, шапшаңдыққа, тапқырлыққа және икемділікке баулиды. Сонымен қатар, ұлттық ойындарды насихаттауға ықпал етеді. Аталған мектептің бастауыш сынып мұғалімі – Жусупова Жазира Дулатовнаның жинақтаған үзіліс кезінде ойнауға арналған ойындар жиынтығын 5-қосымшада ұсынамыз.

Мектеп жас ұрпаққа терең әрі сапалы білім беріп қана қоймай, олардың қажетті білік-дағдыларын қалыптастырып, дүниетанымын кеңейтіп, жан-жақты дамуына жағдай жасауы тиіс деп санаймын. Сонымен қатар, білім ордасының маңызды міндеттерінің бірі – балалардың денсаулығын нығайту, өйткені денсаулық – адамның басты байлығы.

➤ «Өнегелі 15 минут» – ата-аналардың баласымен мінез-құлық және адамгершілік туралы күнделікті 15 минут жеке әңгімелесуі.

Баланың тұлға болып қалыптасуында ата-анамен күнделікті қарым-қатынастың орны ерекше. «Өнегелі 15 минут» – ата-ананың баласымен күн сайын жеке әңгімелесуге арнайтын уақыты. Бұл уақыт мінез-құлық, адамгершілік құндылықтары, өмірлік ұстанымдар туралы ой бөлісуге мүмкіндік береді. Педагогика тұрғысынан алғанда, жүйелі түрде жүргізілетін осындай қарым-қатынас баланың өзіндік көзқарасын дамытуға, өзін тыңдап, түсіне білетін ортада еркін сезінуіне ықпал етеді. Сонымен қатар, ата-анамен шынайы әрі жылы қарым-қатынас орнату баланың сенімділігін арттырып, эмоционалдық тұрақтылығын нығайтады.

Тәжірибеде бұл әдіс баланың адамгершілік қасиеттерін дамытуға, дұрыс мінез-құлық қалыптастыруға, қоғаммен қарым-қатынас орнату дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Ата-ананың баласына көңіл бөліп, өз өмірлік тәжірибесімен бөлісуі – болашақта баланың жауапкершілікті, мейірімді, өз ойын еркін жеткізе алатын жан болып өсуіне негіз қалайды.

«Өнегелі 15 минут» – балалардың ата-аналарымен, ересектермен еркін әрі сенімді қарым-қатынас жасауын дамытуға бағытталған. Бұл кезеңді ұйымдастыру бойынша келесі кеңестер мен әдіс-тәсілдерді ұсынамыз:

- балаға ғана назар аударыңыз, жұмыс күте алады. Отбасында жұмыс уақыты мен үй уақытын бөлетін ереже болуы керек. Балаңызбен сөйлескен кезде

қоңырауларға, әңгімелерге немесе тіпті жұмыс туралы ойларға алаңдамаңыз. Уақытыңызды (бір-екі сағат болса да) – тек балаңызға және онымен бірге іс-әрекетке арнаңыз. Бұл үй жұмысына да қатысты. Баламен әңгімелесу барысында ыдыс жуып немесе тамақ пісіріп тұрып, балаңызға арқаңызды беріп тұрып сөйлесу шын жүректен және есте қаларлықтай болуы екіталай екенін ұмытпаңыз;

- балаңызбен әңгімелесу барысында ұялы телефонды ұстамаңыз және қолданбаңыз. Тағы бір маңызды ереже: баламен сөйлесу кезінде гаджеттерден толығымен бас тарту қажет – бұл ересектерге де, балаларға да қатысты ереже. Гаджеттерді фильмді немесе мультфильмді бірге көру үшін ғана қолдану қажет. Қарап болғаннан кейін оны талқылап, балаңыздың нені көбірек есте сақтайтынын білуге ұмтылыңыз;

- концерттерге, лекцияларға, танымдық іс-шаралар мен мұражайларға бірге барып, ол туралы әсерлеріңізбен бөлісіңіздер;

- ересектер орындайтын жұмыстарды бірге орындаңыз. Баланың қажет және пайдалы болуы маңызды, сондықтан «ересек және жауапты» жұмыс жасау әрқашан өте қызықты. Ендеше неге балаларға кейде осылай мүмкіндік бермеске? Шамды бұрау, кешкі ас әзірлеу, үйге қажетті заттар алудағы шығындарды есептеу, сатып алулар тізімін жасау тәрізді жұмыстарда көмек сұраңыз;

- отбасылық дәстүрлер қалыптастырыңыз. Әрбір отбасында өмір бойы сақталатын, сүйіспеншілікпен еске алатын ерекше рәсімдер бар. Бұл кешке кітап оқу, сенбі күндері бірге фильм тамашалау, отбасылық түскі ас немесе жексенбіде әжемізге бару тәрізді іс-шаралар болуы мүмкін;

- әр айдың соңында балаларыңызбен бірге келесі айдың барлық демалыс күндері үшін істер тізімін жазыңыз. Отбасының барлық мүшелерінің идеяларын жазып, әр демалыс сайын ең қызықтысын таңдауға болады;

- балалардың жаңа адамдармен сенімді қарым-қатынас жасау дағдыларын қалыптастыруға бағытталған «Сәлемдесу және таныстыру» жаттығуларын, бала өзін таныстырғанда қызықты үш дерек айтатын «Мен туралы 3 факт» ойынын, ересек адам балаға қызықты сұрақ қойып, кері байланыс алатын «Сиқырлы сұрақтар» әдісін қолданыңыз;

- әңгімелесу және пікір білдіру дағдыларын дамыту бағытында балалар мен ересектер белгілі бір тақырыпта пікірталас жүргізіп, өз ойларын еркін жеткізетін диалогтық ойындар, ересек адам ертегінің басын айтып, басқалары оны жалғастыратын «Ертегі жалғастыр» ойынын, балалар өз ойларымен бөлісіп, сөздік қорын байытатын кітап немесе фильмнің оқиғасын талқылауды әдетке айналдырыңыз.

6-қосымшада «Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің білім басқармасы» «Петропавл қаласының білім бөлімі» «Әлихан Бөкейхан атындағы № 25 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ ата-аналардың баласымен күнделікті жеке әңгімелесуіне арналған ұсыныстары тәжірибесін үлгі ретінде ұсынамыз.

➤ «Үнемді тұтыну» – суды, тамақты, энергияны тұтыну бойынша күнделікті табиғи ресурстарға ұқыпты қарауды қалыптастыру: жадынамалар, нұсқаулықтар мен парақшалар әзірлеу (7-қосымша).

Қазіргі заманғы білім беру мен тәрбие процесінде «Үнемді тұтыну» ұғымы

ерекше маңызға ие. Бұл – баланы кішкентайынан ресурстарды орынды пайдаланып, ысырапшылдыққа жол бермеуге үйрету деген сөз. Үнемділік – баланың жауапкершілігін, саналы тұтыну мәдениетін қалыптастыратын маңызды қасиеттердің бірі болып табылады. Оқу-тәрбие процесінде үнемді тұтынуды үйрету арқылы балалар табиғи және материалдық ресурстардың құндылығын түсінеді, энергия мен уақытты тиімді пайдалануды үйренеді. Сондай-ақ, үнемшілдік қаржылық сауаттылық пен экологиялық тәрбие бағытында да маңызды рөл атқарады. Үнемді тұтыну – тек материалдық заттарға қатысты емес, ол уақытты, еңбекті, тағамды, тіпті білімді дұрыс игеріп, орынды жұмсауды да қамтиды. Сондықтан оқу және тәрбие жұмысында бұл дағдыны дамыту баланың болашақтағы өмірінде саналы, жауапты азамат болып қалыптасуына ықпал етеді.

Қазіргі заманғы білім беруде тек теориялық білімді меңгеру ғана емес, оны күнделікті өмірде қолдану да маңызды. Осы тұрғыда, «үнемді тұтыну» тақырыбындағы математикалық есептер білім алушыларға қаржылық сауаттылық пен жауапкершілікті үйретудің тиімді құралы бола алады. Мұндай есептер арқылы балалар ақшаны, ресурстарды (су, электр энергиясы, азық-түлік) үнемді пайдалану жолдарын меңгеріп, саналы тұтыну мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар, бұл тәсіл оқушылардың логикалық ойлауын, талдау және шешім қабылдау дағдыларын дамытуға көмектеседі. Математика сабақтарында күнделікті өмірмен байланысты есептерді енгізу білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, алған білімін шынайы өмірде қолдануға мүмкіндік береді. Осы орайда «Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің білім басқармасы» «Петропавл қаласының білім бөлімі» «Әлихан Бөкейхан атындағы № 25 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ бастауыш сынып мұғалімдері Сексенбаева Жанаржан Дулатовна және Жукенова Жанар Төлегеновнаның жинақтаған есептер жиынтығын 8-қосымшадан оқуға болады.

➤ «Күй күмбірі» – қоңыраудың орнына күйді пайдалану, сондай-ақ үлкен үзіліс кезінде күй тыңдау.

Қазақтың төл өнері – күй, ғасырлар бойы халқымыздың рухани серігіне айналып, ұлт мәдениетінің ажырамас бөлігі болып келеді. Бүгінде мектеп қабырғасында білім алушылардың рухани дамуына, құндылықтарды бойына сіңіруіне ықпал ететін түрлі әдістер енгізілуде. Солардың бірі – «Күй күмбірі» жобасы. Бұл жоба бойынша қоңыраудың орнына күй қойылып, сондай-ақ үлкен үзіліс кезінде оқушыларға күмбірлеген күй тыңдату көзделеді. Бұл бастама мектеп ортасын ұлттық рухта қалыптастыруға, оқушыларды күй арқылы тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Күй – жай ғана әуен емес, ол – тарих, тәрбие, адам жанын тербейтін ерекше құбылыс. Күй туралы халық даналығында «Күй – тірі тарих», «Күй – қазақтың жаны», «Тіл жетпеген жерге күй жетеді» дейді. Сондықтан оны күнделікті мектеп өмірінің бір бөлшегі ету – жас ұрпақтың эстетикалық талғамын, мәдениетке деген құрметін арттыруға үлкен қадам.

Күй тыңдаудың мақсаты мен міндеттері:

- ✓ білім алушылардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын ояту;
- ✓ қазақ күй өнерінің ерекшеліктерімен таныстыру;
- ✓ музыка арқылы оқушылардың эмоционалдық интеллектісін дамыту;

- ✓ рухани-адамгершілік құндылықтарды насихаттау;
- ✓ сабақ арасындағы үзілістерде оқушыларға тыныштық пен шабыт сыйлау.

Күйдің тәрбиелік мәні:

- ✓ күй адамның жан дүниесін тереңдетіп, ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілікті арттырады, рухани байытады;

- ✓ қазақ күйлерінің мазмұны терең, олар адамгершілік, батырлық, әділдік, сүйіспеншілік сияқты қасиеттерді дәріптейді.

- ✓ музыка тыңдау арқылы балалардың ойлау қабілеті мен есте сақтау қабілеті жақсарады.

- ✓ күй сабырлыққа, терең ойға жетелейді, адам жанына тыныштық сыйлайды.

- ✓ күй арқылы білім алушылар халқымыздың өткен тарихын, ұлы күйшілердің мұрасын танып, бойларына ұлттық рухты сіңіреді.

Күй туралы халық даналығында «Күй – тірі тарих», «Күй – қазақтың жаны», «Тіл жетпеген жерге күй жетеді»

Осылайша, «Күй күмбірі» жобасы – білім беру жүйесінде ұлттық өнерді насихаттаудың тиімді әдісі. Ол тек эстетикалық ләззат сыйлап қоймай, жас ұрпақтың мәдени, рухани дамуына зор ықпал етеді.

Білім беру ұйымдарындағы іс-шараларда, сынып сағаттарында, пән сабақтарында, үзілістерде қоңырау орнына ұсынылатын күйлер тізімін 9-қосымшада ұсынамыз.

❖ Апта сайын ұйымдастырылатын іс-шаралар:

➤ «Менің Қазақстаным» – оқу аптасының басында бірінші сабақта білім алушылар Қазақстан Республикасының Әнұранын орындайды.

Әнұран маңызды дыбыстық символика ретінде әрекет етіп, ел азаматтарының әлеуметтік-саяси бірігуі мен этномәдени өзіндік сәйкестігі үшін негізгі мәнге ие. Тәуелсіз Қазақстан тарихында мемлекеттік гимн 1992 және 2006 жылдары, яғни екі рет бекітілді. Мемлекеттік гимн – мемлекеттік бірліктің символы ретінде қабылданған салтанатты музыкалық- поэтикалық шығарма. Гимннің мәтіні елге деген патриоттық сезімді, оның тарихына және мемлекеттік құрылымына деген құрметті бейнелейді.

Мемлекеттік рәміздер – әрбір елдің тәуелсіздігін, бірлігін және рухани құндылықтарын айқындайтын маңызды белгі. Соның ішінде Қазақстан Республикасының Әнұраны – халқымыздың патриоттық сезімін оятатын, елге деген сүйіспеншілікті арттыратын асқақ туынды.

«Менің Қазақстаным» бастамасы аясында оқу аптасының басында, бірінші сабақта оқушылар мемлекеттік Әнұранды орындау арқылы өз елінің тәуелсіздігі мен бірлігіне құрмет білдіреді. Бұл – білім алушылардың елжандылық сезімін күшейтіп, оларды ұлттық рухта тәрбиелеуге бағытталған игі шара.

Әнұранды орындау – жай ғана рәсім емес, ол әрбір азаматтың өз елін мақтан тұтып, оның болашағы үшін жауапкершілігін сезінуіне мүмкіндік береді. Бұл бастама жас ұрпақты отансүйгіштікке, тәртіп пен құрметке баулудың маңызды қадамы болып табылады.

➤ «Апта дәйексөздері» – бүкіл білім беру ұйымның оқу және оқудан тыс іс-әрекетінің лейтмотиві ретінде қызмет ететін мақал-мәтелдер, халық даналығы, көрнекті тұлғалардың ұлағатты сөздері. Аптаның дәйексөздері ақпараттық стендтерде, Led-экрандарда, сынып тақталарында және т.б. орналастырылады.

Білім беру үдерісінде оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесін дамыту маңызды орын алады. Осы мақсатта қолданылатын әдістердің бірі – аптаның дәйексөздерін енгізу. Дәйексөздер – білім алушыларға терең ой салатын, өмірлік құндылықтарды түсінуге көмектесетін қысқа әрі мағыналы нақыл сөздер.

Аптаның дәйексөздері тәрбие жұмысының ажырамас бөлігі ретінде оқушылардың тұлғалық дамуына оң әсер етеді. Олар арқылы балалар еңбекқорлық, адалдық, мейірімділік, патриотизм, жауапкершілік сынды қасиеттерге баулынады. Дәйексөздер тек сөз жүзінде айтылып қана қоймай, оларды талдау, өмірлік жағдайлармен байланыстыру, іс жүзінде қолдану арқылы оқушылардың санасына терең сіңіріледі. Дәйексөздерді тек тәрбие жұмысында ғана емес, сонымен қатар пән сабақтарында қолдану – білім алушылардың ой-өрісін кеңейтіп, терең ой қалыптастырудың тиімді әдістерінің бірі. Дәйексөздер тек тәрбие жұмысының құралы ғана емес, сонымен қатар пән сабақтарында білімді тереңірек меңгеруге, білім алушылардың сыни ойлауын дамытуға және оларды тілдік ортаға бейімдеуге көмектеседі. Әсіресе, афоризмдер, мақал-мәтелдер мен қанатты сөздерді пайдалану сабақтың мазмұнын байытып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Пәндерді оқыту барысында қолдану білім алушылардың тілдік және танымдық дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Осыған орай, дәйексөздерді тәрбие жұмысымен қатар, оқу процесінде мақсатты түрде пайдалану – оқыту мен тәрбиенің өзара байланысын нығайта отырып, білім берудің сапасын арттырудың маңызды тетігі болып табылады. Нақыл сөздерді, афоризмдерді, мақал-мәтелдерді сабақтың әртүрлі кезеңдерінде және білім берудің барлық деңгейлерінде оқушылардың пәндік дайындығының деңгейін ескере отырып, қолдануға болады. Нақты сөз тіркестерін таңдау сабақтың мақсатына және осы оқу кезеңінде мұғалімнің білім алушыларда қалыптастырғысы келетін дағдыларына байланысты қолданылады.

Аптаның дәйексөздері оқу-тәрбие жұмысында білім алушыларға дұрыс бағыт-бағдар беріп, олардың өмірлік ұстанымдарын қалыптастыруға ықпал етеді. «Ақмола облысы білім басқармасының Степногорск қаласы бойынша білім бөлімі Степногорск қаласының Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ мұғалімдері жинақтаған тәрбие жұмысында, пән сабақтарында, ата-аналар жиналыстарында қолдануға болатын дәйексөздер топтамасын 10-қосымшада ұсынамыз. Ұсынылған дәйексөздер топтамасын мектептің сынып жетекшілері мен пәндік әдістемелік бірлестіктері пән сабақтарында, сыныптан тыс іс-шараларда және ата-аналар жиналыстарында қолдану мәселесін талқылауы ұсынылады.

Абай Құнанбайұлының «Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?» деген сөзіндей, ойын – әр баланың даму және қалыптасу үдерісінде маңызды рөл атқарады. Баланың қоршаған ортаға бейімделіп, өмірге қадам басуы көбінесе

ойын арқылы жүзеге асады. Түрлі ойындар мен рөлдік әрекеттер оның қиялы мен ойлау қабілетін дамытып, әлемді тануына ықпал етеді. Сондай-ақ, ойын баланың қоғамға бейімделуіне, тұлғалық қасиеттері мен психологиялық ерекшеліктерінің қалыптасуына әсер етіп, оны тәрбиелеудің маңызды құралы болып табылады [15].

➤ «Қауіпсіздік сабағы» – жол қозғалысы ережелерін, өмір қауіпсіздігі негіздерін зерделеу, білім алушылардың жеке қауіпсіздігін, қауіпсіз мінез-құлқын және т.б. сақтауы туралы сынып сағаты шеңберінде 10 минут ақпарат беру немесе әңгіме өткізу.

Қауіпсіздік сабақтары білім алушылардың жас ерекшеліктері мен даму деңгейін ескере отырып, әр түрлі өмірлік жағдайларда балалардың өз іс-әрекеттеріне сенімділікті қалыптастыруға, олардың саналылығын арттырумен қатар қатар әртүрлі жағдайларда дұрыс әрекет етуді үйретуге бағытталуы тиіс.

Сынып жетекшілері сынып сағатының 10 минутын төтенше қызметтердің және байланыс орталықтарының телефон нөмірлерін үйрену, төтенше қызметтерге дұрыс қоңырау шалуды меңгеру, өзі туралы негізгі ақпаратты жаттау, терезелермен байланысты қауіптерді зерттеу, сондай-ақ балалар алаңдарында, ойын орталықтарында және аттракциондарда қауіпсіз мінез-құлық ережелерін қалыптастыруға; су айдындарындағы қауіптер, есік қағылған кезде қауіптерді қалай тануға болатынын білу, бейтаныс адамдармен кездесу кезінде қалай әрекет ету керек, мұздағы қауіптер, өзін қалай қорғауды үйрену, виртуалды достықтың тәуекелдері және қаңғыбас иттермен кездесу кезінде сақтық шаралары; бейтаныс адамдардың шақыруын сенімді әрі қауіпсіз түрде қалай бас тарту керектігі, көшеде қауіпті заттардан (мысалы, фонтандар, электр щиттері) қалай аулақ болу керектігі, кибербуллинг және одан қорғау тәсілдері, ата-аналармен сенімді қарым-қатынастың маңызы, интернетте қауіпті қызығушылықтар, сондай-ақ балалардың құқықтары мен міндеттеріне байланысты түсінік беруге арнаулары тиіс. Қауіпсіздік сабақтарының қажеттілігі туралы 1-кестеден оқуға болады.

1-кесте Қауіпсіздік сабақтарының маңызы

№	Тақырыптары	Күтілетін нәтиже
1	Қауіптер мен жарақаттардан қорғану	Қауіпсіздік ережелерін үйрену оқушыларға қауіпті жағдайлардан аулақ болуға, жарақаттардың алдын алуға және әртүрлі тапсырмаларды орындағанда тәуекелдерді ескеруге көмектеседі
2	Күнделікті дағдылар	Қауіпсіздік сабақтары балалар мен жасөспірімдерге күнделікті өмірде маңызды дағдыларды, мысалы, жолдан қауіпсіз өту, алғашқы көмек негіздері, қаржылық және ақпараттық қауіпсіздік ережелерін үйретеді
3	Төтенше жағдайларда әрекет ету	Оқушыларды өрт, жер сілкінісі немесе басқа төтенше жағдайларда дұрыс әрекет етуге үйрету өмірді сақтап қалуға және шығындарды азайтуға көмектеседі

4	Интернет қауіпсіздігі	Қазіргі әлемде интернет қауіпсіздігіне ерекше назар аударылады. Қауіпсіздік сабақтары оқушыларға онлайн қауіпсіз және қауіпті әрекеттерді айыра білуге, жеке мәліметтерін қорғауға және кибербуллингтің алдын алуға көмектеседі
5	Өзін-өзі түсіну және жауапкершілік	Қауіпсіздік ережелерін үйрену балалар мен жасөспірімдердің өзін-өзі түсінуін дамытып, өз әрекеттері үшін жауапкершілікті сезінуге, тәуекелдерді бағалауға және ойланған шешімдер қабылдауға үйретеді.

10 минуттық қауіпсіздік сабақтарын өткізу негізгі ұғымдар мен дағдыларды айқын әрі қысқаша жеткізу қабілетін қажет етеді.

Осындай сабақтарды ұйымдастыруға арналған кеңестер 2-кестеде ұсынылады.

2-кесте – Қауіпсіздік сабақтарын ұйымдастыру бойынша кеңестер

№	Кеңестердің бағыты	Кеңестер
1	Сабақтың мақсатын анықтау	Білім алушылар үшін маңызды және түсінікті қауіпсіздік тақырыбын дұрыс таңдау. Мысалы, бұл жолда дұрыс жүру ережелері, жарақат алған жағдайда алғашқы көмек көрсету тәсілдері, өрт кезінде немесе басқа төтенше жағдайларда қалай әрекет ету керектігі болуы мүмкін. Тақырып қысқа уақытта берілетін болғандықтан балалар үшін түсінікті және анық болуы қажет
2	Негізгі хабарламаларды анықтау	Білім алушыларға 10 минут ішінде жеткізу керек ең маңызды сәттерді бөліп көрсету. Тек қана таңдалған тақырыптың негізгі аспектілеріне назар аудару, сонда ақпарат тиімді әрі пайдалы болады. Сабақты артық мәліметтермен толтырмау, ең маңызды нәрсеге көңіл бөлу
3	Интерактивті әдістерді қолдану	Білім алушыларды сабаққа белсенді түрде қатыстыру үшін сұрақтарды дұрыс және түсінікті қою, талқылаулар ұйымдастыру немесе көрсетілімдер өткізу. Мысалы, оқушылардан төтенше жағдайға қалай әрекет ететінін сұрау немесе дұрыс әрекеттерді көрсету. Бұл материалды тәжірибе жүзінде меңгеруге көмектеседі
4	Практикалық бөлім	Мысалы, жарақат алған кезде алғашқы көмек көрсету әдістерін көрсету. Оқушыларға өз бетінше бұл әрекеттерді жасап көруге мүмкіндік беру, осылайша олар тек тыңдап қана қоймай, нақты дағдыларды меңгереді
5	Қарапайым тіл мен түсінікті нұсқаулар	Қарапайым әрі түсінікті тіл қолдану, күрделі терминдер мен техникалық мәліметтерден аулақ болу, себебі олар оқушыларды шатастыруы мүмкін. Барлығын мүмкіндігінше қарапайым түсіндіріп, әрбір

		оқушының жағдайды қалай шешу керектігін оңай түсінуіне көңіл бөлу
6	Түсінгенін тексеру	Сабақтың соңында оқушылардың негізгі ақпаратты меңгергеніне көз жеткізу. Білу деңгейін тексеру үшін бірнеше сұрақ қою немесе практикалық тапсырма беру
7	Көрнекі және аудиовизуалды құралдарды қолдану	Көрнекі құралдар, мысалы, суреттер, схемалар, бейне мазмұндар немесе презентациялар түсінікті әрі күрделі мәселелерді түсіндіруге үлкен көмек болады. Өмірден алынған мысалдар мен әңгімелер де қауіпсіздіктің маңыздылығын түсінуге көмектеседі

Уақыт шектеулі болғандықтан, тек ең маңызды аспектілерге назар аудару қажет, сонда материалдың анықтығы мен түсініктілігін қамтамасыз етіледі.

Қауіпсіздік сабақтарының үлгі тақырыптарын 11-қосымшада ұсынамыз.

Сынып сағаты – білім алушылардың қоршаған әлеммен қарым-қатынас жүйесін дамытуға көмектесетін тәрбие жұмысының түрі. Дамыту жүйесінде оның маңызы аз емес және оқушылардың интеллектуалдық дамуына, олардың қабілеттері мен жетістіктеріне, танымдық қызығушылықтарына, ой-өрісіне, сонымен қатар жеке тұлғалық қасиеттеріне жағдай жасайды.

Сынып сағаттарына қойылатын талаптар:

- сынып сағаттарының мазмұны қарапайымнан күрделіге, ақпараттан бағалауға, бағалаудан пайымдауға болатындай етіп құрылуы керек;
- сынып сағатында сынып жетекшісі оқушыларға өз пікірін, пайымдауын міндеттемеуі керек, бірақ ол оқушылардың пікірін әдептілікпен түзетіп, дұрыс шешім табуға көмектесуі керек;
- сынып сағатының мазмұнын құруда оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін ескеру қажет;
- сынып сағатының мазмұны әр түрлі іс-әрекет түрлерін қамтуы керек;
- сынып сағаты жағымды эмоциялық серпіліс беріп, оқушылардың сезімдері мен жағымды эмоцияларын дамытуы керек;
- сынып сағатында рефлексиялық (қорытынды) бөлім болуы керек.

Сынып сағаттары әртүрлі тәрбиелік мақсатта өткізіледі. Кейбір ғалымдардың пікірінше, сабақ сағаты ағарту, бағыт-бағдар беруші, және қалыптастыру тәрізді тәрбиелік қызметтерді атқарады:

- ағартушылық сынып сағаттары білім алушылардың этика, эстетика, психология, физика, математика, әдебиеттану және басқа ғылымдар бойынша білім аясын кеңейтеді. Сынып сағатының тақырыбы да технология, халық шаруашылығы саласындағы білімдер, сондай-ақ елде, әлемде болып жатқан, яғни қоғамдық өмірдің кез келген құбылысы қарастырылатын объект бола алады;

- бағдарлау қызметі мектеп оқушыларында қоршаған шындық объектілеріне белгілі бір қатынасты қалыптастырудан, оларда материалдық және рухани құндылықтар дамытудан тұрады;

- сынып сағатының бағыттау қызметі өмір туралы әңгімені білім алушылардың практикалық саласына ауыстыруды және олардың іс-әрекетіне

бағыт беруді қамтиды. Бұл қызмет мектеп оқушыларының өмірінің практикалық жағына, олардың мінез-құлқына, өмірлік жолын таңдауына, өмірлік мақсаттарын қоюға және оларды жүзеге асыруға нақты әсер етеді. Сынып сағатын өткізу процесінде нақты бағыт болмаса, оның оқушыларға әсер ету тиімділігі айтарлықтай төмендейді.

Сынып сағаттарының өткізілу формалары мен технологиялары мақсатқа, оқушылардың жасына, сынып жетекшісінің тәжірибесіне және мектеп жағдайына байланысты лекция, әңгіме, пікірталас, викторина, жарыс, ойын, конференция, қашықтыққа саяхат, мереке, іс-шара және т.б. түрлерде болуы мүмкін.

Сынып сағаттарының тақырыптары:

- адамгершілік-этикалық мәселелері бағытындағы сынып сағаттары мектеп оқушыларының туған жерге, еңбекке, ұжымға, табиғатқа, ата-анаға, өзіне т.б. деген белгілі бір көзқарасын қалыптастырады. Мысалы:

- «Сыйластық, адалдық және әділдік – адамгершілік құндылықтар» (адамгершілік құндылықтардың қоғамдағы рөлі туралы ой-талқы).

- «Достық пен адалдық – шынайы достық қасиеттері» (достықтың маңызы, адалдық пен сенім туралы әңгіме);

- «Өз әрекеттеріңнің нәтижесі» (әр адамның қоғам алдындағы жауапкершілігі, жауапкершілікті сезінудің маңызы туралы түсінік қалыптастыру);

- «Жақсылық пен жамандық», «Өмірде дұрыс жол таңдау (әртүрлі жағдайларды талқылау).

Бұл тақырыптар оқушылардың адамгершілік құндылықтарды түсінуіне, өздерінің мінез-құлықтарын саналы түрде қалыптастыруына көмектеседі;

- ғылым мен білім мәселелері бойынша сынып сағатының мақсаты – жеке тұлғаның рухани дамуының қайнар көзі ретінде оқушылардың оқуға, ғылымға, әдебиетке деген дұрыс көзқарасын қалыптастырады;

- эстетикалық мәселелер бағытындағы сынып сағаттарында оқушылар эстетиканың негізгі қағидаларымен танысады. Мұнда табиғаттағы әсемдік, адамның киімі, күнделікті тұрмысы, жұмысы, мінез-құлқы туралы айтуға болады. Мектеп оқушыларының өмірге, өнерге, еңбекке, өзіне деген эстетикалық көзқарасын қалыптастырып, шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуы маңызды;

- мемлекет және құқық мәселелеріне қатысты сынып сағаттарында білім алушылардың әлемде болып жатқан саяси оқиғаларға қызығушылығын, елдің халықаралық аренадағы табыстарына жауапкершілік сезімін дамыту, мемлекеттік саясаттың мәнін көре білуге үйрету қажет;

- салауатты өмір салты және гигиена мәселелерін арналған сынып сағаттарын оқушылар адам мәдениеті мен сұлулығының элементтері ретінде қабылдауы тиіс;

- психологиялық проблемаларға арналған сынып сағаттарының мақсаты – өзін-өзі тәрбиелеу процесін ынталандыру және бастауыш психологиялық білім беруді ұйымдастыруды қарастырады;

- экологиялық проблемаларды қарастыратын сынып сағаттары мектеп

оқушыларының бойына табиғатқа жауапкершілікпен қарауды қалыптастыруды мақсат етеді. Әдетте, мұнда жануарлар мен өсімдіктер әлемі туралы пікірталас ұйымдастырылады;

- маңызды әлеуметтік оқиғалар, атаулы даталар; мерейтойлар, мерекелер тәрізді жалпы мектеп проблемаларын қарастыратын және т.б. сынып сағаттары.

Мысалы, Ұлттық валюта – Теңге күніне орай сынып сағаттарының тақырыптары:

- бастауыш сыныптарға арналған сынып сағаттарының үлгі-тақырыптар: «Теңге – біздің ұлттық байлығымыз», «Ақша қайдан келеді?», «Ұлттық теңге – Қазақстанның символы», «Ақшаны үнемдей білейік», «Теңгенің тарихы»;

- негізгі орта білім беру деңгейінің 5 – 8-сыныптары үшін: «Теңге – тәуелсіздіктің нышаны», «Қазақ валютасының шығу тарихы», «Ақша өмірімізде қандай рөл атқарады?», «Ұлттық теңгенің дизайны мен қорғаныс белгілері», «Қаржылық сауаттылық және ақшаны дұрыс басқару»;

- 9–11 сыныптар үшін: «Ұлттық валюта – экономиканың негізі», «Қазақстанның қаржы жүйесі және теңгенің маңызы», «Теңге: кеше, бүгін, ертең», «Қаржылық сауаттылық – болашаққа салынған инвестиция», «Әлемдегі ұлттық валюталар және теңгенің орны»;

- аптаның дәйексөздеріне байланысты сынып сағаттары.

«Жауапкершілік – адамгершілік қасиеттің көрінісі» дәйексөзіне байланысты сынып сағаттарының тақырыптары: «Жауапкершілік деген не?», «Жауапкершілікті бала қандай болу керек?», «Адамгершілік – асыл қасиет», «Жауапкершілікті іс – абыройлы істің бастауы», «Мен өз ісіме жауаптымын», «Жауапкершілік және сенім», «Адамгершілік пен жауапкершілік – егіз ұғым», «Жауапкершілікті адам қандай болады?», «Өз ісіне жауап бере білу – азаматтық борыш», «Мамандық және жауапкершілік», «Жауапкершілік – тұлғаның маңызды қасиеті», «Қоғам алдындағы жауапкершілік», «Жауапкершілік пен еркіндік – үйлесімді ұғымдар ма?», «Адамгершілік қағидалары және жауапкершілік», «Табысты адамның жауапкершілік қағидалары».

«Әділетте берік болсаң, аяғың таймайды!» дәйексөзіне байланысты сынып сағаттарының тақырыптарының үлгілері: «Әділ болу – жақсы қасиет», «Әділдік пен шыншылдық», «Әділетті адам қандай болады?», «Әділдік – адалдықтың айнасы», «Шыншылдық пен әділеттілік – достықтың негізі», «Әділдік – адамгершіліктің өлшемі», «Әділетті болу – батылдық», «Туралық пен шыншылдық – абыройдың белгісі», «Әділетсіздікпен қалай күресуге болады?», «Адал жолды таңдаудың маңызы», «Әділетті қоғам – кемел болашақтың кепілі», «Әділеттілік пен заң үстемдігі», «Әділеттілік – азаматтық жауапкершіліктің негізі», «Көшбасшы болу үшін әділеттілік қажет пе?», «Қазақ даналығындағы әділеттілік ұғымы».

«Бірлігі күшті ел озады» дәйексөзіне сәйкес сынып сағаттарының тақырыптарының үлгілері: «Бірлік бар жерде – береке бар», «Достық пен татулық – ең үлкен байлық», «Адамдар не үшін бірігеді?», «Ынтымақ түбі – игілік», «Біз – тату сыныппыз!», «Берекелі өмірдің негізі – бірлік», «Ынтымақ пен татулық – табыстың кілті», «Достық, татулық және бірлік», «Топта жұмыс істеу және бірлесе әрекет ету», «Қазақстан – бірлігі жарасқан ел», «Бірлік пен

келісім – ел тұрақтылығының кепілі», «Қоғамдағы ынтымақтастықтың маңызы», «Бірлікті сақтаудың жолдары», «Ұлт пен ұлыстың татулығы – мемлекеттің басты байлығы».

«Ынтымақ жүрген жерде, ырыс бірге жүреді» дәйексөзіне байланысты сынып сағаттарының тақырыптарының үлгілері: «Ынтымақ – достықтың белгісі», «Бірлік пен татулық – бақыт негізі», «Келісім мен достық – біздің күшіміз», «Тату болғанға тағдыр да қолдайды», «Біз бір үйдің баласындаймыз!», «Ынтымақ пен бірлік – табыстың кілті», «Бірлігі жарасқан елдің болашағы жарқын», «Қазақстан – татулық пен бірліктің мекені», «Ұлттық бірлік – ел дамуының кепілі», «Ынтымақ пен бейбітшілік – тұрақтылықтың негізі», «Қоғамдағы келісім мен өзара сыйластықтың маңызы», «Ынтымақты ел – еңселі ел», «Бірлігі бекем мемлекет – өркендеген мемлекет».

«Буллингтен қорған!» бағыты бойынша сынып сағаттарының тақырыптарының үлгілері: «Дос болайық, ренжітпейік!», «Мейірімді болу – ең жақсы қасиет», «Біз бір-бірімізге құрметпен қараймыз», Жақсылық жасау – өзінді қорғау», «Достық пен мейірім – зорлыққа қарсы күш», «Буллинг деген не? Одан қалай қорғанамыз?», «Қорлау мен мазақтауға жол жоқ!», «Кибербуллинг: интернеттегі қауіп», «Күш көрсету – әлсіздіктің белгісі», «Сыйластық – зорлық-зомбылықтың жауы», «Буллингтің психологиялық әсері және одан қорғану жолдары», «Қауіпсіз орта қалыптастыру – барлығымыздың міндетіміз», «Кибербуллинг: ғаламтордағы қауіпсіздік», «Төзімділік пен түсіністік – келіспеушілікті шешудің жолы», «Буллингке қарсы мәдениетті қалыптастыру».

«Ынтымақ – бұзылмайтын қорған» дәйексөзіне байланысты сынып сағаттары тақырыптарының үлгілері: «Достық пен ынтымақ – біздің күшіміз» «Ынтымақ түбі – береке», «Тату өмір сүру – бақыттың бастауы», «Біз – бір үйдің баласымыз!», «Бірлігіміз бекем болса – болашағымыз жарқын», «Ынтымақ пен татулық – елдің тірегі», «Татулық – табыстың кепілі», «Халықтар достастығы – ел дамуының негізі», «Бірлік пен келісім – тұрақтылықтың тірегі», «Ынтымақ – елдің ең басты байлығы», «Ауызбіршілік – кез келген қиындықты жеңудің жолы».

❖ Жобалар – бұл білім беру мен қоғамның әртүрлі аспектілерін жақсартуға, білім алушыларды, ата-аналарды, педагогтерді профилактикалық іс-шараларға тарту арқылы жеке құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған білім беру бастамалары.

Жоба латын тілінен «projektus» деген сөзден шыққан, бұл сөздің мағынасы «алға лақтырылған» дегенді білдіреді. Француз тіліндегі «projet» сөзі «болашақта жүзеге асырылатын ниет» дегенді білдіреді.

Жоба әдісі – қазіргі заманғы оқытудың интерактивті әдістерінің бірі. Ол оқу процесінің құрамдас бөлігі болып табылады. Жоба әдісі – бұл білім алушының өз бетімен жоспарлау және орындау арқылы біртіндеп күрделенетін практикалық тапсырмалар – жобаларды орындау барысында білім мен дағдыларды меңгеретін оқыту жүйесі. Жоба әдісінің негізінде білім алушылардың танымдық дағдыларын дамыту, өз бетінше білім құрастыру, ақпараттық кеңістікте бағдарлану дағдыларын, сындарлы және шығармашылық ойлау қабілеттерін дамыту жатыр. Бұл – танымның жолы, таным процесін

ұйымдастыру тәсілі болып табылады.

Осындай нәтижеге жету үшін балаларды өз бетімен ойлауға, мәселелерді тауып, шешуге үйрету қажет, бұл үшін әртүрлі салалардан алған білімді пайдаланып, шешімдердің мүмкін болатын нәтижелерін болжау, себеп-салдарлық байланыстарды анықтау дағдыларын дамыту керек.

Жоба әдісі әрқашан оқушылардың белсенді әрі өз бетінше жұмыс істеуін – жеке, жұппен немесе топпен орындалатын тапсырмаларды жүзеге асыруды көздейді, бұл белгілі бір уақыт аралығында орындалады. Бұл әдіс топтық оқыту әдістерімен (collaborative немесе cooperative learning) жақсы үйлеседі. Жоба әдісінің негізінде әрдайым белгілі бір мәселені шешу жатады, бұл әртүрлі әдістер мен оқу құралдарын қолдануды, сондай-ақ ғылым, техника және шығармашылық салаларынан білімдер мен дағдыларды интеграциялауды талап етеді.

Жобалық оқытудың басты мақсаты – білім алушылардың келесі қабілеттерін дамытуға жағдай жасау:

- қажетті білімдерді әртүрлі дереккөздерден өз бетінше және қызығушылықпен табу және меңгеру;
- бұл білімдерді теориялық және практикалық тапсырмаларды шешуде қолдануды үйрену;
- әртүрлі топтармен жұмыс істей отырып, коммуникативтік дағдыларды дамыту;
- мәселелерді анықтау, ақпарат жинау, бақылау жүргізу, эксперимент жасау, талдау жүргізу, гипотезаларды құру және жинақтау сияқты зерттеу дағдыларын дамыту;
- жүйелі ойлау қабілетін қалыптастыру.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында білім беру ұйымдары білім алушылардың жасына және қажеттіліктеріне, өңірлік ерекшеліктеріне, сондай-ақ білім беру ұйымының бейіні мен түріне қарай дербес таңдауға мүмкіндік беретін «Қамқор», «SMART BALA», «Ұшқыр ой алаңы», «Еңбегі адал – жас өрен», «Шабыт», «Балалар кітапханасы» жобаларын жүзеге асыруды ұсынады.

➤ «Еңбегі адал – жас өрен» жобасының мақсаты – білім алушылардың әртүрлі мамандыққа деген қызығушылығын арттыру және еңбекқорлық идеясы арқылы құндылықтарды дәріптеу.

Жобаның міндеттері:

- білім алушылардың еңбекке деген қызығушылығын арттыру үшін әртүрлі мамандықтар туралы ақпарат беру және олардың маңыздылығын түсіндіру;
- білім алушыларға кәсіби бағыт-бағдар беретін шаралар (кәсіби бағдар беру кештері, кездесулер, шеберлік сыныптары) ұйымдастыру;
- еңбекқорлық пен адалдықты дәріптеу үшін адал еңбек пен еңбекқорлықтың қоғамдағы маңыздылығын түсіндіру;
- білім алушылардың еңбекке деген жауапкершілігін арттыру үшін үлгілі тұлғалармен кездесулер ұйымдастыру;
- құндылықтар мен еңбек мәдениетін қалыптастыру үшін еңбектің маңыздылығын, оның нәтижелері мен қоғамға тигізер пайдасын түсіндіру.

- білім алушыларды шығармашылық және еңбек дағдыларын дамытуға ынталандыратын жобалар мен іс-шаралар ұйымдастыру;
- білім алушыларды қоғамдық жұмыстарға тарту, қоғамға қызмет етудің маңыздылығын көрсету.

«Еңбегі адал – жас өрен» жобасы аясында өткізілетін *сынып сағаттарының* келесідей тақырыптарын ұсынамыз:

- «Адал еңбек – табыстың кілті»;
- «Жақсы маман болу үшін не істеу керек?»;
- «Еңбекқорлық пен адалдық – асыл қасиеттер»;
- «Менің болашақ мамандығым»;
- «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей».
- «Адал еңбектің жемісі»;
- «Еңбек – адамды көркейтеді»;
- «Адалдық – ардың ісі»;
- «Кәсіппен айналысу – заман талабы»;
- «Табысқа жетудің жолдары».
- Жаңа дәуірдегі еңбек нарығы»;
- «Табысты болудың 5 қағидасы»;
- «Адал кәсіп – жарқын болашақ»;
- «Жастар және кәсіпкерлік».

Жобаны іске асыру барысында қолданылатын әдістердің бір түрі – *тренинг*. Өзінің болашақ мамандығын анықтап жатқан жасөспірім үшін тренингтің ең басты пайдасы – мамандықтар әлемін түсініп, онда өз орнын табу мүмкіндігін береді. Бұл жасөспірімнің жеке қасиеттерін, қабілеттері мен қажеттіліктерін, күшті және әлсіз тұстарын анықтауға көмектеседі. Тренинг жасөспірімге мамандық таңдау және әрі қарай даму жолдарын іздеуде көмекші рөлін атқарады.

Кәсіби бағдарлау тренингтерінің негізгі міндеттері:

- тренингке қасушыны мамандық таңдау туралы ойлануға ынталандыру;
- қатысушының мамандықтар туралы белгілі бір білім алуын қамтамасыз ету;
- қатысушыны бірнеше мамандықтың сипаттамаларымен таныстыру;
- талдау жасап, қорытындылар жасау үшін жағдайлар жасау, тәуелсіз шешімдер қабылдау мүмкіндігін қамтамасыз ету;
- ойын әрекеті арқылы кәсіби тұрғыдан кері байланыс алу.

Тренинг болашақ мамандыққа деген қызығушылықты арттырып, оқушылардың кәсіби бағдарын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушыларға еңбекқорлық, адалдық, шығармашылық және жауапкершілік сияқты маңызды қасиеттерді дамыту арқылы өз мамандықтарына құрметпен қарауға үйрету, өздеріне ұнайтын мамандықты таңдау арқылы қоғамға қызмет етудің құндылығын түсіндіріп, азаматтық жауапкершілік сезімін қалыптастыруға да ықпал етеді.

Осы орайда Ақмола облысы Степногорск қаласы Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі Сарбиева Жанаргуль Калибековна және ағылшын тілі пәнінің

мұғалімі Жусипова Газиза Жумахметовнаның «Мамандықтар әлеміне саяхат» тақырыбында дайындаған тренинг үлгісін 12-қосымшада ұсынамыз.

➤ «Ұшқыр ой алаңы» жобасы. Қазіргі қоғамда жас ұрпақтың шығармашылық, сыни ойлау және коммуникативтік дағдыларын дамыту маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Әсіресе, жастардың өз пікірлерін білдіре білуі, басқа адамдармен конструктивті түрде пікір алмасуы, тыңдай білуі және өмірдегі түрлі мәселелерге қатысты дұрыс көзқарас қалыптастыруы – қоғамның дамуы үшін аса қажет құндылықтар. Осы тұрғыдан алғанда, «Ұшқыр ой алаңы» жобасы өте маңызды рөл атқарады.

Бұл жоба оқушыларға тілдік дағдыларды дамытуға, өз ойын еркін жеткізуге, түрлі тақырыптар бойынша талқылаулар жүргізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жобаның негізгі мақсаттарының бірі – құндылықтарды дәріптеу. Оқушылар осы жобада белсенді қатысып, түрлі өмірлік тақырыптарды талқылай отырып, өз пікірлерін ашық білдіруді үйренеді, жеке көзқарастарын құрметтеуге дағдыланады. Жоба арқылы олар сыни ойлау қабілеттерін дамытуға, қиын жағдайларды шешуде дұрыс шешім қабылдауға және әлеуметтік жауапкершілікті сезінуге үйренеді.

«Ұшқыр ой алаңы» жобасы балалардың әлеуметтік, моральдық және кәсіби дамуына зор ықпал етеді, олардың адамгершілік құндылықтарды түсініп, дұрыс қалыптастыруына негіз жасайды. Сонымен қатар, ол оқушыларға белсенді азамат болуға, қоғамда өз орындарын табуға және болашақта өз пікірін білдіру арқылы өзгерістер жасауға мүмкіндік береді.

Жобаның мақсаты – тілдік дағдыларды дамыту және тақырыптық талқылау арқылы құндылықтарды дәріптеу.

Міндеттері:

- білім алушылардың тілдік дағдыларын дамыту: сөйлеу, тыңдау, жазу және оқу дағдыларын жетілдіру;
- тақырыптық талқылау арқылы өз пікірлерін ашық және дәлелді түрде білдіруге үйрету;
- құндылықтар мен этикалық нормаларды түсіндіру, оларды талқылау арқылы балалардың азаматтық жауапкершілігін арттыру;
- сыни ойлау және аналитикалық көзқарас қалыптастыруға ынталандыру;
- құндылықтарды қалыптастыру мақсатында топтық және жұптық жұмыстар арқылы әлеуметтік дағдыларды дамыту;
- әртүрлі тақырыптар бойынша пікір алмасу арқылы ойлау ауқымын кеңейту және шығармашылық қабілеттерді дамыту;
- өз көзқарасын құрметтеуге және басқа адамдардың пікірлерін тыңдай білуге үйрету;
- әр түрлі өмірлік жағдайларды талқылау арқылы өмірге деген дұрыс көзқарас қалыптастыру;
- құндылықтар мен адамгершілік қағидаларын оқу барысында белсенді қолдану.

«Ұшқыр ой алаңы» жобасы іске асыру барысында ұсынылатын іс-шаралар 3-кестеде оқуға болады.

3-кесте – «Ұшқыр ой алаңы» жобасы іске асыру жолдары

№	Жұмыс түрлері	Сипаттамасы
1	Тақырыптық талқылаулар мен дебаттар	Оқушыларды түрлі әлеуметтік, моральдық, экологиялық мәселелерге қатысты пікір алмасуға шақыру. Талқылауларды белгілі бір тақырып бойынша жүргізіп, әр оқушының көзқарасын тыңдауға мүмкіндік жасау. Мысалы, «Қазіргі қоғамдағы әділеттілік», «Жасөспірімдер арасындағы зиянды әдеттер», «Әлеуметтік желілердің әсері» деген тақырыптар бойынша дебаттар ұйымдастыру
2	Шығармашылық жазба жұмыстарын өткізу	Оқушыларға белгілі бір тақырыпқа эссе, мақала немесе қысқа әңгіме жазу тапсырмасын беру. Бұл жұмыс оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіріп, олардың ойларын жинақтап, жүйелі түрде жеткізуге көмектеседі. Мысалы, «Менің арманымдағы қоғам», «Жасөспірімдер үшін басты құндылықтар» тақырыптарына шығармашылық жазба жұмыстарын орындау
3	Рөлдік ойындар	Оқушыларға әртүрлі әлеуметтік рөлдер мен жағдайларды ұсыну арқылы олардың құндылықтар мен моральдық таңдау жасау дағдыларын дамыту. Рөлдік ойындар арқылы оқушылар өздерінің жеке пікірлерін қорғай отырып, мәселелерді шешуге үйренеді. Мысалы, «Көшедегі бұзақылықты қалай шешуге болады?» немесе «Қоғамдастарымның құқықтарын қорғау» рөлдік ойынын өткізу
4	Кітаптар мен мақалаларды талқылау	Оқушыларға арнайы әдеби шығармалар немесе мақалалар беру, олардың мазмұнын талқылау. Бұл жұмыс оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытып, пікір білдіру дағдыларын жетілдіреді. Мысалы, «Ұлы адамдардың өмірі мен еңбегі», «Қазіргі жастардың құндылықтары» сияқты тақырыптар бойынша кітаптарды оқу және талқылау
5	Әлеуметтік жобалар жасау	Оқушыларды қоғамның маңызды мәселелеріне назар аударуға шақыру үшін әлеуметтік жобалар ұйымдастыру. Жоба барысында олар белгілі бір мәселеге қатысты зерттеу жүргізіп, шешімдер ұсынуы мүмкін. Мысалы, «Тазалық – қоғамның міндеті» немесе «Экологиялық таза орта үшін» сияқты әлеуметтік жобаларға қатысу
6	Форумдар мен пікірталастар өткізу	Оқушыларды әртүрлі тақырыптар бойынша пікірталасқа қатыстыру. Олар бір-бірімен пікір алмаса отырып, түрлі көзқарастарды тыңдап, шешім қабылдауға дағдыланады. Мысалы, «Білім беру жүйесін жетілдіру жолдары», «Жас ұрпақтың тәрбиесі» сияқты маңызды мәселелерді талқылау
7	Қоғамдық маңызды шараларға қатысу	Оқушыларды қоғамдық шаралар мен іс-шараларға қатыстыру, мысалы, қайырымдылық акцияларына

		қатысу, қоршаған ортаны қорғау шараларын ұйымдастыру. Бұл жұмыс олардың әлеуметтік жауапкершілік сезімін қалыптастырып, қоғамға пайдалы болуға бағыттайды
8	Психологиялық тренингтер	Оқушылардың ішкі тұлғалық дамуына және құндылықтар жүйесін қалыптастыруға бағытталған тренингтер өткізу. Мысалы, «Өзіңді түсіну және құрметтеу», «Құндылықтарды анықтау» сияқты психологиялық тренингтер оқушылардың өз ойларын айқын жеткізуіне және басқалармен тиімді қарым-қатынас жасауына көмектеседі
9	Ой-талқы сабақтары мен шеберлік сыныптары	Оқушыларға арнайы шеберлік сыныптар мен семинарлар өткізіп, өздерінің идеялары мен құндылықтарын ашық түрде талқылауға мүмкіндік беру. Бұл жұмыстар оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға, сондай-ақ қоғамға қызмет етуге деген құштарлықтарын арттыруға мүмкіндік береді
10	Тақырыптық презентациялар жасау	Оқушыларды белгілі бір тақырып бойынша презентация жасауға шақыру, оларды ақпаратты жинақтап, жүйелі түрде ұсынуға үйрету. Бұл оқушылардың өз ойларын дәлелдеп, көпшілік алдында сөйлеу дағдыларын жетілдіреді. Мысалы, «Қазақстанның әлеуметтік дамуы» немесе «Табиғат және адам» тақырыбында презентациялар ұйымдастыру

Жоғарыда аталған жұмыстар «Ұшқыр ой алаңы» жобасы аясында оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға, ойлау қабілеттерін жетілдіруге және өз пікірлерін білдіруде сенімділіктерін арттыруға ықпал етеді.

Осы орайда Ақмола облысы Степногорск қаласы Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі Сарбиева Жанаргүл Калибековнаның қазақ тілі мен әдебиеті пәнінен сыныптан тыс іс-шара ретінде ұйымдастыруға арналған «Тіл – бұлбұл, сөз – бұлақ» тақырыбындағы 9-11-сынып оқушыларына арналған зияткерлік ойынның үлгісін 13-қосымшадан оқуға болады.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы – білім беру саласындағы басты құндылықтар мен мақсаттарға негізделген кешенді тәрбие жүйесі. Бұл бағдарламаның негізгі мақсаты – білім алушылардың зияткерлік, рухани-адамгершілік, ұлттық және әлеуметтік құндылықтар арқылы жан-жақты дамуын қамтамасыз ету. Мұның нәтижесінде әрбір білім алушының жауапкершілігі жоғары, отансүйгіш, шығармашыл және салауатты тұлға болып қалыптасады. Бағдарламаны жүзеге асыру үшін ұлттық тәрбие, азаматтық белсенділік, экологиялық сауаттылық, денсаулық мәдениеті мен цифрлық құзыреттілікті үйлесімді түрде дамыту көзделген. Бұл тәрбие салалары білім беру процесінде өзара ықпалдаса отырып, білім алушылардың жеке тұлғалық дамуын қолдайды.

Білім мен тәрбие – бұл білім беру процесінің ажырамас бөлігі, олар тығыз байланыста жүзеге асырылуы тиіс. Бірінсіз екіншісі болуы мүмкін емес, өйткені

тәрбиесіз білімнің мәні мен бағыт-бағдары жоғалады. Атақты ойшыл Әбу Насыр әл Фараби: «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие керек. Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне қауіп әкеледі» деген екен. Бұл сөздің растығын өмір тәжірибесі талай мәрте дәлелдегені белгілі. Біздің ата-бабаларымыз тәрбиенің орны бөлек екенін жақсы білген. Өйткені ұрпаққа үлгілі тәрбие бере алу – қоғамның, елдің тірегін қалыптастыру болып табылады [9]. Соның ішінде пәннің мазмұны арқылы балаға өнегелі тәртіп, құқықтық тәрбие, болашақ мамандығын таңдауда бағыт-бағдар беру, экологиялық білім, табиғатқа қамқорлық жасау, үнемшіл болуға үйрете білу – өлшеуі жоқ қазына. Тәрбие оқушының тұлғасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, оның ұмтылыстарын, құндылықтарын және моральдық бағдарларын бағыттайды. Бұл тек ақыл-ой қабілеттерін ғана емес, сонымен қатар жауапкершілік, құрмет, жетілуге деген талпыныс сияқты адамгершілік қасиеттерін дамытуға көмектеседі.

Бұл екі аспектінің өзара байланысының маңыздылығы тәрбие ісі жөніндегі директордың орынбасарларының қызметінде айқын көрінеді. Олар тек тәрбие үдерісін бақылап қана қоймай, оны оқу үдерісімен үйлестіруі қажет. Олардың жұмысына пәндік тәрбиелік мақсаттарды ескеру маңызды, мысалы, мәдени және әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру, эмоционалдық интеллектіні дамыту және топта жұмыс істей білу сияқты. Бұл оқу пәндері мен тәрбие іс-шараларын үйлестіруді, әрбір сабақтың, пәні не болмаса, тұлға тәрбиелеуге арналған ортаға айналуын талап етеді.

Осылайша, тәрбие ісі жөніндегі директордың орынбасарлары тәрбие процесін тек бөлек процесс ретінде қарастырмауы керек, ол жалпы білім беру стратегиясының бөлігі болып табылады. Олар тәрбиелік мақсаттарды оқу мен тәрбие іс-әрекеттерінің әрбір саласына кіріктіруі тиіс, бұл білім мен тәрбиенің өзара дамуын қамтамасыз етіп, оқушыларға әсерінің тиімділігін арттырады.

Сондықтан «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының құндылықтарын пәннің мазмұнына кіріктіру өте маңызды. Бұл оқыту барысында білім алушыларға тек кәсіби білім мен дағдыларды ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы орындарын дұрыс табуға, құндылықтарды бағалауға және оларды өмірде қолдануға мүмкіндік береді. Әр пән арқылы білім алушылардың тұлғалық қасиеттері дамып, әлеуметтік ортада, табиғат аясында жауапкершілікті және саналы әрекеттер жасауға бағытталады.

Осы орайда Ақмола облысы Степногорск қаласы Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебінің химия пәнінің мұғалімі – Нұрлан Жансая Нұрғалиқызының «Химия» оқу пәні сабақтарында экологиялық тәрбие беруге, табиғатқа қамқорлық жасауға, үнемді болуға тәрбиелеуге бағытталған жаттығулар жинағының үлгісін 14-қосымшада ұсынамыз.

Оқу пәндері өскелең ұрпақты тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады, өйткені олар тек білім беру ғана емес, сонымен қатар дүниетанымды, құндылықтарды және адамгершілік бағдарларды қалыптастырады. Әрбір пән мектепте білім алушылардың тұлғалық дамуына әсер ететін ерекше мүмкіндіктерге ие. Мысалы, әдебиетті зерттеу эмоционалдық интеллектіні, басқаларға деген түсіністік пен жанашырлық қабілеттерін дамытады, тарих өз елінің дәстүрлері мен

құндылықтарының маңыздылығын түсінуге көмектеседі, ал жаратылыстану пәндері қызығушылықты, сыни ойлауды және жауапкершілікті ынталандырады.

Директордың тәрбие жұмысы жөнінен орынбасары мен пән мұғалімдерінің жұмысы тығыз байланыста болады, өйткені олар оқу бағдарламаларының мазмұны мен оқыту әдістері арқылы оқушының дамуына әсер етеді. Директордың тәрбие жұмысы жөнінен орынбасары тәрбие процесін үйлестіріп, әрбір оқу пәнінің аясында білім беру және «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының тәрбие міндеттерін жүзеге асыру үшін жағдайлар жасайды. Бұл ынтымақтастық тәрбие мақсаттарын оқу процесіне барынша тиімді енгізуге мүмкіндік береді, сонымен қатар оқушының білім алуымен бірге оған қажет құндылықтарды меңгеруіне қол жеткізуге септігін тигізеді.

Маңызды аспектілердің бірі – балалармен бірлесіп жұмыс істеудің әдістері мен формаларын әзірлеу, олардың жауапкершілік сезімін, патриотизмді, әлеуметтік белсенділікті, этикалық және адамгершілік нормаларды дамытуға бағытталған. Директордың тәрбие жұмысы жөнінен орынбасары пән мұғалімдерімен өзара әрекеттесе отырып сыныптан тыс іс-шаралар, жобалық жұмыстар, мектептік шараларға қатысу арқылы тәрбие үшін жағдайлар жасауға күш салады, бұл өз кезегінде қоғам өміріне белсене және жауапкершілікпен қатысуға дайын, үйлесімді тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді.

Қазақстан тарихы патриотизмді тәрбиелеуде және жас ұрпақтың ұлттық санасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Өз тарихын білу балаларға өз халқының мәдениеті, дәстүрлері мен рухани құндылықтарының маңыздылығын түсінуге көмектеседі, өз еліне деген мақтаныш сезімін нығайтады. Глобализация мен әлемнің жылдам өзгеру жағдайында жастарға Отанға деген сүйіспеншілікті, оның көпғасырлық мұрасына құрметпен қарауды, ұлттық дәстүрлер мен ұлттық бірегейлікті сақтаудың маңыздылығын сіңіру ерекше маңызды. Қазақстан тарихын зерттеу балаларға өз елінің тәуелсіздігі мен дамуы үшін күрескен көптеген ұрпақтардың іс-әрекеттерін түсінуге мүмкіндік береді, бұл азаматтық жауапкершілік пен патриотизмді тәрбиелеудің берік негізін қалыптастырады.

Ақмола облысы Степногорск қаласы Қаныш Сәтпаев атындағы №9 жалпы орта білім беретін мектебінің тарих пәнінің мұғалімі – Кожахметова Нургуль Темирбаевнаның «Қазақстан тарихы» оқу пәнінің (8-сынып) сабақтарында дәйексөздерді қолдану жолдары бойынша ұсыныстарын 15-қосымшадан оқуға болады.

Жалпы білім беру ұйымы директорының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары өзінің жұмысында пән мұғалімдерімен тығыз байланыста болуы қажеттігі және оқу мен тәрбиенің біртұтастығын сақтауы туралы айта отырып, білім алушылардың жан-жақты дамуы мен тәрбие ісінің нәтижелілігі тікелей мұғалімдердің білім беру сапасына және тәрбие жұмысына байланысты екенін түсіну қажет. Оқу мен тәрбие процесі бір-бірімен тығыз байланысты, себебі білім алудың сапасы мен тәрбиелік нәтижелер тек пәндік біліммен ғана емес, сонымен қатар, білім алушылардың тұлғалық дамуына әсер ететін тәрбиелік іс-шаралармен толықтырылады. Осы орайда, директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары пән мұғалімдерімен үздіксіз байланыс орнатып, оқушылардың рухани және моральдық дамуына жағдай жасау үшін бірігіп жұмыс істейді.

Тәрбие мен оқу жұмысының біртұтастығын сақтау – бұл балалардың үйлесімді дамуына, олардың бойында жауапкершілік, тәртіп, өзара құрмет және қоғамға пайдалы азамат болуға деген ұмтылыстарын қалыптастырудағы негізгі шарт.

Биология пәнінен экологиялық тәрбие және балаларды үнемді тұтынуға тәрбиелеу сабақтары «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасымен тығыз байланыста болуы өте маңызды, себебі балалардың тек білім алуын ғана емес, сонымен қатар олардың тұлғалық, адамгершілік және экологиялық санасының дамуын қамтиды. Биология сабағында экология мәселелерін қарастыру, табиғатты қорғаудың қажеттілігін түсіндіру, ресурстарды үнемді пайдалану мен экологиялық дағдарыстардың салдарын түсіндіру арқылы оқушылардың жауапкершілігін арттыруға болады.

Мұндай сабақтарда табиғатты қорғау мен қоршаған ортаны сақтау, энергия мен суды үнемдеу, қалдықтарды қайта өңдеу сияқты мәселелерді талқылау оқушыларға табиғатқа деген құрмет пен жауапкершілік сезімін қалыптастырады. Сонымен қатар, бұл сабақтар балаларға қоғамға пайдалы, экологиялық тұрғыдан сауатты азамат болуға бағытталған тәрбиелік мәні бар. Биология пәніндегі экологиялық тәрбие «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының мақсаттарына толықтай сай келеді, өйткені ол балаларды экологиялық тұрғыдан саналы шешімдер қабылдауға, табиғатты сақтауға жауапкершілікпен қарауға үйретеді.

Осы орайда Ақмола облысы Степногорск қаласы Қаныш Сәтпаев атындағы №9 жалпы орта білім беретін мектебінің тарих пәнінің мұғалімі – Кожамжарова Айсара Бакытовнаның «Биология» оқу пәнінің мазмұнына экологиялық мәдениет қалыптастыру, үнемді тұтынуға тәрбиелеу бағытындағы ұсыныстарын 16-қосымшадан оқуға болады.

Өскелең ұрпақты тәрбиелеуде отбасының рөлі өте маңызды. Отбасы тәрбиесінің тиімді іске асырылуы балалардың іс-әрекеттерін дұрыс ұйымдастыруға көмектеседі. Сондықтан қазіргі таңда отбасы тәрбиесін тереңдетіп, ата-аналардың бала тәрбиесіне деген жауапкершілігін арттыру қажет. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін отбасы мен мектепке дейінгі ұйымдар арасындағы тығыз ынтымақтастықты қалыптастыру маңызды.

«Балапан ұяда не көрсе, ұшқанда соны іледі» деген халқымыздың мақалы отбасының бала тәрбиесіндегі ерекше орнын көрсетеді. Отбасынан басталатын тәрбие балабақша мен мектепте жалғасады. Баланың сәбилік кезеңіндегі негізгі әрекеттері, бастапқыда отырып-тұру, тамақтану, тазалық сақтау, қайырымдылық көрсету, тіл үйрену, айналаны тану және зерттеу сияқты дағдылар мектептегі білім мен тәрбие негізінде қалыптасады. Дегенмен қазіргі мектеп тәрбиесі отбасының толық қолдауын талап етеді. Сондықтан мұғалімдер мен ата-аналар үнемі бірлесе жұмыс істеп, бала тәрбиесін дұрыс жолға қоюы керек. Отбасы – бұл интеллектуалды, рухани және физикалық дені сау жас ұрпақты қалыптастырушы әлеуметтік институт болып табылады.

Отбасы мен мектеп арасындағы байланысты нығайтып, мақсатты жұмыс жүргізу, ұйымдастырылатын мерекелер мен іс-шараларға ата-аналарды тарту қажеттілігі маңызды. Бұл балаларға іс-әрекет таңдауында мүмкіндіктер береді, олар маңызды жетістіктерге жете алады, еліктеудің жаңа үлгісін алады.

Әдістемелік нұсқауларды жүйелі тәсілді жүзеге асыру жөніндегі жұмысқа байланысты оқу орындарында тәрбие жөніндегі директор орынбасарларының ата-аналармен ынтымақтастығы бойынша бірнеше негізгі аспектілерді қамтуы мүмкін. Жүйелі тәсіл ата-аналармен тәрбие жұмысында мектепті отбасы, қоғам және мемлекетпен өзара әрекеттесетін біртұтас жүйе ретінде қарастыруды білдіреді. Бұл дегеніміз, кез келген өзгерістер немесе бастамалар барлық құрамдас бөліктерді: оқушыларды, ата-аналарды, педагогтерді, әлеуметтік ортаны және білім беру ұйымының инфрақұрылымын ескеруі қажет. Тәрбие жұмысындағы ортақ мақсаттар мен стратегияларды айқындау маңызды, олар педагогтар мен ата-аналарға түсінікті болуы керек. Жүйелі тәсіл жұмыс кезеңдерін, мониторингті және нәтижелерді бағалауды қамтитын стратегиялық жоспардың болуын талап етеді.

Ата-аналармен бірге баланы жан-жақты дамытуға бағытталған білім беру стратегиясы әзірленеді. Тәрбие жұмысы жөніндегі директор орынбасары ата-аналармен ынтымақтастық бағдарламаларын әзірлеуі қажет, оған мыналар кіреді: тәрбиелік мақсаттарға бағытталған ақпараттық кездесулер мен ата-аналар жиналыстарын өткізу; тәрбие мен оқу процесі бойынша тұрақты кеңестер жүргізу; ата-аналардың педагогикалық құзыреттілігін арттыруға бағытталған тренингтер мен шеберлік сыныптарын ұйымдастыру; ата-аналардың мектеп іс-шараларына және жобаларына қатысуын қамтамасыз ету, бұл ынтымақтастықты жақсартуға ықпал етеді. Ынтымақтастықтың әртүрлі формаларын пайдалану маңызды: ата-аналарды мектеп өміріндегі маңызды оқиғалар туралы электрондық пошта, мессенджерлер, мектеп сайттары арқылы хабардар ету; тәрбие, жасөспірімдер психологиясы мәселелері бойынша ата-аналарға арналған семинарлар мен тренингтер; тәрбиелік құндылықтар тақырыбында дөңгелек үстелдер мен талқылаулар; ата-аналармен жұмыс істеу үшін қашықтан байланыс формаларын (мысалы, онлайн-консультациялар) пайдалану, әсіресе олар уақыт тапшылығынан жиі мектепке келе алмайтын жағдайда.

Директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары ата-аналармен серіктестік қарым-қатынастарды құруға бағытталуы керек, мұнда ата-аналар білім беру процесінің белсенді қатысушылары ретінде қарастырылады, ал «сыртқы» субъектілер ретінде емес. Қарым-қатынаста ашықтықты қамтамасыз ету, ата-аналардың пікіріне құрметпен қарау, өзара сенімді атмосфера қалыптастыру маңызды. Ата-аналармен өзара әрекеттесу тиімділігін кезең-кезеңімен бағалау үшін ата-аналар арасында сауалнамалар мен анкета жүргізу, мектептің тәрбие жұмысымен ата-аналардың қанағаттануын анықтау; ата-аналардың әртүрлі іс-шараларға қатысу статистикасын талдау; оқушылардың мінез-құлқындағы өзгерістер туралы мұғалімдермен және тәрбиешілермен кері байланыс жасау, олар ата-аналардың қатысуының нәтижесі болуы мүмкін.

Педагогтер мен ата-аналар арасындағы өзара түсіністікті жақсарту үшін психологиялық тренингтерді пайдалану; ата-аналарды әртүрлі мектеп бастамаларына тарту (мысалы, мектеп жобаларын жасау, әлеуметтік акцияларға қатысу). Қақтығыстарға тиімді жауап беру жүйесін ұйымдастыру маңызды, бұл ата-аналар мен мектеп арасындағы наразылық немесе келіспеушілік жағдайларын уақытында шешуге мүмкіндік береді. Бұл жеке кеңестер өткізу

арқылы даулы жағдайларды шешуді қамтиды; балаларды тәрбиелеуге байланысты нақты мәселелерді талқылау үшін жұмыс топтарын құру. Жүйелі тәсілді тәрбие жұмысы жөніндегі директор орынбасарларының жұмысына енгізу ата-аналармен тығыз ынтымақтастықты, өзара әрекеттесудің тиімділігін тұрақты талдауды және тәсілдерді үнемі жетілдіруді талап етеді. Мұндай ынтымақтастық мектеп пен отбасының дені сау атмосферасын сақтай отырып, оқушыларды тәрбиелеу және дамыту бойынша бірлескен жұмысты жүргізуге бағытталуы тиіс. Осы нұсқаулар нақты білім беру ұйымының және оның қауымдастығының қажеттіліктеріне сәйкес бейімделуі мүмкін.

Ата-аналармен жұмыстың мақсаты: ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы тиімді өзара әрекеттесу жүйесін қалыптастыру, балаларды біртұтас достық ұжымға біріктіру үшін қолайлы орта құру, мектепте тұлғаның еркін дамуы үшін, рухани бай, адамгершілікке лайықты өмір сүруге қабілетті, бақытты болуды және адамдарға бақыт әкелуді білетін тұлғаны қалыптастыру үшін қолайлы жағдайлар жасау.

Міндеттер:

- ата-аналарды мектептің барлық іс-шараларына тарту;
- ата-аналарға арналған тәрбие мәселелері бойынша педагогтер – ата-аналар, ата-аналар – ата-аналар бағытындағы сабақтар ұйымдастыру;
- балалар мен жасөспірімдер арасында әлеуметке қарсы мінез-құлықтың алдын алу жұмыстарына тарту;
- мектеп – отбасы арасындағы өзара әрекеттесу формаларын жетілдіру;
- білім алушылардың отбасыларына педагогикалық сүйемелдеу (зерттеу, кеңес беру, тәрбие, білім беру мәселелері бойынша көмек көрсету және т.б.).

Ата-аналармен жұмысты шартты түрде екі бөлікке бөлуге болады:

- ата-аналар жиналыстары аясында барлық ата-аналармен педагогикалық және психологиялық мәдениетті арттыру бойынша жұмыс;
- ата-аналардың бір бөлігімен «ата-ана – бала» жүйесіндегі конструктивті өзара әрекеттесуді қалыптастыруға байланысты дағдылар мен қабілеттерді дамытуға бағытталған алдын алу және дамытушылық сабақтар түріндегі жұмыстар.

Жалпы орта білім беру ұйымының және директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының ата-аналармен жұмысының мазмұны:

- 1) ата-аналардың психологиялық-педагогикалық білімін арттыру (дәрістер, семинарлар, жеке консультациялар, семинарлар);
- 2) ата-аналарды оқу-тәрбие процесіне тарту (ата-аналар жиналысы, бірлескен шығармашылық іс-шаралар, материалдық-техникалық базаны нығайтуға жәрдемдесу);
- 3) ата-аналардың мектепті басқаруға қатысуы (мектеп кеңесі, ата-аналар комитеттері).

Ата-аналармен жұмыстың формалары мен әдістері ата-аналардың педагогикалық мәдениетін арттыруға, мектеп пен отбасының өзара әрекеттесуін нығайтуға, оның тәрбиелік әлеуетін арттыруға бағытталуы тиіс.

Ата-аналармен жұмыс түрлері:

- жалпы мектепшілік ата-аналар комитетін құру;

- жалпы мектепшілік ата-аналар комитетінің жұмысын жоспарлау және ұйымдастыру;

- жалпы мектепшілік ата-аналар жиналыстарын ұйымдастыру (17-қосымша) және өткізу;

- сынып жетекшілерімен, әлеуметтік педагогпен бірлесіп әлеуметтік осал және аз қамтылған, «қауіп тобы» отбасылары білім алушыларының үй-тұрмыстық жағдайларын зерттеу;

- қауіп тобындағы білім алушылардың ата-аналарын алдын алу кеңесінің отырыстарына шақыру;

- ата-аналарды психологиялық-педагогикалық қолдау жұмыстары (жеке және тақырыптық кеңестер, тренингтер, конференциялар, ата-аналар жиналыстар);

- ата-аналарды білім беру процесіне тарту (шығармашылық күндері, ашық сабақтар мен сыныптан тыс іс-шаралар);

- сыныптан тыс іс-шараларды ұйымдастыру мен өткізуге көмектесуге тарту;

- ата-аналарды білім беру процесін басқаруға қатысуға тарту (ата-аналардың мектептің қамқоршылық кеңесінің жұмысына қатыстыру);

- отбасы мен мектептің қоғамдық көмек көрсету кеңесінің жұмысына қатыстыру және т.б.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында ұлттық құндылықтарды дәріптеу тақырыбы ата-аналармен жүргізілетін жұмыстың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Ұлттық құндылықтар – біздің мәдениетіміздің, тарихымыздың, тіліміздің негізі, олар баланың бойында ата-бабаларымыздан мирас болып қалған дәстүрлер мен рухани құндылықтарды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Ата-аналармен жұмыс кезінде ұлттық құндылықтарды дәріптеу, ең алдымен, тәрбиенің үйлесімділігі мен біртұтастығына назар аударуды қажет етеді. Осы мақсатта ата-аналарға ұлттық мәдениетіміздің негіздері мен тарихын, үлкендерді сыйлау, жауапкершілік, үнемділік т.б. құндылықтарды балаларға түсіндіру және бойларына сіңіру өте маңызды. Бұл баланың ұлтын, тілін, дінін сыйлауға, ата-бабаларымыздың өмір салтына құрметпен қарауға үйретеді.

Мұғалімдер мен ата-аналар арасында жүргізілетін ашық әңгімелерде ұлттық құндылықтарды бала тәрбиесінде қолданудың маңызы зор. Әрбір ата-ана баласына ұлттық мәдениеттің маңыздылығын түсіндіріп, оны күнделікті өмірде тәжірибеде қолдануы қажет. Мұндай әңгімелерде ата-аналарға ұлттық дәстүрлерді сақтап, жаңа ұрпаққа дұрыс тәрбие беру үшін қажетті ақпараттар мен әдістер ұсынылады. Сонымен қатар, ұлттық құндылықтарды дәріптеуде балаларды ұлттық өнер мен әдебиетке баулу, салт-дәстүрлерімізді ұлықтау, қазақ халқының тарихын тереңірек таныту арқылы олардың патриоттық сезімдерін ояту маңызды. Ата-аналар мен мұғалімдердің бірлескен жұмысы осы міндетті орындауда шешуші рөл атқарады, себебі тек біртұтас күш-жігер ғана ұлттық құндылықтарды ұрпақтан ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді.

Ұлттық ойындар – халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени мұрасы, олар біздің дәстүрімізді, рухани құндылықтарымызды әрі балаларға

рухани байлық пен дене шынықтыруды ұштастыра отырып тәрбиелейді. Ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы тығыз байланыс арқылы балаларды ұлттық ойындарға баулу, олардың бойында ұлтжандылық, батылдық, адалдық, достық пен әділдік сияқты қасиеттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ұлттық ойындар – тәрбие құралы ретінде, балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға, ұжымда жұмыс істей білуге, бай шығармашылық қиял мен дене белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Сондықтан, ата-аналармен бірлесіп, балаларға ұлттық ойындарды дәріптеу арқылы жеке тұлғаны дұрыс тәрбиелеуге бағытталған жұмыстар жүргізу аса маңызды.

Ата-аналармен жұмыстың бір түрі ретінде Ақмола облысы Степногорск қаласы Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебінің бастауыш сынып мұғалімі – Абишева Асель Куандыковна әзірлеген «Ұлттық ойындарды ұлықтау – жеке тұлғаны тәрбиелеудің бір жолы» тақырыптағы ата-аналар жиналысын үлгі ретінде ұсынамыз (18-қосымша).

Ата-аналармен жұмыс кезінде ұлттық құндылықтарды дәріптеу баланың жеке тұлғасын қалыптастыруда ерекше маңызды рөл атқарады. Ұлттық мәдениетіміздің негіздері мен тарихын түсіндіру, ұлттық дәстүрлер мен өнерді қадірлеу, сондай-ақ ұлттық ойындар арқылы тәрбиелеу балалардың патриоттық сезімдерін оятады. Ата-аналар мен мұғалімдердің бірлескен жұмысы, ұлттық құндылықтарды күнделікті өмірде қолдану арқылы, ұрпақтан ұрпаққа жалғасатын тәрбие қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл балаларға ұлтжандылық, адалдық, достық пен әділдік сияқты маңызды қасиеттерді сіңіруге ықпал етеді.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі директордың орынбасарларының қызметінде жүйелі тәсілді енгізу әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру, тәрбие және дамыту процесстерін біріктіретін тұтас әрі үйлесімді тәрбиелік орта қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осы тәсілді жүзеге асыруға арналған әдістемелік ұсыныстар педагогикалық ұжымның күш-жігерін үйлестіруді, инновациялық әдістер мен технологияларды қолдануды, сондай-ақ ата-аналар мен қоғаммен белсенді өзара әрекеттесуді көздейді. Бұл оқушылардың әлеуметтік жауапкершілігі мен белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыруға, сондай-ақ білім беру ұйымының біртұтас тәрбиелік стратегиясын құруға ықпал етеді.

Қорытынды

Білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асыру басқарудың ең тиімді әдістерінің бірі болып табылады, ол тәрбие мен білім берудің барлық аспектілерінің тұтастығын, сабақтастығын және үйлесімділігін қамтамасыз етеді. Халықаралық тәжірибеде балалармен жұмыс істеуде жүйелі тәсілге назар артып келеді, өйткені бұл тәсіл балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеуді мектеп сабақтарымен ғана емес, сонымен қатар мектептен тыс іс-шаралар, жеке қарым-қатынастар және әлеуметтік жауапкершілік сияқты кең ауқымды білім беру кеңістігін құруға бағытталған.

Жүйелі тәсілді тиімді іске асыру үшін айқын ұйымдастырушылық құрылымды енгізу қажет, ол бірнеше негізгі кезеңдерді қамтиды. Оның бірі – ұйымдағы білім беру және тәрбие процестерін талдау. Директордың тәрбие ісі жөнінен орынбасарлары білім алушылар мен педагогтердің қажеттіліктерін ғана емес, сондай-ақ оқу процесінің жағдайын, оқушылардың әлеуметтік белсенділігін және тәрбие жұмысының нәтижелерін мониторингтен өткізуі тиіс.

Жүйелі тәсіл білім беру ұйымында тиімді және үйлесімді білім мен тәрбие беру ортасын құрудың маңызды құралы болып табылады. Бұл тәсілді табысты іске асыру үшін барлық мүдделі тараптарды тарту, ағымдағы процестерді мұқият талдау және инновациялық әдістер мен технологияларды енгізу қажет. «Адал азамат» біртұтас тәрбие сияқты бағдарламалар аясында директордың орынбасарлары өзгерістерді іске асырушы рөлін атқара отырып, біртұтас және тұрақты тәрбие жүйесін қалыптастыруға ықпал ете алады, бұл жан-жақты дамыған тұлға қалыптастыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. https://systems-analysis.ru/systems_thinking.html
2. Кумицкая Т.М. Мастер класс для заместителя директора по воспитательной работе: организация и планирование работы. – М.: 2006.
3. <https://www.den-za-dnem.ru/page.php?article=421>
4. <https://pish.ru/blog/archives/1043> Е.В. Киприянова. Опыт воспитания активной гражданской позиции школьников в США. ПИШ. 2010, №7.
5. Методические рекомендации по организации воспитательной работы в школе для заместителей директоров организации образования – Астана: Национальная академия образования им. Ы. Алтынсарина, 2023 – 125 с.
6. <file:///C:/Users/%D0%9D%D0%90%D0%9E45/Downloads/shkola-kak-mehanizm-formirovaniya-nravstvennoy-lichnosti-na-primere-shkolnogo-obrazovaniya-v-yaponii.pdf>
7. Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі N 338 Бұйрығы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V090005750>
8. Сидоркин А.М. Методология системного подхода в педагогике. М.: Изд-во НИИ АПН СССР, 1989. -271 с.
9. <https://eandsjournal.kpfu.ru/en/wp-content/uploads/sites/2/2021/10/ESD68-21.pdf>
10. <https://zachnik-com.com/spravochnik/pedagogika/obschie-osnovy-pedagogiki/sistemnyj-podhod-v-pedagogike/>
11. 6. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы https://uba.edu.kz/storage/app/media/BIRTUTAS_TARBIE_KAZ%20new%2005.08.2024.pdf
12. https://rmebrk.kz/bilim/targu/buzaubakova_tarbie.pdf
13. https://www.muscomplexpavl.edu.kz/download/birtutas/prilojen_kz.pdf
14. https://ruh.kz/ulttyq-oyyndardyn-bala-damuy-men-tarbiesine-tigizer-yqpaly-qanday_44986/
15. <https://abai.kz/post/98105>

Қосымша

1-қосымша

«Ақмола облысы білім басқармасының Степногорск қаласы бойынша білім бөлімі Степногорск қаласының Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ дамуының стратегиялық жоспарының презентациясы

«Ақмола облысы білім басқармасының Степногорск қаласы бойынша білім бөлімі Степногорск қаласының Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ жылдық тәрбие жоспарының үлгісі (1-ші және 2-тоқсандар, қысқартылған нұсқа)

№	Тәрбие жұмысының атауы	Аяқтау нысаны	Жауапты	Орындау мерзімі
I. Тәрбиені нормативтік құқықтық қамтамасыз ету				
II Ғылыми-әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз ету				
1	Педагогикалық кеңес отырысында «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының жаңа мазмұны, іске асыру тетіктері, әлеуметтік жобалар, пәнге кіріктіру алгоритмімен танысу.	Педагогикалық кеңестің хаттамасы, әдістемелік оқыту	Мектеп әкімшілігі	Тамыз отырысы, жыл бойы (қажетінше)
2	Сынып жетекшілердің әдістемелік бірлестігінің отырыстары	Отырыс хаттамалары	Тәрбие орынбасары, сынып жетекшілер ӘБ жетекшісі, сынып жетекшілер	Жыл бойы кестеге сәйкес
3	Ата-аналарды педагогикалық қолдау орталығының жұмысы, оның шеңберінде «Даналық мектебі» клубының жұмыс жүйесі. Ата-аналар жиналыстары	Жиналыс бағдарламасы мен хаттамалары	Мектеп әкімшілігі, тәрбие орынбасары, сынып жетекшілері	Жыл бойы, кестеге сәйкес
4	«Адал азамат» біртұта тәрбие бағдарламасының «Қамқор», «Еңбегі адал жас өрен», «Шабыт» «Ұшқыр ой алаңы», «Smart bala», «Балала кітапханасы», «Төрт тоқсанға – төрт өнер жобаларын іске асыр бойынша әдістемелік көмек	Іс-шаралар, әлеуметтік желілерге жариялау	Мектеп ұжымы	Жыл бойы (кесте мен жоспарға сәйкес)
5	Алдын алу Кеңесінің жұмысы	Хаттамалар	Әлеуметтік педагог	Жыл бойы
6	Қамқоршылық Кеңесінің жұмысы	Хаттамалар	Мектеп әкімшілігі, ҚК мүшелері	Жыл бойы
7	Татуласу қызметінің жұмысы	Жоспарланған іс-шаралар	Әлеуметтік-педагог, педагог-психолог	Жыл бойы
8	Адалдықты дамытуға бағытталған акциялар,	Жарияланымдар	Мектеп ұжымы	Жыл бойы

	челленджер және жарыстар өткізу			
III. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасын іске асыру тетіктері: тәрбиенің басым бағыттары бойынша іс-шаралар				
9	«Ұлттық ойын – ұлт қазынасы»: үзіліс кезінде білім алушылардың бос уақытын ойын түрінде ұйымдастыру	Әлеуметтік желілерге жариялау	Мектеп ұжымы	Күнделікті
10	«Өнегелі 15 минут»	Ата-ана мен баланың 15 минуттық жеке әңгімелесуі	Мектеп ұжымы	Күнделікті
11	«Үнемді тұтыну» – суды, тамақты, энергияны үнемді тұтыну және табиғат ресурстарына ұқыпты қарауды қалыптастыру	Жадынамалар, нұсқаулықтар әзірлеу	Мектеп ұжымы	Күнделікті
12	«Күй күмбірі» – қоңыраудың орнына күйді пайдалану	Күй тыңдау	Мектеп әкімшілігі	Күнделікті
13	«Менің Қазақстаным» ҚР Әнұранын орындау	ҚР Әнұранын орындау	Мектеп ұжымы	Дүйсенбі сайын
14	«Апта дәйексөздері» оқу және оқудан тыс іс-әрекеттің лейтмотиві	Дәйексөздер	Мектеп ұжымы	Күнделікті
15	«Еңбегі адал жас өрен» жобасы аясында «Мамандық күні». Презентациялар, тренингтер, кездесулер, сынып сағаттары, мамандықтар жәрмеңкелері, экскурсиялар мен көрмелер	Жоспар, жарияланымдар	Педагог-профориентатор	Айына бір рет
Қыркүйек – еңбекқорлық және кәсіби біліктілік айы				
1-апта. «Білім – қымбат қазына, қанағат тұтпа азына» М.Әлімбаев.				
16	Білім күні. «Мектеп – мейірім мекені!» (1-11 сыныптар)	Салтанатты іс-шара /сынып сағаттары	Сынып жетекшілері	
	1-5-сыныптар: «Төтенше қызмет нөмірлері». 6-11-сыныптар: «Жедел жәрдем нөмірлері және сенім телефондары			
17	Ата-аналарды педагогикалық қолдау орталығының қатысуымен «Уақытты басқару және өзін-өзі ұйымдастыру» тақырыбында мектепшілік ата-аналар жиналысы	Хаттама, жарияланымдар	Сынып жетекшілер	
18	6-11-сынып оқушылары арасында құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша сыныптан тыс іс-шара	ММО-мен бірлескен іс-шара	ММО қызметкерлері, сынып жетекшілері	

<i>2-апта. «Жанұям – қорғаным, ата-анам – тірегім!».</i>			
19	«Мен және менің отбасым» (видеоролик жасау)	Сынып сағаты, видеороликтер	Ата-аналар, білім алушылар
	1-4-сыныптар. «Төтенше жағдай туындаған кезде жедел қызметтерге қоңырау шалу скриптері»		
20	«Отбасы – бақыт мекені»	Сынып сағаты, видеороликтер	Ата-аналар, білім алушылар
	5-сыныптар. «Мектептегі қауіпсіздік ережелері». 6-сыныптар. «Көшедегі қауіпті нысандар». 7-сыныптар. «Бейтаныс адамдармен қарым-қатынас кезіндегі қауіпті сигналдар». 8-сыныптар. «Саяхат кезіндегі төтенше жағдайлар».		
21	«Мен және менің отбасым» / «Жүргіншілер қауіпсіздігі»	Сынып сағаты, видеороликтер	Ата-аналар, білім алушылар
	9-сыныптар. «Қауіпті хобби және серуендеу орындары». 10-сыныптар. «Өз құқықтарың мен міндеттеріңді білу құқықбұзушылықтан аулақ болуға қалай көмектеседі?». 11-сыныптар. «Іс-шаралар барысында қауіпсіз ортаны сақтау».		
22	«Сәкен Сейфуллин – аққан жұлдыз» парасаттылық сағаты	Парасаттылық сағаты	Тіл мамандары, кітапханашы
23	«Абай – дара, Абай – дана» оқырмандар сайысы (қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде) 8-11 сыныптар	Оқырмандар сайысы	Тіл мамандары
24	«Қазақтың ұлттық ойындары» спорттық жарыстар	Спорттық жарыстар	Дене шынықтыру және АӘД пәндерінің мұғалімдері
<i>3-апта. «Ақырын жүріп анық бас, еңбегің кетпес далаға!» (Абай).</i>			
25	«Отбасы – тәрбиенің алтын бесігі» челлендж	Челлендж	Сынып жетекшілері
	1-сыныптар. «Есік қағылды. Қауіпті қалай тануға болады?»/ ЖЖЕ «Көше күтпеген оқиғаларға толы». 2-сыныптар. «Досыңды ренжітсе не істеу керек?»/ ЖЖЕ «Көшеде және жолда жүрудің негізгі ережелері». 3-сыныптар. «Не жөнінде үндемей қалуға және ата-аналардан жасыруға болмайды?»/ ЖЖЕ «Көшеде және жолда жүрудің негізгі ережелері». 4-сыныптар. «Құпия сөз – сіздің отбасылық пароліңіз»/ ЖЖЕ «Жолда жүру ережелерін білеміз бе?».		
26	«Отбасы рухани тәрбие бастауы»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	5-сыныптар. «Үйге қауіпсіз оралу: қолайсыз ауа райында не істеу керек? / ЖЖЕ «Біздің қала/ауыл, аудан». 6-сыныптар. «Сіздің жеке деректеріңіз және оларды қалай қорғауға болады?» / «Жолда жүру ережелері» (қайталау). 7-сыныптар. «Цифрлық диета» челленджі: гаджеттерден қысқа уақытқа бас тарту сізге қалай әсер етеді? / ЖЖЕ «Автоколиктің еліміздің экономикасындағы рөлі». 8-сыныптар. «Желідегі жас шектеулері және олар не үшін қажет?» / «Жол жүру ережесінің пайда болуы. Жол белгілерінің халықаралық тілі».		
27	«Буллингтен қорған!»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	9-сыныптар. «Жанжалдың нәтижесі үшін жауапкершілік». 10-сыныптар. «Табыстың күмәнді түрлері, алаяқтардың тұзағына түспеу жолдары» 11-сыныптар: «Қауіпсіз қаржылық операцияларды жүргізу ережелері».		

28	«Сен білесің бе?» онлайн-викторина (5-6 сыныптар)	Онлайн-викторина	Тіл мамандары
29	Қазақстан халықтарының Тілдері күніне арналған «Тіл-әр халықтың байлығы» атты кітап көрмелерін ұйымдастыру	Кітап көрмесі	Кітапханашы
30	«Ана тілім – ардағым» тақырыбында диктант (6-7 сыныптар)	Диктант жазу	Тіл мамандары
4-апта. «Еңбек – жай ғана қызмет емес, адам болмысының айнасы» (Абай).			
31	«Еңбегі адал жас өрен» жобасы аясында «Еңбек түбі береке»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	1-сыныптар. «Ойыншықтарды қауіпсіз пайдалану ережелері» / ЖЖЕ Көше күтпеген жағдайларға толы 2-сыныптар. «Мұз үстіндегі қауіптер»/ ЖЖЕ Оқушылардың көшеде және жолда өзін-өзі ұстау ережелері. 3-сыныптар. «Өзіңді қалай қауіпсіз қорғауға болады?» /ЖЖЕ Оқушылардың көшеде және жолда өзін-өзі ұстау ережелері. 4-сыныптар: «Көшеде қаңғыбас итті кездестірдің ...» / ЖЖЕ «Жаяу жүргіншілер қауіпсіздігі».		
32	«Еңбегі адал жас өрен» жобасы аясында «Еңбек түбі береке»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	5-сыныптар. «Қақтығыс жағдайындағы қарапайым қадамдар. 6-сыныптар. «Кибербуллингтің белгілері, қалай ерте тануға және өзіңізді қорғауға көмектесуге болады?». 7-сыныптар. «Кибербуллингтің түрлері. Әр адамның қауіпсіздігі неде және сіздің әрекеттеріңіздің алгоритмі ұндай болуы керек» 8-сыныптар. «Менің құқықтарым».		
33	«Еңбегі адал жас өрен» жобасы аясында «Еңбек түбі береке»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	9-сыныптар. «Ата-аналарға деген сенім өмірде маңызды шешімдер қабылдауға қалай әсер етеді». 10-сыныптар: «Бейтаныс адамдарға жеке фотосуреттерді жіберу қауіпі». 11-сыныптар. «Қауіпсіз еңбек жағдайларын қалай қамтамасыз ету керек?».		
34	Пікірталас турнирлері (9-11 сынып)	Пікірталас турнирі	Тіл мамандары
35	Ата-аналарды педагогикалық қолдау орталығымен бірлескен «Отбасы – тәрбиенің алтын бесігі» тақырыбында челлендж өткізу (1-5 сыныптар)	Челлендж, әлеуметтік желілерге жариялау	Тәрбие орынбасарлары, сынып жетекшілері
Қазан – тәуелсіздік және отаншылдық айы			
1-апта. «Ел-жұртымның бақыты аталатын, сөнбесін мәңгі сенің, Отан, атың!»			
36	«Ұстаз мектептің жүрегі». «Даналық ұстаздан» челленджі	Сынып сағаты, челлендж	Сынып жетекшілері
	1-сыныптар. «Егер бейтаныс адам көшеде көмек сұраса не істеу керек?». 2-сыныптар. «5 секунд» ережесі, бейтаныс адаммен диалогты қалай дұрыс құруға болады?» 3-сыныптар. «Бейтаныс адамдардың қулығы». 4-сыныптар. «Бейтаныс адамға көмек көрсетуге бола ма?».		
37	«Ұстазым – ұлағатым, үлгі өнегем!»	Сынып сағаты. Челлендж	Сынып жетекшілері
	5-сыныптар. «Әлеуметтік желілер: негізгі қауіпсіздік ережелері». 6-сыныптар. «Зиянды бағдарлама. Қауіпті қалай тануға болады?». 7-сыныптар. «Қауіпті жағдайларда ата-аналарға сену неге маңызды?».		

	8-сыныптар. «Өзің туралы жеке ақпаратты беру қаупі».		
38	«Дублер» күні. «Күзгі асарауыл қарияларына қамқорлық жаса»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	9-сыныптар. «Егер желіде қорқытуға тап болсаңыз». 10-сыныптар. «Көліктегі қауіпсіз мінез-құлық: автомобиль, автобус, пойыз, ұшақ». 11-сыныптар. «Әрекетсіздік пен серіктестік үшін жауапкершілік».		
39	«Қамқор» жобасы аясында «Қоғамға қызмет ету» волонтерлық қызметі (мектеп парламенті) Қауіпсіздік сабағы (10 минут)	Жалпы мектептік волонтерлық акциясы	Мектеп ұжымы
40	«Шабыт» жобасы аясында «Даналық ұстаздан» тақырыбында челленджі (1-4, 5-8 сыныптар)	Мұғалімдер күніне арналған челлендж	Сынып жетекшілері, мектептің өзін-өзі басқару ұйымы
41	Ойынға салауатты көзқарас. Қауіпсіздік сабағы (10 минут)	Алдын алу іс-шаралары (лудоманияның алдын алу)	Мүдделі мемлекеттік органдармен бірлесіп, тәрбие орынбасары
42	Нұртас Дәндібайұлының туғанына 120 жыл толуына орай 5-11 сынып оқушыларына арналған «Қазақ халқының ұлы» тақырыбында парасаттылық сағаты	Парасаттылық сағаты	Тіл, тарих пәні мұғалімдері, кітапханашы (бірінші онкүндік)
<i>2-апта. «Туған жердей жер болмас, туған елдей ел болмас!»</i>			
43	«Табиғатты қорғау – біздің міндетіміз»	Сынып сағаты. Челлендж	Сынып жетекшілері
	1-сыныптар. «Дүкенге алғашқы рет жалғыз бару» / ЖЖЕ. «Жаяу жүргінші өтпелері». 2-сыныптар: «Желі арқылы танысу қаупі» / ЖЖЕ. «Реттелмейтін жол қиылыстары». 3-сыныптар: «Виртуалды достардан болатын қауіптен қалай сақтануға болады?» / ЖЖЕ «Жолды қай жерлерден өтуге болады». 4-сыныптар. «Ғаламтор мен мессенджерлердегі қауіпті сілтемелер» / ЖЖЕ. «Білім алушылардың топпен және қатармен жүру ережелері».		
44	«Лудоманиядан сақтану» / ЖЖЕ «Жол-көлік оқиғаларының себептері»	Сынып сағаты. Челленджер	Сынып жетекшілері
	5-сыныптар. «Қауіпті сынақтар» (челленджер). 6-сыныптар. «Неліктен ата-анаңмен өз тәжірибеңмен бөлісу маңызды?». 7-сыныптар. «Желідегі қауіпті хобби (треш-стрим)». 8-сыныптар. «Кибербуллингтің рөлдік құрылымы. Егер сіз қатысушы болсаңыз не істеу керек? Өзіңізге алғашқы көмек».		
45	«ЖҚЕ негізгі түсініктері мен терминдері» / «Табиғатқа қамқорлық жасаймыз» акция	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	9-сыныптар: «Желідегі фейктер үшін жауапкершілік» 10-сыныптар: «Жасанды интеллект адамнан асып түсе ала ма, одан қорқу керек пе?» 11-сыныптар: «Төтенше жағдайларда әрекет ете білу»		
46	Цифрлық әлемде қауіпсіз қадам	Алдын алу іс-шарасы	ММО бірлесіп. Сынып жетекшілері

47	«Еңбегі адал – жас өрен» жобасы аясында «Күзгі асар» жәрмеңкесі (1-4 сыныптар)	Жәрмеңке	Сынып жетекшілері
<i>3-апта. «Отанды сүю – отбасынан басталады!»</i>			
48	«25 қазан – «Республика күні Ұлттық мереке». «Республикам – мақтанышым!»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	1-сыныптар. «Біріктіруге болмайтын өнімдердің комбинациясы» / ЖЖЕ. Аялдау жолы және қозғалыс жылдамдығы. 2-сыныптар. «Супермаркетте өнімдерді таңдау ережелері» / ЖЖЕ. Аялдау жолы және қозғалыс жылдамдығы. 3-сыныптар. «Күдікті заттар анықталғанда жасалатын бес қадам» /ЖЖЕ. Жүргіншілер өтпелері. 4-сыныптар. «Тамақпен эксперимент жасаудың қауіптілігі» / ЖЖЕ Жол қозғалысы ережелері бойынша білімдерін тексеру.		
49	«Күзгі ғажайып»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	5-сыныптар. «Көшедегі қауіпті заттардан қалай аулақ болуға болады?». 6-сыныптар. «Бассейндегі немесе су қоймаларындағы жарақаттар мен кездейсоқ оқиғаларды болдырмау жолдары». 7-сыныптар. «Судағы қауіпті жағдайларды тану және судағы жазатайым оқиғалардың алдын алу жолдары». 8-сыныптар. «Қауіпті және болжанбайтын жағдайларды, зиянсыз әзілдер мен ұсыныстарды қалай ажыратуға болады?».		
50	«Табиғатқа қамқорлық жасаймыз» акция	Сынып сағаты. Акция	Сынып жетекшілері
	9-сыныптар. «Желідегі фейктер үшін жауапкершілік». 10-сыныптар. «Жасанды интеллект адамнан асып түсе ала ма, одан қорқу керек пе?». 11-сыныптар. «Төтенше жағдайларда әрекет ете білу».		
51	«Ұшқыр ой алаңы» жобасы аясында Республика күніне арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы тақырыбында дебат (мектеп парламенті)	Дебат хаттамасы, әлеуметтік желілерге жариялау	Тәлімгер, мектептің өзін-өзі басқару ұйымы
52	«Жақсылық бұлағы» еріктілер жасақтарының жұмысын бастау (өткен жылғы жұмыс нәтижелері, әлеуметтік жобалардың бағыттарын анықтау)	Жобалардың іске басуы	Аға тәлімгер
<i>4-апта. «Отаным – алтын бесігім!»</i>			
53	«Күзгі асар» жәрмеңкесі «Күз кереметі» сынып сағаты	Жәрмеңке. Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	1-сыныптар. «Отбасылық құпия сөз». 2-сыныптар. «Егер жабайы жануарларды кездестірsem не істеймін?». 3-сыныптар. «Ата-аналардың бақылауы» бағдарламасы балаларға арналаған жеңілдіктер». 4-сыныптар. «Табиғат аясындағы демалысқа қалай дайындалу керек?».		
54	25 қазан – Республика күні ұлттық мереке. «Қазақ елі – Отаным» сынып сағаты	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	5-сыныптар.«Қауіпсіз ашық ойын алаңы ережелері» 6-сыныптар.«Мұздағы қауіпсіздік» 7-сыныптар. «Өзіңізге және айналаңыздағыларға қауіпсіз шаңғы/коньки тебуді қалай қамтамасыз етуге болады?» 8-сыныптар. «Ата-анамен және сенімді ересектермен қауіпсіздік мәселелерін ашық талқылауға болады».		

55	«Еңбегі адал жас өрен» жобасы 25 қазан – Республика күні ұлттық мереке. «Тарихы сырлы, ертеңі нұрлы ғажап ел!»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	9-сынып. «Күмәнді жағдайларда азғыруды қалай жеңуге және дұрыс таңдау жасауға болады». 10-сынып. «Онлайн ойындардың қауіптілігі және интернетке тәуелділік». 11-сынып. «Шынайы достық пен жалған достықты ажырату».		
56	Республикам – мақтанышым!	Республика күніне арналған жалпы мектепшілік іс-шара/сынып сағаты	Мектеп ұжымы
57	«Төрт тоқсанға – төрт өнер» жобасы аясында «Ақындар айтысы» поэтикалық сайыс өткізу.	Ақындар айтысы	Тәрбие орынбасарлары, музыка пәні мұғалімдері, қосымша білім беру педагогтері, үйірме жетекшілері
58	Демалыста кітап оқимыз	Кітапханашылар күніне арналған жалпы мектепшілік іс-шара	Кітапханашы. Сынып жетекшілері
59	«Қарттарым – асыл қазынам!» мерекелік іс-шара	Еріктілер клубы	Музыка пәніні мұғалімдері, қосымша білім беру педагогтері, аға тәлімгер, сынып жетекшілері
60	Алтын күз ертеңгіліктері (1-6 сыныптар)	Мерекелік іс-шаралар	Музыка пәнінің мұғалімдері, қосымша білім беру педагогтері, аға тәлімгер, сынып жетекшілер
61	«Ұлттық ойын – ұлт қазынасы» бағдарламасы еріктілер клубының жұмысы	Еріктілер клубының жұмысы	Аға тәлімгер
Қараша – әділдік және жауапкершілік айы			
<i>1-апта. «Әділдік пен жауапкершілік – біртұтас ұғым!»</i>			
62	«Мен және цифрлық әлем»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	1-сыныптар. «Жасанды интеллекті мүмкіндіктері. Ата-аналардың дауыстарымен қоңырау шалу». 2-сыныптар. «Үйдегі ойын: қауіпсіздік шараларын сақтау». 3-сыныптар. «Әлеуметтік желдегі қауіпті ойындар». 4-сыныптар. «Үйдегі ойындар: қауіпсіздік шараларын сақтаймыз».		
63	«Еңбегі адал жас өрен» жобасы аясында «Еңбек – адамды көркейтеді» атты сынып сағаты	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	5-сыныптар. «Денсаулықты сақтайтын әдеттер». 6-сыныптар. «Халықаралық көмек көрсету белгілері». 7-сыныптар. «Қиын кезеңдердегі достық: жанжалда досыңызға қалай қауіпсіз көмектесуге болады!». 8-сыныптар. «Күмәнді жағдайда салауатты және қауіпсіз өмірге апаратын жол».		
64	«Адал азамат – Адал еңбек – Адал табыс»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	9-сыныптар. «Жасөспірім және еңбек қатынастары». 10-сыныптар. «Интернеттегі және әлеуметтік желілердегі жеке шекараларды қорғау». 11-сыныптар. «Зорлық-зомбылықтан қорғану: қорғау әдістерін және көмекке жүгіну ережелерін білу».		

65	«Шабыт» жобасы аясында «Мектеп театры» оқушыларына арналған қойылымдар	Театр қойылымы, әлеуметтік желілерге жариялау	Эстетикалық цикл, тілдік пәндер мұғалімдері, қосымша білім беру педагогтері, мектептің өзін-өзі басқару ұйымы
<i>2-апта. «Тура биде туган жоқ!».</i>			
66	15 қараша – Ұлттық валюта күні. «Ұлттық теңге – Қазақстанның символы»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	1-сыныптар. «Су қоймаларындағы қауіптер / ЖҚЕ. Жаяу жүргіншілер өтпелері. Бағдаршам. 2-сыныптар. «Жазғы демалыс кезіндегі мінез-құлық ережелері». 3-сыныптар. «Табиғат аясындағы қауіпсіздік ережелері». 4-сыныптар. «Көшедегі қауіпсіз ойындар»		
67	15 қараша – Ұлттық валюта күні. «Теңге – тәуелсіздіктің нышаны»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	5-сыныптар. «Бейтаныс адамның шақыруынан қалай сенімді және қауіпсіз бас тартуға болады?» / ЖЖЕ. «Қосымша секциялары бар бағдаршамдар». 6-сыныптар. «Жасанды интеллект, оған сөзсіз сену керек пе?» / ЖЖЕ. «Көлік құралдарының нөмірлік, тану белгілері мен жазбалары». 7-сыныптар. «Менің негізгі құқықтарым мен міндеттерім» / ЖЖЕ. «Көлік құралдарының аялдау және тұрақтау орындары». 8-сыныптар. «Қауіпті селфи» / ЖЖЕ. «Жол белгілері».		
68	15 қараша – Ұлттық валюта күні. Ұлттық валюта – экономиканың негізі	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	9-сыныптар. «Кәмелетке толмаған бала заңды жауапкершілікке тартылуы мүмкін бе?». 10-сыныптар. «Сізге қатысты жағымсыз сөздерге жауап берудің тиімді стратегиялары». 11-сыныптар: «Адамның жеке шекарасын қорғаудағы негізгі ережелері».		
69	«Ұшқыр ой алаңы» жобасы аясында «Білімді Отаным арнаймын» тақырыбында 3-4, 9-10 сынып оқушыларына арналған зияткерлік ойындар	Зияткердік ойындардың әзірлемесі, хаттама, марапаттау, ақпаратты әлеуметтік желілерде жариялау	Пән мұғалімдері, қосымша білім беру педагогтері
<i>3-апта. «Жауапкершілік – адамгершілік қасиеттің көрінісі»</i>			
70	«Жауапкершілікті іс – абыройлы істің бастауы» атты сынып сағаты	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	1-2-сыныптар. «Төтенше қызмет нөмірлері». 3-4-сыныптар. «Шұғыл қызмет нөмірлері»		
71	«Адамгершілік пен жауапкершілік – егіз ұғым»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	5-сыныптар. «Төтенше қызмет нөмірлері». 6-сыныптар. «төтенше және жедел қызмет нөмірлері». 7-8-сыныптар. «Жедел жәрдем нөмірлері және сенім телефондары».		
72	Буллингтен қорған!	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	9-11-сыныптар. «Жедел жәрдем нөмірлері және сенім телефондары».		
73	Ата-аналардың қатысуымен «Жақсы деген немене» қойылымы (мектеп театры)	Қойылым	Ата-аналар, мектеп театры
74	«SMARTBALA» жобасы аясында 5-7 сынып оқушыларына арналған	Ереже, байқау қорытындысы, хаттама, марапаттау,	Сынып жетекшілері,

	«Startup» байқауы, (хакотон, челлендж, инновациялық идеялар презентациясы және т.б.)	әлеуметтік жариялау	желілерге	мектептің өзін-өзі басқару ұйымы
4-апта. «Әділетке берік болсаң аяғың таймайды!»				
75	«Әділдік пен шыншылдық	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері	
	1-4-сыныптар: «Төтенше жағдай туындаған кезде жедел қызметтерге қоңырау шалу скриптері»			
76	«Әділдік – адамгершіліктің өлшемі»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері	
	5-сыныптар. «Мектептегі қауіпсіздік ережелері».			
	6-сыныптар. «Көшедегі қауіпті нысандардан қалай аулақ болуға болады?» (Фонтан).			
	7-сыныптар. «Бейтаныс адамдармен қарым қатынас кезіндегі қауіпті сигналдар.			
77	«Қазақ даналығындағы әділеттілік ұғымы»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері	
	9-сыныптар. «Қауіпті хобби және серуендеу орындары».			
	10-сыныптар. «Өз құқықтарыңыз бен міндеттеріңізді білу құқықбұзушылықтан аулақ болуға қалай көмектеседі?».			
	11-сыныптар.«Іс-шараларда қауіпсіз ортаны сақтау сіздің әрекетіңіз»			
78	«Әділдік пен жауапкершілік – жарқын болашақтың кепілі» тақырыбында алдын алу шаралары	Алдын алу іс-шарасы	Сынып жетекшілері, ММО	
79	ММО бірлесіп «Зорлық-зомбылықсыз балалық шақ» тақырыбында іс-шаралар	Жеке жоспар бойынша	Сынып жетекшілері, ММО	
Желтоқсан – бірлік және ынтымақ айы				
1-апта. «Бірлігі күшті ел озады»				
80	Біз – тату сыныппыз!	Сынып сағаты	Сынып жетекшілер	
	1-сыныптар. «Есік қағылды. Қауіпті қалай тануға болады?».			
	2-сыныптар. «Досыңызды ренжітсе не істеу керек?».			
	3-сыныптар. «Не жөнінде үндемей қалуға және ата-аналардан жасыруға болмайды?».			
	4-сыныптар. «Құпия сөз – сіздің отбасылық пароліңіз».			
81	Топта жұмыс істеу және бірлесе әрекет ету	Сынып сағаты	Сынып жетекшілер	
	5-сыныптар. «Үйге қауіпсіз оралу: қолайсыз ауа райында не істек керек?».			
	6-сыныптар. «Сіздің жеке деректеріңіз және оларды қалай қорғауға болады?».			
	7-сыныптар. «Цифрлық диета» Челленджі: гаджеттерден қысқа уақытқа бас тарту сізге қалай әсер етеді?».			
	8-сыныптар. «Желідегі жас шектеулері және олар не үшін қажет.»			
82	Бірлік пен келісім – ел тұрақтылығының кепілі	Сынып сағаты	Сынып жетекшілер	
	9-сыныптар. «Жанжалдың нәтижесі үшін жауапкершілік».			
	10-сыныптар. «Табыстың күмәнді түрлері, алаяқтардың тұзағына түспеу жолдары».			
	11-сыныптар. «Қаржылық операцияларды қауіпсіз жүргізу ережелері. Қаржылық пирамидалардың қаупі».			
83	«Менің сүйікті ойыншығым!» қолөнер көрмесі	Көрме	Сынып жетекшілері, ата-аналар	
84	«Қамқор» жобасы аясында «Табиғатқа қамқорлық жасаймыз» акциясы	Мектептегі/сыныптағы тазалықты қолдау акциясы	Сынып жетекшілері	
2-апта. «Ынтымақ жүрген жерде, ырыс бірге жүреді».				
85	Ынтымақ – достықтың белгісі	Сынып сағаты	Сынып жетекшілер	

	1-сыныптар. «Ойыншықтарды қауіпсіз пайдалану ережелері» / ЖЖЕ. «Реттелетін жол қиылыстары. Бағдаршам». 2-сыныптар. «Мүз үстіндегі қауіптер» / ЖЖЕ. «Реттеуші және оның белгілері». 3-сыныптар. «Өз-өзінді қалай қауіпсіз қорғауға болады?» / ЖЖЕ. «Жол жүру белгілері және таңбалары». 4-сыныптар: «Көшеде қаңғыбас итті кездестіру» / ЖЖЕ. «Жол жағдайларын макетте (пішімде) талдау». Арнайы авто алаңда өткізілетін тәжірибелік сабақтар.		
86	Бірлігі жарасқан елдің болашағы жарқын	Сынып сағаты	Сынып жетекшілер
	5-сыныптар. «Қақтығыс жағдайындағы қарапайым қадамдар» / ЖЖЕ. «Жол реттеушісінің белгілері». 6-сыныптар. «Кибербуллингтің белгілері, қалай ерте тануға және өзіңізді қорғауға көмектесуге болады?» / ЖЖЕ. «Жол-көлік оқиғасы уақытындағы оқушылардың мінез-құлқы». 7-сыныптар. «Кибербуллингтің түрлері. Әр адамның қауіпсіздігі неде және әрекеттердің алгоритмі қандай болуы керек?» / ЖЖЕ. «Интервал және арақашықтық. Қозғалыс жылдамдығы». 8-сыныптар. «Менің қандай құқығым бар?» / ЖЖЕ. «Жаяу жүргіншілер мен велосипедшілердің міндеттері мен жауапкершілігі».		
87	Ынтымақ пен бейбітшілік – тұрақтылықтың негізі	Сынып сағаты	Сынып жетекшілер
	9-сыныптар. «Ата-аналарға деген сенім өмірде маңызды шешімдер қабылдауға қалай әсер етеді?». 10-сыныптар. «Бейтаныс адамдарға жеке фотосуреттерді жіберудегі қауіптер». 11-сыныптар. «Қауіпсіз еңбек жағдайларын қамтамасыз ету жолдары».		
88	«Жетістігімді еліме арнаймын» челленджі	Челлендж	Тәлімгер, мектептің өзін-өзі басқару ұйымы
89	«Балалар кітапханасы» жобасы аясында Махамбет Өтемісұлының 220 жыл толуына орай тарихи-әдеби кеш (8-10 сыныптар), кітап кейіпкерлері байқауы немесе мәнерлеп оқу сайысы (5-7 сыныптар), кітап жәрмеңкесі	Іс-шара жоспары, бейнежазба, фото мен ақпаратты әлеуметтік желілерге жариялау	Тарих, әдебиет пәндерінің мұғалімі, кітапханашы, сынып жетекшілері
3-апта. «Бірлік болмай, тірлік болмас»			
90	«Буллингтен қорған!» алдын алу шарасы аясында «Достық пен мейірім – зорлыққа қарсы күш»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	1-сыныптар. «Егер бейтаныс адам көшеде көмек сұраса не істеу керек?» / ЖЖЕ. «Реттелетін, реттелмейтін көше қиылыстары». 2-сыныптар. «5 секунд» ережесі, бейтаныс адаммен диалогты қалай дұрыс құруға болады?» / ЖЖЕ. «Реттеуші және оның белгілері». 3-сыныптар. «Бейтаныс адамдардың қулығы» / «Реттеуші және оның белгілері». 4-сыныптар. «Бейтаныс адамға көмек көрсетуге бола ма?» / ЖЖЕ «Негізгі түсініктер мен терминдер».		
91	«Буллингтен қорған!» алдын алу шарасы аясында «Буллинг деген не? Одан қалай қорғанамыз?»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	5-сыныптар. «Әлеуметтік желілер: негізгі қауіпсіздік ережелері». 6-сыныптар. «Зиянды бағдарлама. Қауіпті қалай тануға болады?». 7-сыныптар. «Қауіпті жағдайларда ата-аналарға сену неге маңызды?». 8-сыныптар. «Өзіңіз туралы жеке ақпаратты беру қауіпі».		

92	«Буллингтен қорған!» алдын алу шарасы аясында «Қауіпсіз орта қалыптастыру – барлығымыздың міндетіміз»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	9-сыныптар. «Егер сіз желіде қорқытуға тап болсаңыз». 10-сыныптар. «Көліктегі қауіпсіз мінез-құлық: автомобиль, автобус, пойыз, ұшақ». 11-сыныптар. «Әрекетсіздік пен серіктестік үшін жауапкершілік.»		
93	Ойынға салауатты көзқарас	Алдын алу іс-шарасы (лудоманияның алдын алу шарасы)	Сынып жетекшілер, ММО бірлесіп
94	«Ұшқыр ой алаңы» жобасы аясында тақырыптық дебат өткізу (мектеп парламенті)	Дебат хаттамасы, ақпаратты әлеуметтік желілерге жариялау	Дебат клубының жетекшілері, тәлімгер, мектептің өзін-өзі басқару ұйымы
95	Тәуелсіздік күніне арналған іс-шаралар	Жеке жоспар бойынша	Мектеп ұжымы
<i>4-апта. «Ынтымақ – бұзылмайтын қорған»</i>			
96	Достық пен ынтымақ – біздің күшіміз	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	1-2-сыныптар. «Қауіпсіз ойын түрлерін таңдайық!». 3-4-сыныптар. «Жолда абай бол! Қысқы жолдағы қауіпсіздік». 1-4-сыныптар. «Қысқы демалыстағы қауіпсіздік ережелері. Суықтан қалай қорғанамыз?» тақырыптарында қауіпсіздік ережелерімен таныстыру		
97	Бірлігіміз бекем болса – болашағымыз жарқын	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	5-8-сыныптар. «Көшеде, мұзда, қарда қауіпсіз жүру ережелері. Қысқы спорт түрлері және қауіпсіздік» тақырыптарында қауіпсіздік ережелерімен таныстыру		
98	Бірлік пен келісім – тұрақтылықтың тірегі	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	9-11-сыныптар. Боран мен аяз кезіндегі алғашқы көмек көрсету жолдары		
99	Қысқы демалыс күндеріне арналған іс-шаралар жоспары	Жеке жоспар бойынша	Аға тәлімгер, сынып жетекшілері, педагог-психолог, әлеуметтік педагог

Ескертулер:

* Мектептің тәрбие жоспары 1-ші және 2-ші тоқсан

«Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің білім басқармасы» КММ
«Петропавл қаласының білім бөлімі» КММ «Әлихан Бөкейхан атындағы № 25
жалпы білім беретін орта мектеп» КММ жылдық тәрбие жоспарының үлгісі (3-
ші және 4-тоқсандар, қысқартылған нұсқа)

№	Тәрбие жұмысының атауы	Аяқтау нысаны	Жауапты
Қаңтар – заң мен тәртіп айы			
2-аптаның дәйексөзі: <i>Талап бар жерде тәртіп бар</i>			
1	I жартыжылдық бойынша өткізілген ашық тәрбие сағаттарының талдауының қорытындысы	Қорытынды есеп/ SWOT талдау	Директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары
2	I жартыжылдық бойынша сынып жетекшілерінің есебі	Есеп	
3	Тәуекел топтағы оқушылар бойынша сынып жетекшілер есебі	Есеп	
4	«Тәртіп – табыс кілті» (мектепте және үйде тәртіп сақтаудың маңызы)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 1-4-сыныптар. «Менің мектептен үйге барар жолым: көшеде жалғыз жүргенде қалай әрекет ету керек» - жолда, саябақта, аулада жүрудегі қауіпсіздік ережелері			
5	«Талап пен тәртіп – табысты тұлға негізі» (табысқа жету үшін тәртіп пен талаптың рөлі)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 5-8-сыныптар. «Көшедегі қауіпті жағдайлардан қалай сақтануға болады?» – қараңғы уақытта және адам аз жерлерде өзін ұстау ережелері.			
6	«Тәртіпсіз ел болмайды, тәртіпке бағынған құл болмайды» (Бауыржан Момышұлының тәртіп туралы ойлары)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 9-11-сыныптар. «Қылмыстың құрбаны болмау үшін не істеу керек?» – өзін-өзі қорғау және қауіпсіз мінез-құлық негіздері.			
7	Мамандықтар марафоны («Еңбегі адал-жас өрен» жобасы) (5-11-сыныптар)	Байқау	Педагог-психолог, көркем еңбек, информатика, робототехника мұғалімдері
8	Біз – сыбайлас жемқорлыққа қарсымыз!	Акция	Сынып жетекшілері, ММО-мен бірлесіп
3-аптаның дәйексөзі: <i>Әділ заң – аспан тірегі</i>			
9	«Жақсы мен жаманның ара-жігін ажырату» (әділдік пен тәртіп туралы әңгіме)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері

	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 1-4-сыныптар. «Бейтаныс адам – дос па, әлде қауіп пе?» – ықтимал қауіпті адамдарды қалай тануға болады.		
10	«Заң алдындағы жауапкершілік» (құқық бұзушылықтың салдары)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 5-8-сыныптар. «Қауіпті таныстықтар: алаяқтардың құрбаны болудан қалай аулақ болуға болады» – телефон және көше алаяқтары.		
11	«Құқық бұзушылық және жауапкершілік» (қылмыстық, әкімшілік құқық бұзушылықтар)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 9-11-сыныптар. «Айла-шарғылар (манипуляциялар) және психологиялық қысым: қалай тануға және қорғануға болады».		
12	«Зияткерлік ойындар» («Ұшқыр ой алаңы» жобасы)	Зияткерлік ойындар	«Робототехника» үйірмесінің жетекшісі
4-аптаның дәйексөзі: <i>Тәртіпсіз ел болмайды</i>			
13	«Дос болайық!» (достық қарым-қатынас орнату жолдары)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут) 1-2-сыныптар. «Егер сен адасып қалсаң: не істеу керек?» – дүкенде, саябақта немесе көлікте бірдеңе жоғалған жағдайда жасалатын әрекеттер. 3-4-сыныптар. «Менің жеке шекараларым» – өзінді қажетсіз қарым-қатынастан және қауіп-қатерден қалай қорғауға болады.		
14	«Буллингтен қорған!» алдын алу шаралары аясында «Заң алдындағы жауапкершілік» (құқық бұзушылықтың салдары)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут) 5-6-сыныптар. «Өзін-өзі қорғау: төтенше жағдайда қалай қорғану керек» – қауіпсіз мінез-құлық негіздері. 7-8-сыныптар. «Егер сені аңдыса не істеу керек?» – сақтық шаралары және көмек сұрау.		
15	«Буллингтен қорған!» алдын алу шаралары аясында «Мейірімділікті сақтау заңдары»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 9-11-сыныптар. «Төтенше жағдайлар: өмір мен денсаулыққа қауіп төнген кездегі әрекеттер.		
16	«Smart bala» жобасы аясында «Өнертапқыштыққа алғашқы қадам» байқауы	Байқау	«Робототехника» үйірмесінің жетекшісі
Ақпан – жасампаздық пен жаңашылдық айы			
14 ақпан – Халықаралық кітап сыйлау күні			
Ақпан айының бірінші сейсенбісі Дүниежүзілік қауіпсіз интернет күні			
1-аптаның дәйексөзі: <i>Жасампаздық – бәрімізге өнеге</i>			
17	«Жаңашыл болу – жетістікке жетудің жолы» (шығармашылық ойлау және әрекет ету)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 1-2-сыныптар. «Бағдаршам және оның достары» – бағдаршам сигналдары мен жол белгілерінің мағынасы.		

	3-4-сыныптар. «Жаяу жүргіншілер ережелері» – жолды қауіпсіз кесіп өту және жол бөлігінде өзін-өзі ұстау.		
18	«Қиындықтарды жеңу (жасампаздықтың негізі) – кедергілерге төтеп беру және өз мақсатына жету)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 5-6-сыныптар. «Жаяу жүргінші мен жүргізуші: кім не үшін жауапты?» – жол қозғалысына қатысушылардың өзара әрекеттесуі. 7-8-сыныптар. «Жолдағы қауіпті жерлер» – апатты аймақтар, соқыр аймақ, теміржол жолдарында өзін-өзі ұстау ережелері.		
19	«Қоғамға пайда әкелу: жасампаз тұлға болу» (адамдарға қызмет көрсету және қоғамды жақсарту арқылы өз мақсатына жету)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	9-11-сыныптар. ««Жолдағы қауіпті жерлер» – апатты аймақтар, соқыр аймақ, теміржол жолдарында өзін-өзі ұстау ережелері».		
20	Үйірмелерден ашық сабақтар апталығы	Апталық	Үйірме жетекшілері
21	Дүниежүзілік қауіпсіз интернет күніне орай «Интернет және біз» тақырыбында «Дебат» ойыны («Ұшқыр ой алаңы» жобасы)	Дебат	«Дебат» үйірмесінің жетекшісі
2-аптаның дәйексөзі: <i>Шығармашыл бала – ойлы бала</i>			
22	«Қиялға қанат бітір» (білім алушылардың шығармашылық ойлау дағдыларын дамыту)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 1-4-сыныптар. «Қауіпсіз көлік: автобуста, таксиде және метрода өзін қалай ұстау керек»		
23	«Шығармашылық ойлау: неге маңызды?» (шығармашылықтың күнделікті өмірдегі рөлі)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 5-8-сыныптар. «Қоғамдық көліктегі мінез-құлық және қауіпсіздік ережелері».		
24	«Қазіргі заман жастары және шығармашылық» (XXI ғасырдағы шығармашылықтың маңызы)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 9-11-сыныптар. «Жолдағы қауіпсіздік: жаяу жүргінші, жүргізуші, жолаушы»		
25	14 ақпан – Халықаралық кітап сыйлау күніне орай «Шын жүректен кітап сыйла!» челленджі («Балалар кітапханасы» жобасы)	Челлендж	Кітапханашы, сынып жетекшілері
3-аптаның дәйексөзі: <i>Өнерлі бала өрге жүзер</i>			
26	«Қолөнер – ата-баба мұрасы» (ұлттық қолөнер түрлерімен танысу)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 1-4-сыныптар. «Жолдағы қауіпті орындар» – аула, жол қиылысы, жаяу жүргіншілер өткелі		
27	«Өнер – өмір шырағы» «өнердің адам дамуына тигізетін ықпалы)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут).		

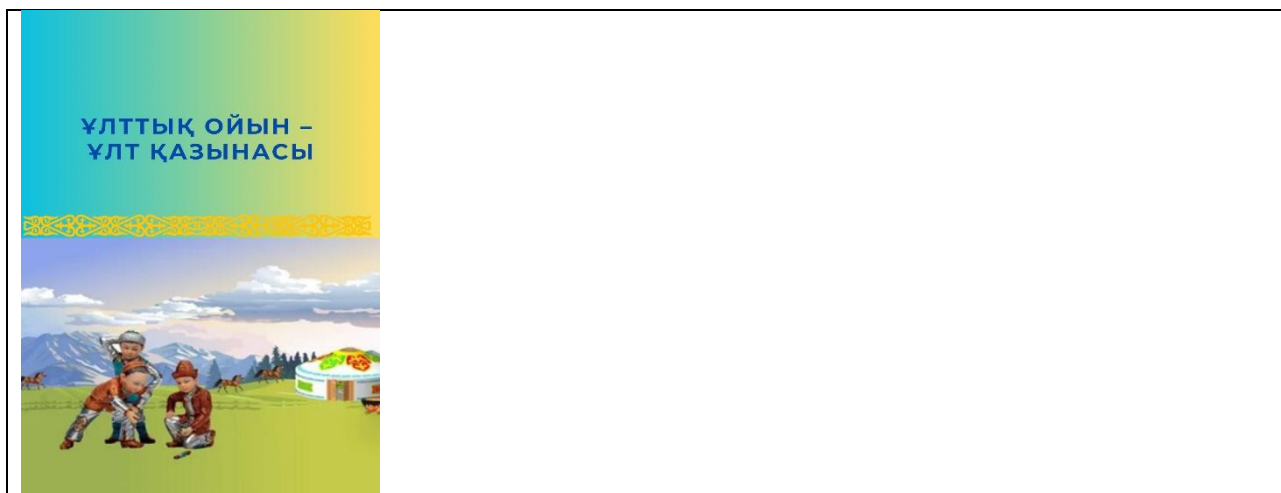
	5-8-сыныптар. «Өзін-өзі қорғау: төтенше жағдайдағы қорғану шаралары» – қауіпсіз мінез-құлық негіздері.		
28	«Өнер және жаңа технологиялар» (заманауи өнер мен цифрлық мүмкіндіктер)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 9-11-сыныптар. «Есірткі мен ішімдік: сенің болашағыңның нақты қаупі»		
29	Қауіпсіз қоғам 1-4-сыныптар. «Өз қауіпсіздігің – өз қолыңда» – өзін-өзі қорғау негіздері. 5-8-сыныптар. «Кибербуллинг: интернеттегі қауіптен қалай қорғану керек?». 9-11-сыныптар. «Төтенше жағдайлардағы іс-әрекеттер».	Алдын алу іс-шарасы	Сынып жетекшілері, ММО-мен бірлесіп
30	«Startup» байқауы («Smart bala» жобасы)	Байқау	«Робототехника» үйірмесінің жетекшісі
4-аптаның дәйексөзі: <i>Жаңашылдық – заман талабы</i>			
31	«Мен – өз елімнің азаматымын» (құқықтар мен міндеттер туралы түсінік)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 1-4-сыныптар. «Қоғамдық орындардағы тәртіп» – мектепте, көлікте, көшеде өзін ұстау ережелері.		
32	«Менің құқығым және жауапкершілігім» (жеке тұлға ретінде өз орнын түсіну)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 5-8-сыныптар. «Үйдегі және көшедегі қауіпті орындар»		
33	Құқықтық тәртіп және әлеуметтік жауапкершілік	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 9-11-сыныптар. «ЖКО кезіндегі қауіпсіздік шаралары: алғашқы медициналық көмек көрсету және жедел жәрдем шақыру»		
Наурыз – тәуелсіздік пен отаншылдық айы 1 наурыз – Алғыс айту күні 8 наурыз – Халықаралық әйелдер күні 21, 22, 23 наурыз – Наурыз мейрамы 30 наурыз – Дүниежүзілік Жер күні			
1-аптаның дәйексөзі: <i>Патриотизм – ата-анаңды құрметтей білуің...</i> (Б.Момышұлы)			
34	1-наурыз – Алғыс айту күніне арналған «Мың алғыс!» атты мерекелік концерт	Мерекелік концерт	Қосымша білім беру педагогтері, сынып жетекшілері
35	«Ізгіліктің бір ізі – алғыс» бірыңғай сынып сағаттары	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). Мектепішілік іс-шаралар барысындағы қауіпсіздік ережелері		
36	8 наурыз – Халықаралық әйелдер күніне арналған мерекелік іс-шаралар	Іс-шаралар	Қосымша білім беру педагогтері, сынып жетекшілері
37	«Сыйынар ем, Ана деген тәңірге!» бірыңғай сынып сағатарты	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут).		

	Мектепшілік іс-шаралар барысындағы қауіпсіздік ережелері		
38	«Ананың аялы алақаны» челленджі («Шабыт» жобасы)	Челлендж	Мектеп ұжымы
39	«Көктем аруы – 2024»	Сайыс	Мектеп ұжымы
2-аптаның дәйексөзі: <i>Тәуелсіздік – тәтті сөз ғана емес, ұлттық жауапкершілік</i>			
40	Құқықбұзушылықтың алдын алу бойынша жүргізілген жұмыстар бойынша есеп	Есеп	Әлеуметтік педагог
41	Ойынға салауатты көзқарас	Алдын алу іс-шарасы	Сынып жетекшілері, ММО-мен бірлесіп
42	«Ұлттық мәдениет» көрмесі	Көрме	Көркем еңбек мұғалімдері, сынып жетекшілері мектептің өзін-өзі басқару ұйымы
43	«Бейбіт елдің бақытты баласы» (тәуелсіздік және оның игіліктері) Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 1-4-сыныптар. Өрт жағдайындағы мінез-құлық ережелері	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
44	«Елімнің болашағы – менің қолымда» (жастардың ұлттық жауапкершілігі) Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 5-8-сыныптар. «От ойыншық емес!» (өрттің шығу себептері мен салдары)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
45	«Тәуелсіздік және ұлттық бірегейлік» (ұлттық құндылықтарды сақтау) Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 9-11-сыныптар. «Әлеуметтік желілердегі қауіптер: кибербуллинг, алаяқтық, манипуляция».	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
3-аптаның дәйексөзі: <i>Ар-намыс қана тәуелсіздікке тірек бола алады</i>			
46	22 наурыз – Наурыз мейрамына арналған мерекелік іс-шаралар	Іс-шаралар	Мектеп ұжымы
47	«Ұлттық мәдениет» көрмесі («Шабыт» жобасы)	Қойылым	Үйірме жетекшісі
48	Сынып жетекшілер апталығы	Апталық	Сынып жетекшілері
49	Мектеп театры	Театр қойылымы	Эстетикалық цикл пәндер мұғалімдері, тілдік пәндер мұғалімдері, қосымша білім беру педагогтері, мектептің өзін-өзі басқару ұйымы
50	«Жер сағаты» экологиялық акциясы	Акция	Жаратылыстану ғылымдарының апталығы/онкүндігі шеңберінде пән мұғалімдері
51	Көктемгі демалыс кезіндегі қауіпсіздік	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
Сәуір – еңбек пен кәсібиліктің айы 2 сәуір – Халықаралық балалар кітабы күні 7 сәуір – Дүниежүзілік денсаулық күні 12 сәуір – Ғылым күні 15 сәуір – Халықаралық мәдениет күні 18 сәуір – Халықаралық ескерткіштер мен тарихи орындарды сақтау күні 23 сәуір – Ұлттық кітап күні			
1-аптаның дәйексөзі: <i>Еңбек – қуаныш, жалқаулық – айырылмас азап. (Абай)</i>			
53	2 сәуір – Халықаралық балалар кітабы күніне арналған «Кітап – барлық елге ортақ байлық» видео-челленджі	Видео-челлендж	Кітапханашы, сынып жетекшілері, ата-аналар

54	«Дебат» ойыны («Ұшқыр ой алаңы» жобасы)	Дебат	«Дебат» үйірмесінің қатысушылары	
55	Атадан-өсиет, анадан-қасиет» ата-аналарға арнаалған шеберлік сыныбы («Ата-аналарды педагогикалық қолдау орталығы»)	Шеберлік сыныбы	Педагог-психолог, әлеуметтік педагог, ата-аналар комитеті	
56	«Еңбек бәрін жеңбек» (еңбектің маңыздылығы туралы әңгіме)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері	
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 1-4-сыныптар. «Егер үйде не мектепте түтін немесе өрт болса» – өрт кезіндегі әрекеттер, өрт сөндіру қызметін шақыру.			
57	«Қажырлы еңбек – бақыттың бастауы» (адал еңбектің адам өміріндегі орны)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері	
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 5-8-сыныптар. «Өрт кезінде өзінді қалай ұстауың керек» - ғимараттан шығу жолдары (эвакуация), өрт сөндірушілерді шақыру, алғашқы медициналық көмек көрсету.			
58	«Жалқаулық – алға жылжуға кедергі» (жалқаулықтың зияны туралы)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері	
	«Интернеттегі жеке деректердің қауіпсіздігі» – парольдер, фишинг, есептік жазбаны қорғау.			
2-аптаның дәйексөзі: <i>Көп еңбек еткенге бақыт басын иеді.</i> (Леонардо да Винчи)				
59	7-сәуір – Дүниежүзілік денсаулық күніне арналған ата-аналар спорттық лигасы	Іс-шаралар жоспары	Дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері	
60	12-сәуір – Ғылым күні (жеке жоспар)	Іс-шаралар жоспары	Директордың ғылыми ісі жөніндегі орынбасары	
61	Өмірге салауатты қадам	Алдын алу іс-шарасы	Сынып жетекшілері, ММО-мен бірлесіп	
62	«Гигиена – денсаулық кепілі» – жеке бас тазалығының маңызы	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері	
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 1-4-сыныптар. «Электр аспаптары: мүмкін бе, жоқ па?» – розеткаларды, сымдарды, тұрмыстық техниканы қауіпсіз қолдану жолдары.			
63	«Салауатты өмір – жарқын болашақ» (салауатты өмір салтын ұстанудың пайдасы)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері	
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 5-8-сыныптар. «Үйде жалғызсың: болады және болмайды» (есікті қағу, бейтаныс адамдардың қоңыраулары кезіндегі әрекеттер).			
64	«Таза ауа – денсаулық кепілі» (табиғат пен денсаулықтың байланысы)	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері	
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 9-11-сыныптар. «Интернет-контенттің психологиялық денсаулыққа әсері».			
3-аптаның дәйексөзі: <i>Болашағы зор мамандықтар жоқ, тек болашағы зор мамандар бар</i>				
65	15 сәуір – Халықаралық мәдениет күніне арналған есеп беру концерті	Есеп беру концерті	Мектеп ұжымы	
66	18 сәуір – Халықаралық ескерткіштер мен тарихи орындарды сақтау күніне арналған экскурсия	Экскурсия	Тарих пәнінің мұғалімдері	
67	«Ұшқыр ой алаңы» дебаты	Дебаты клубы	Тәлімгер, мектептің өзін-өзі	

			басқару ұйымы
68	«Мамандықтар әлеміне саяхат»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 1-4-сыныптар. «Үйдегі қауіпті заттар» – газ плиталары, электр құрылғылары, жанғыш заттар.		
69	«Мамандық таңдау – өміріңнің маңызды қадамы»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 5-8-сыныптар. «Үйдегі және қоғамдық орындардағы қауіпсіздік»		
70	«Болашақтың маманы – үздіксіз білім алушы»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 9-11-сыныптар. «Интернеттегі секталар мен деструктивті қауымдастықтар: тұзаққа түспеудің жолдары».		
71	Қоғамдық мүлікті қорға!	Алдын алу іс-шарасы	Сынып жетекшілері, ММО-мен бірлесіп
4-аптаның дәйексөзі: <i>Білікті білім жинап кәсіп етер, білімнің дәмін татып өсіп өнер</i>			
72	«Атадан-өсиет, анадан қасиет» ата-аналарға арналған шеберлік сынып	Шеберлік сынып	Сынып жетекшілері, педагог-психологтер
73	«Түлектердің ағаш егуі» экокелленджі («Қамқор» жобасы)	Экокеллендж	Директордың шаруашылық жөніндегі орынбасары, сынып жетекшілер
74	«Жыл оқушысы-2025», «Жыл өнерпазы-2025», «Жыл спортшысы-2025», «Жыл сыныбы-2025», «Жыл сынып жетекшісі-2025» байқауларын ұйымдастыру жұмыстары	Ұйымдастыру жұмыстары	Сынып жетекшілері
Мамыр – бірлік және ынтымақ айы 1 мамыр – Қазақстан халықтарының бірлігі күні 7 мамыр – Отан қорғаушылар күні 9 мамыр – Ұлы Отан соғысының Жеңіс күні 15 мамыр – Халықаралық отбасы күні 18 мамыр – Халықаралық мұражайлар күні 31 мамыр – Саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу күні			
1-аптаның дәйексөзі: <i>Күннің көзі ортақ, жақсының сөзі ортақ</i>			
75	1 мамыр – Қазақстан халықтарының бірлігі күні (жеке жоспар)	Жоспар	Мектеп ұжымы
76	«Біз әртүрліміз, бір теңбіз»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 1-4-сыныптар. «Үйдегі қауіпті заттар» – дәрі-дәрмектер, химиялық заттар, өткір және ыстық заттар.		
77	«Халықтар достығы – басты құндылығымыз»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут). 5-8-сыныптар. «Қауіпті заттар: қолдануға және иіскеуге болмайды» (тұрмыстық химия, дәрі-дәрмек, есірткі заттары туралы)		
78	«Бір шаңырақ астында: ынтымақ пен татулық»	Сынып сағаты	Сынып жетекшілері
	Қауіпсіздік сабағы (10 минут).		

	9-11-сыныптар. «Үйде, мектепте, сауда орталығында өрт шыққан жағдайдағы қауіпсіздік ережелері»		
79	«Жас Сарбаз» әскери-патриоттық әндер фестивалі («Шабыт» жобасы)	Фестиваль	Музыка пәнінің мұғалімдері, АӘД пәнінің мұғалімі, қосымша білім педагогтері, сынып жетекшілері Мектепшілік, аудандық/қалалалық іс-шаралар барысындағы қауіпсіздік ережелері
80	7-мамыр – Отан қорғаушылар күні (жеке жоспар)	Іс-шара жоспары	
81	9 мамыр – Ұлы Отан соғысындағы Жеңіс күні (жеке жоспар)	Іс-шара жоспары	
82	Қауіпсіздік сабағы (10 минут).		
2-аптаның дәйексөзі: Бірлік жоқ болса ұйым жоқ, ұйым жоқ болса күннің жоқ			
83	15-мамыр – Халықаралық отбасы күніне арналған ата-аналар спорттық лигасы	Ата-аналар комитеті	Дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері
84	Отбасы күніне арналған «Отбасылық дәстүрлер» апталығы («Ата-аналарды педагогикалық қолдау орталығы»)	Апталық	Педагог-психолог, әлеуметтік педагог, ана-аналар
85	15-мамыр – Халықаралық отбасы күніне арналған «Әншуақ» фестивалі («Шабыт» жобасы)	Фестиваль	Музыка пәнінің мұғалімдері, қосымша білім педагогтері
86	18-мамыр – Халықаралық мұражай күніне арналған виртуалды экскурсия	Виртуалды экскурсия	Тарих пәнінің мұғалімдері
3-аптаның дәйексөзі: Жалғанда ойлап тұрсаң бірлік керек, бірлікті ойлау үшін тірлік керек. (Төле би)			
87	II жартыжылдық бойынша өткізілген ашық тәрбие сағаттарының талдауының қорытындысы	Талдау	Директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, Сынып жетекшілер
88	II жартыжылдық бойынша сынып жетекшілер есебі	есеп	Директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, Сынып жетекшілер
4-аптаның дәйексөзі: Тату елге тыныштық пен тоқшылық нәсіп. (Күлтегін)			
89	31 мамыр – Саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу күні Ескерткіштерге гүл шоғын қою рәсімі	Гүл шоғын қою рәсімі	Директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, Сынып жетекшілер
90	«Көңілді жаз-2025» сауықтыру алаңының жұмысы балалардың жазғы демалысын ұйымдастыру жұмыстары	Ұйымдастыру жұмыстары	Директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, Сынып жетекшілер
91	Жазғы демалыс кезіндегі қауіпсіздік ережелері: «Судағы қауіпсіздік» – қалай дұрыс жүзу керек және суға батқан жағдайда не істеу керек. «Егер орманда адасып қалсаң» – әрекеттер алгоритмі, алғашқы көмек. «Жылан, жәндік және жануарлар шаққан жағдайында көрсетілетін алғашқы көмек».		

Асық ойындары

Сақа – асықтың үлкен әрі шымыр түрі. Бұл асық жеткен еркек қойдан (серкеден) немесе қошқар-текеден алынады.

Кеней – көпшілік ойнауға арналған қарапайым асықтар.

Шүкейт – жас малдың асығы.

Қойлық – қойдың асығы.

Ешкімек – ешкінің асығы.

Құлжа – құлжаның асығы.

Көктабан – қорғасын құйылған салмақты сақа асық.

Топай – сиырдың асығы.

Жабай – ірі асық.

Қолқар – арқардың асығы.

Асықтың атаулары:

Алшы – асықтың тәйкеге қарама-қарсы жағы яғни алшы тұруы.

Тәйкі – асықтың алшыға қарама-қарсы жағы.

Бүге – асықтың дөңес жағының жоғары қарап түсуі.

Шіге – асықтың қуыс жағының жоғары қарап түсуі.

Омпы – асықтың ашасы немесе мұртша жағы жоғары қарап түсуі немесе тік тұрып қалуы.

Шоңқай – асықтың омпыға қарсы жағымен тік түсуі.

Асық ойыны барысында қолданылатын құралдар мен әдістер:

Көн киіз – асықтың «тақта» ойыны барысында асық атуға қолданатын жұқа әрі икемді, қаржуға қолайлы құрал.

Асық ойынының түрлеріне байланысты 50×50, 80×80, 100×100 см көлемінде болады.

Көн киіз дөңгелек шеңбер түрінде қолдануға болады. Ондай жағдайда көн киіздің диаметрі 50, 80, 100 см. Көн киіздің жиегін жіңішке ұлттық нақышты оюлармен көмкерген дұрыс.

Алшы

Тәйке

Бүк

Шік

«Алшы» ойыны

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.
3. 10-11 сынып білім алушылары.

Мектептің дәлізінде, спорт залында жүргізуге болады.

Ойынның мақсаты – асықты белгілі бір қалыпта (мысалы, «алшы») тұрғызу арқылы мергендік пен дәлдікті шыңдау. Ойнаушылар асықты лақтырғанда оның төрт қырының біріне – «алшы», «тәйке», «бүк» немесе «шіге» – тоқтайтынын біледі, ал негізгі жетістік – асықты «алшы» жағына дәл түсіру.

Осылайша ойын арқылы балалардың қол икемділігі, көз дәлдігі, ептілігі мен есептеу қабілеті жетілдіріледі. Сонымен қатар, бұл ойын бірлесіп ойнау арқылы балалар арасында ынтымақтастықты, достықты нығайтып, ұлттық мәдени мұраны сақтауға және таратуға да үлес қосады.

Асық ойынында тігілген асықтарды атуға жарамды сақа таңдап алынады. Сақа болатын асық салмақты, ірі болуға тиіс. Ол көбінесе қошқардың асығы болып келеді. «Алшы ойыны» сақаның салмақты да алшы тұрғыштығына байланысты. Бұл ұту үшін өте қажет.

«Алшы ойынын» ойнаушыларға шек қойылмайды. Ойын басталар алдында, ойын жүргізуші, барлығының сақаларын жинап алып, ойында әркімнің кезегін белгілеу үшін, яғни, кімнен кейін кім асық ату керектігін анықтау үшін, сақаларды иіреді. Иірген кезде кімнің сақасы алшы түссе, сол бірінші, тәйке түссе екінші, бүк түссе үшінші, шік түссе одан кейін асық ататын болады. Атқан кезде сақасы мен асығы бір жақты түссе, атқан асығын алып, әрі қарай ата береді. Енді бірде асық атқан кезде сақасы алшы түсіп, асық кез келген жағында жатса да асықты алады. Келесі атқанда сақа мен асық екеуі екі түрлі түссе, асықты алмайды. Ол атуды тоқтатып, кезекті келесі ойыншыға береді.

Екінші ойыншы өз кезегінде сақасын иірген кезде тәйке түссе, онда өзінен кейін кезекте тұрған ойыншы көмбеде тұрып оның тәйке түскен сақасын атады, тигізсе, сақа иесі ойыннан шығып қалады, тигізе алмаса, өзі ойыннан шығады. Кезек алу үшін сақаларын иірген кезде бүк, шік түскен ойыншылар өз кезектерімен көнге тігілген асықты ата береді. Осы ретпен көндегі асықты атып тауысқанға дейін ойнайды да, асықтарын қайта тігіп, ойынды жалғастыра береді.

«Омпа» ойыны

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.
3. 10-11 сынып білім алушылары.

Ойынды таза ауада алаңда, мектеп дәлізінде, спорт залында ойнауға болады.

Бұл ойынды көбінесе ер балалар ойнайды.

Ойнаушылардың санына шек қойылмайды.

Ойынның мақсаты – асықты дәл көздеп атып, құлату немесе жылжыту арқылы шеберлік пен дәлдікті шыңдау. Ойын барысында «омпаға» қойылған асық (яғни оның жіңішке жағына тұрғызылған күйі) белгілі бір қашықтыққа орналастырылады. Ойыншылар жеке-жеке немесе топпен кезекпен өз асықтарын лақтырып, сол омпадағы асықты көздеуге тырысады. Нәтижесінде ойыншылардың мергендігі, қол ептілігі, көз мөлшері және жылдамдық қабілеті жетіледі. Сонымен қатар, «Омпа» ойыны топтық ынтымақтастықты нығайтып, жеңіске деген жігер мен табандылықты арттыра түседі.

Ойнаушылар арасы 20 қадам екі көн сызады да біріншісіне төрт бұрыш жасайды (оның көлемі өзара келісіледі) дәл ортасындағы сызыққа әрбір ойыншы өздерінің асықтарын тігеді. Тігілген асықтардың ортасына бір асық мұртынан «Омпа» тұрғызады.

Ойнаушылар екінші белгіленген жерден бірінің артына бірі тұрып әркімнің өз кезектері бойынша, қолдарындағы сақаларымен «омпаны» ата бастайды. Егер кімде-кім омпаға тигізсе және оны төрт бұрыштың шетіне шығарса, онда көндегі асықты түгел алады. Ал омпаға тимей, жанындағы асықтарға тисе, оны да төрт бұрыштың шетіне шығара алса, онда сол атқан асығын ғана алады. Асық таусылған сайын, көнге асық қайтадан тігіліп отырылады.

Ойын қайталанып жалғаса береді.

«Өріс» ойыны

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.
3. 10-11 сынып білім алушылары.

Ойынды таза ауада алаңда, мектеп дәлізінде, спорт залында ойнауға болады.

Бұл ойынды көбінесе ер балалар ойнайды.

Ойнаушылардың санына шек қойылмайды.

Ойынның мақсаты –асықты алдын-ала белгіленген өріс шеңберіне (алаңына) дәл лақтырып түсіру немесе сол өрісте бәсекелестердің асықтарынан артықшылық алу. Яғни, кімнің асығы өріс ішінде тиімді позицияда тұрса және қарсыластардың асықтарын ығыстырып, өзі көп ұпай жинаса, сол жеңіске жетеді. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін ойыншылардан мергендік, қол ептілігі, қашықтықты дұрыс бағалау және стратегиялық жоспарлау талап етіледі.

3, 5, 7 метр қашықтықтан (қашықтық балалардың жас ерекшелігіне байланысты). Түзу бойына алшы, тәукі кезектесіп тізіледі. Өріске ұзап барып атасың. Кімнің бірінші ататындығы сақаларын қосып, бір ойыншы басынан асыра (соғады) жерге тастайды. Алшы түскен сақа иесі бірінші, тәукі екінші, бүк үшінші, ішік төртінші болып атады.

Ойынындағы ұтыс (жеңіс) тәртібі

Сақа асыққа тиіп «алшы» түссе– тізілген асықты түгел ұтып алады.

Сақа асықтарды құлатып, сақа бүк түссе - ішік шатқан асықтарды ұтады.

Сақа асықтарға тиіп, ішік түссе – бүк түсіп жатқан асықтарды ұтады

Бұзылған асықтарды түзу бойына қайтадан тізіп қояды. Келесі кезектегі ойыншы сақасы мен тізілген асықтарды көздеп атады. Атқанда сақа асықтарға тиіп, құлатып өзі омпат түссе, сақаны омпалатады. Тізеден төмен сақаны домалатып тастайды. Келісім бойынша үш рет қайталауға болады. Өрістен атылған сақалар, домалап түскен жерінде жатуға тиіс. Кімнің сақасы төрге озып кетсе, сол бірінші болып кері атады. Тимей кетсе келесі ойыншы кезек алады. Ойыншылар тигізе алмаса, алғашқы ойыншы қалған асықты сақамен қосып, басынан асыра жерге тастайды. Ұтқан асығыңды жинап отырасың. Шебер ойыншы қарсыласының асығын түгел ұтып алады.

Сақа келесі жағдайларда асықты ұта алмайды:

- сақа бүк жатса– бүк жатқан асықты ұта алмайды
- сақа ішік жатса– ішік жатқан асықты ұта алмайды
- сақа бүк, ішік, тәйкі, омпат жатса– алшы тұрған асықты жеңе алмайды
- сақа бүк, ішік, тәйкі, омпат жатқанда – тәйкі тұрған асықты жеңе алмайды
- сақа бүк, ішік, тәйкі, омпат жатқанда – омпат тұрған асықты жеңе алмайды.

«Тас қала»

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.
3. 10-11 сынып білім алушылары.

Ойынды таза ауада алаңда, мектеп дәлізінде, спорт залында ойнауға болады.

Ойнаушылардың санына шек қойылмайды.

Ойынның мақсаты –«тас қаланы» дәл көздеп атып құлату немесе оның орналасуын бұзу арқылы ұпай жинау. Мұнда мергендік, қолдың ептілігі, көз мөлшерін дұрыс анықтау және шапшаңдық ерекше маңызға ие.

Ойын барысында балалар мен жасөспірімдер мергендігін шыңдайды, қашықтықты дәл бағалай білу, стратегиялық ойлау, ептілік пен зейін қою

дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, топтық формада ойналған жағдайда, ынтымақтастықты арттырып, достық қарым-қатынасты нығайтады.

Ойын ойнау үшін шеңбер сызады да, дәл ортасына асықтарды бірінің үстіне бірін пирамида етіп жияды. Сонан соң асық тігілген жерден ойынға қатынасушылардың жас ерекшелігіне орай көн белгіленеді. Оның қашықтығы 7 – 8 метрден кем болмайды. Ойынды бірінші болып бастайтын ойыншыны анықтау үшін сақаларын иіреді. Кімнің сақасы бұрын алшы түссе ойынды сол бастап, қалғандары да осы тәртіппен өз кезектерін алады. Алшы бірінші, тәйкі екінші, бүге үшінші, шіге төртінші.

Егер ойыншының асығы омпта түссе, онда ол алшыдан жоғары болып есептеледі де, бірінші орынды сол алады. Егер де екі не үш адамның асығы бірдей не алшы не бүк, не шік, не тәйкі түссе, онда сақалар қайта иіріледі.

Атушы «Тас қалаға» сақасын дәл тигізіп, бір асықты шеңберден шығарса, ойынды жалғастырып, сақасы түскен жерден қайта атады. Шеңберден атып шығарған асықтарын ала береді. Егер бірінші атушы тигізе алмаса, онда екінші ойыншы атады. Егер атқан ойыншы «Тас қаланы» бұзып, бірақ асықты шеңберден шығара алмаса, онда айыбын қосып «Тас қаланы» қайта тұрғызады. Егер атушы тас қаланы бұзып бір асықты шеңберден шығарса, онда қалған асықтарды шеңберден шығара алмағанға дейін ата береді. Қалған ойыншыларды бұзылған «Тас қаланың» бытырап жатқан қалдықтарын атып алады. Көнде жатқан асықтар түгелдей біткен соң, ойын қайта басталады.

«Хан ату»

Қазақтың ұлттық ойындарының бірі.

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.
3. 10 – 11 сынып білім алушылары.

Мектептің дәлізінде, спорт залында жүргізуге болады.

Ойынның негізгі мақсаты – шеберлік пен дәлдікті шыңдау, балалар мен жастар арасында топтық ынтымақтастықты, тәртіпті, төзімділік пен табандылықты арттыруға да септігін тигізеді.

Ойынға көп асықтары бар 2 немесе 4 ойыншы қатыса алады. Олар асықтарын шығарады (мысалы, 3 адам 10 асықтан). «Хан» түрінде белгі болатын бір асықты таңдайды және бір немесе бірнеше асықтарды ортаға қояды, сосын оларды қолға алып, кезекпен еденге лақтырады. Егер осы уақытта «хан» алшы қалпында болса, онда осы қалпында тұрған асықпен оны соғу керек. Дәл осылай «хан», бүк немесе ішік қалпында болса. Соққан асықты қалтасына салып, қатысушы ойынды жалғастырады. Егер ойнаушы «ханға» көздегенде басқа асыққа тигізсе немесе мүлдем тигізбесе, онда ол ойыннан шығады. Асықтарды жинайды және лақтырады. Ойын асықтары біткенге дейін жалғаса береді.

Ескерту: асықты лақтырғанда, «хан» асықтардың астында қалуы мүмкін, бұл жағдайда лақтырған ойыншы «хан талапай» деп дауыстап айтуы керек. Ойнаушылар көбірек асық алуға таласады.

«Айгөлек»

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.

2. 5 – 6 сынып білім алушылары.

Жылдың жылы мезгілдерінде ойын мектеп ауласында жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің дәлізінде де жүргізуге болады.

Ойынның мақсаты – қарсы жақтың құрсауын үзіп, өз жағына көбірек ойыншы алып қайту арқылы балаларды ептілікке баулу.

Ойнаушылар екі топқа бөлінеді. Олардың сандары да, жас шамалары да бірдей болулары керек. Екі топтың екеуінің де бастаушысы болады. Аралары 10-15 метрдей (мектеп ішінде ойнаған жағдайда дәліздің аумағына қарай) жерде екі топ бір-біріне қарама-қарсы қол ұстасып қатарласып тұрады.

Ортаға бір ойыншы шығарылады, оған бір ақ тас және бір қара тас береді. Ол екі тасты ешкімге көрсетпей, уысына қысып жасырады. Екі бастаушыдан:

- Сен қай қолдағы тасты қалайсың? - деп сұрайды. Бастаушылардың біреуі мен: «Оң қолдағы тасты қалаймын», - дейді, екіншісі сол жақ қолдағы тасты алады. Ойынды ақ тас алған бастаушының командасы бастайды.

1-топ

Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдың жүзі дөңгелек.
Күші мығым, қуатты,
Екпіні желдей өршіген
Шепті бұзар ер керек.
Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдың жүзі дөңгелек,
Күші мығым, қуатты,
Екпіні желдей өршіген

Бізге ... ер керек, - деп қарсы
топтың бір ойыншысының атын
атайды

2-топ

Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдың жүзі дөңгелек,
Күші мығым, қуатты,
Екпіні желдей өршіген
Саған қандай ер керек?
*Ол тобынан шығып, бір-екі адым
ілгері басып:*

Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдың жүзі дөңгелек.
Сайысқанда саспайтын,
Самала күнге бастайтын,
... деген ер шыққан,
Топ бұзуға мен шыққам, - деп
жүгірген бойы қарсы топты жарып
өтпек болады.

Ол екпінді, күшті болса, топты жарып өтіп, өзі қалаған бір қызды, не бір ер баланы жетектеп өз тобына алып келеді. Егер ол топты жарып өте алмаса, өзі сол топта қалып қояды.

Ендігі шақыруды екінші топ бастайды. Сөйтіп, ойын созыла береді.

Ескерту: ойында дөрекілік көрсетуге, жұптасқан жұдырықты жүгіріп келе жатқан ойыншыға қарсы қоюға болмайды. Жүгірген ойнаушы да ойын ережесін сақтауы тиіс.

Ойынды бірнеше үзіліс бойы жалғастыруға болады.

«Жапалақтар мен қарлығаштар»

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 6 сынып білім алушылары.

Жылдың жылы мезгілдерінде ойын мектеп ауласында, сондай-ақ мектептің дәлізінде де жүргізуге болады.

Ойынның мақсаты –балалардың дене белсенділігін арттыру, қимыл-қозғалыс шеберлігін, жылдамдық пен ептілікті дамыту. Сонымен қатар, бұл ойын барысында оқушылар топпен әрекет ету, ұйымшылдық, бір-біріне көмектесу және жедел шешім қабылдау дағдыларын жетілдіреді. Үзіліс уақытында ойналғандықтан, ойын оқушыларды сергітіп, көңіл-күйлерін көтеріп, сабақ арасындағы зейіндерін қайта жұмылдыруға мүмкіндік береді.

Ойын кең, жазық алаңда, спорт залында немесе дәлізде өтеді. Ойынға қатынасушыларға шек қойылмайды. Ойнаушылар екі топқа бөлінеді. ойыншылар бір-біріне арқаларымен жұптасып тұрады. Бір қатардағылар «жапалақтар», екінші қатардағылар «қарлығаштар» болады.

Бір ойыншы жүргізуші ретінде таңдалады. Ол ойыншылардың арасынан жүріп отырып, сөзін үзіп-үзіп, созып сөйлейді: қар – лы – ғаш немесе жа – па – ..., яғни сөздің аяғын айтпайды. Сонда аты аталған топ бытырап қаша жөнеледі де, аты толық аталмаған топ оларды қуады. Ұсталған ойыншы ұстаған топтың ойыншыларының қатарына қосылады.

Ойын тәртібі: қашушылар мен ұстаушылар алдын ала келісілген белгі бойынша ұсталғанын мойындайды. Ол үшін қашушы ойыншы қолын тигізсе болды. Қай топтың жеңгенін ойын соңында қайсысының саны көп болса, соған қарай шешеді.

«Ұшты-ұшты»

Бастауыш сынып білім алушылары.

Ойынды мектептің дәлізінде, сынып бөлмесінде ойнауға болады.

Ойынның мақсаты – балалардың зейінін, зияткерлік шапшаңдығын, байқампаздығын дамыту. Ойын арқылы тыңдау, салыстыру, тез шешім қабылдау, ой сүзгіден өткізу дағдыларын жетілдіру. Сонымен қатар, ойын көңіл-күйді көтеріп, топ ішіндегі қарым-қатынасты жақсартады.

Ойынға қатынасушылар орталарынан ойынды басқарушы сайлап алады. Ойын бастаушы ойынға қатынасушыларды шеңбер құрғызып немесе сап түзеп тұрғызады, ойынды сыныпта партада отырып та ойнауға болады.

Жүргізуші:

- Мен ұша алатын затты атап, «ұшты» деп қолымды көтергенде, бәрің де қолдарыңды тез жоғары көтеріп, алақандарыңды жазып, «ұшты-ұшты» деп қалықтатып тұрасыңдар. Бұл «ұшқандарың»: «Мысалы, «қаз ұшты» десем, сендер де «ұшыңдар».

Сендерді жаңылдыру үшін әлгі затпен аты ұйқас тағы бір ұша алмайтын нәрсені атап, «ұшты» деп қолымды көтерсем, онда сендер ұшпайсыңдар. Мысалы, «қазық ұшты». Бұл жағдайда ұшпайсыңдар.

Ұша алатын затты атағанда ұшпай қалған, сол сияқты ұша алмайтын затты атағанда «ұшып кеткен» ойнаушы айып-ұпай тартады, яғни өлең, жаңылтпаш айтады - деп түсіндіреді.

Бұдан кейін ұпайдың шарты туралы келісіп алады. Мысалы, бір ұпай 2 ауыз ән салу, не 3 жұмбақ шешу, не 3 жаңылтпаш айту. Айып-ұпай көбейген сайын бұл сияқты шарттар да көбейе береді.

Ойын:

Ұшты, ұшты, ұшты — тарғақ ұшты! (ұшады).

Ұшты, ұшты, ұшты — жарғақ ұшты! (ұшпайды).

Ұшты, ұшты, ұшты — үкі ұшты! (ұшады).

Ұшты, ұшты, ұшты — түлкі ұшты! (ұшпайды).

Ұшты, ұшты, ұшты — бүркіт ұшты! (ұшады).

Ұшты, ұшты, ұшты — іркіт ұшты! (ұшпайды).

Ұшты, ұшты, ұшты — үйрек ұшты! (ұшады).

Ұшты, ұшты, ұшты — бүйрек ұшты! (ұшпайды).

Ұшты, ұшты, ұшты — кекілік ұшты! (ұшады).

Ұшты, ұшты, ұшты — кекілің ұшты! (ұшпайды).

Ұшты, ұшты, ұшты — қызғыш ұшты (ұшады).

Ұшты, ұшты, ұшты — сызғыш ұшты! (ұшпайды).

Осы тәртіппен ойын жүргізіле береді. Ойын қатынасушылардың сезімталдығын шыңдап, тез жедел ойлай біліп, нақты әрекет жасауға, іштей жинақы болуға баулиды.

«Қасқырқақпан»

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.

2. 5 – 7 сынып білім алушылары.

Мектептің дәлізінде, спорт залында жүргізуге болады.

Ойынның негізгі мақсаты – шеберлік пен дәлдікті шыңдау, балалар мен жастар арасында топтық ынтымақтастықты, тәртіпті, төзімділік пен табандылықты арттыруға тәрбиелеу.

Ойнаушылар ойын болатын жерге жиылады да, екі топқа бөлінеді. Үлкен топ – «Қақпан», кіші топ – «Қасқырлар».

Ойынға басқарушы тағайындалады. Басқарушы ойнаушылардың арасынан тапқакты жақсы білетін біреуіне бастауды міндеттейді, қалғандары оған қосылады.

Қасқыр түссе қақпанға,

Ұстамасқа бола ма.

Қол ұстасып тұрайық,
«Қасқырқақпан» құрайық.
Біздің қақпан болаттай.
Қасқырды тұр жолатпай,
Қасқыр, қасқыр, келіп көр,
Қақпан, қақпан берік бол.

Ойынға қатынасушылар бір-бірімен қол ұстасып, дөңгеленіп, шеңбер құрып тұрып болғанша:

Кәне, кәне, тұрайық,

«Қасқырқақпан» құрайық – деген өлең жолдарын қайталап айта береді.

Сонан соң өлеңнің соңғы шумағы:

Кәне, қақпан, берік бол,

Қасқыр, қасқыр, келіп көр! – деген жолдарды айтып болысымен, «қақпан» болып тұрғандар бір-бірінің ұстаған қолдарын жоғары көтереді. Ал «қасқыр» тобындағылар арғы беттегі «қораға» көтерілген қолдардың астымен жүгіріп өтіп кетуге тырысады.

Қасқырлар осылай өтіп жатқан кезде бастаушының «а-ап!» деген белгісімен көтерілген қолдар төмен түсіріледі. Ойнаушылар жүрелерінен отыра қалады. Сөйтіп «қақпан» жабылады. Іште қалғандар «қақпан» тобына қосылады да, «қасқырлар» азая береді. Ойын қайталанып жалғаса береді. Ойынға қатынасушылар кезектесіп орын ауыстырып отырады.

«Сиқырлы таяқ»

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.
3. 10 – 11 сынып білім алушылары

Мектептің дәлізінде, спорт залында жүргізуге болады.

Ойынның негізгі мақсаты – топтық ынтымақтастықты, тәртіпті, төзімділік пен табандылықты арттыруға тәрбиелеу.

Қазақ халқының ұлт ойындарының жастар арасында көп тараған және өте ертеден келе жатқан, аса сүйіп ойнайтын түрлерінің бірі.

Ойнаушылар санына шек қойылмайды. Ойынға жиналғандар қол ұстасып, дөңгелене шеңбер құрып тұрады да, араларынан біреуін ойын жүргізуші етіп тағайындайды.

Жүргізуші қолына таяқ ұстап, шеңбердің ортасына шығады да, ойын тәртібін, жолдарын түсіндіреді. Ойнаушылардың бір шетінен бастап барлығына рет қатарын білдіретін сандарын атайды. Сонан кейін жүргізуші қолындағы таяғының бір басын жерге тіреп тік ұстайды да, кез келген бір ойыншының санын атап, таяқты қоя береді. Айталық, жүргізушінің атаған саны төртінші, бесінші, оныншы не жиырмасыншы бола ма, әйтеуір, рет саны аталған ойыншы ести салысымен жүгіріп барып таяқты құлатпай ұстауы керек. Егер ол дауысты аңғармай я болмаса жай басар болып, дереу алмай, таяқты құлатып алса, онда ол ортада тұрып, көптің ұйғаруымен өнер көрсетеді. Ол өлең айтып, би билеп, домбыра тартады, әйтеуір көпшілік нені талап етсе, бәрін орындауға тиісті. Ол

өнерін көрсетіп болған соң қайтадан орнына барып тұрады. Егер таяққа тез жетіп жерге құлатпай ұстап алса, онда жүргізушімен орын ауыстырады.

«Соқыртеке»

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.
3. 10 – 11 сынып білім алушылары.

Ойынның мақсаты – шеберлік пен дәлдікті шыңдау, балалар мен жастар арасында топтық ынтымақтастықты, тәртіпті, төзімділік пен табандылықты арттыруға тәрбиелеу.

Мектептің дәлізінде, спорт залында жүргізуге болады. Жылдың жылы мезгілінде мектеп аулысында да өткізуге болады.

Ойыншылар шеңбер құрып, дөңгелене тұрады да, ортада көзі байланған бір адамды қалдырады, ол – «соқыртеке». Қалған ойыншылар соқыр текені қолымен түртіп қойып, одан айнала қашып жүреді. Ал «соқыр теке» сол түрткен ойыншыны ұстап алып, атын атауы тиіс. Егер ол ұстаған ойыншыны таныса, оның көзін байлап, соңы соқыр теке жасайды. Танымаған жағдайда өзі соқыр теке болып қала береді.

«Соқыр теке»:

Қараңғыда көзім жоқ,

Тиіп кетсе сөзім жоқ.

Қайда кеттің қалқа жан,

Жетектейтін өзің жоқ.

Қолға түскен құтылмас,

Қала бермек көзім боп, - деп таяғын өзі болжаған тықыр, дыбыс естілген жаққа қарай соза береді. Айнала тұрған ойнаушылар қашып жүріп:

Соқыр – соқырақ,

Оң көзіңе топырақ.

Топырағын алайын,

Тотияйын салайын

Саған бір ем табайын, - деп келіп, «Соқыр текеге» тиіп қашып жүреді. Осылай ойнап жүргенде «соқыр текенің» қолына түскен ойнаушы ұтылады да, екеуі орын ауыстырады.

«Аш қасқыр»

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 6 сынып білім алушылары.

Жылдың жылы мезгілдерінде ойын мектеп ауласында жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің дәлізінде де жүргізуге болады.

Ойынның мақсаты – әдіс-тәсілге, амал-айлаға, жылдамдыққа, тез шешім қабылдау тәрізді адамға қажетті мінез-құлықты қалыптастыру.

Ойынға қатынасушыларға шек қойылмайды. Алдымен ойынға қатысушылардан бір баланы «аш қасқыр» деп белгілейді. Сонан соң алаңның бір шетінен шеңбер сызып (гимнастикалық шеңберді қолдануға болады), оны қасқырдың апаны деп атайды. Осының бәрін орындап болған соң, ойыншылар өздеріне басқарушы етіп бір ойыншыны тағайындайды. Қалған ойыншылар басқарушының артынан бір-бірінің белінен ұстап тізіліп тұрады.

Ойын басталады. «Аш қасқыр» шабуылға шығады. Ойын басқарушы екі қолын жайып, оның қарсы алдынан шығып, кес-кестеп, бөгет жасайды, яғни артындағы «қояндарды» «қасқырға» бермеуі тиіс. «Қасқыр» қайтсе де «қояндарды» ұстауға тырысады. Егер «қояндардың» бірі «қасқырдың» қолына түссе, ол ұстаған «қоянды» өзінің апанына «апарады», олар сол «апанда» ойын біткенше қала береді.

Ойын соңғы ойыншыға дейін ойнала береді де, қайта басталады.

«Ақ сандық, көк сандық»

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 6 сынып білім алушылары.

Жылдың жылы мезгілдерінде ойын мектеп ауласында жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің дәлізінде де жүргізуге болады.

Ойынның мақсаты – әдіс-тәсілге, амал-айлаға, жылдамдыққа, төзімділікке, тез шешім қабылдау тәрізді адамға қажетті мінез-құлықты қалыптастыру.

Ойынға қатынасушылар екі ойыншыны немесе екі-екіден бірнеше жұпты ортаға шығарады. Ортаға шыққан екі ойыншы бір-біріне арқаларын беріп, қолдарын айқастыра ұстасып тұрады. Сол кезде ойын жүргізуші тақпақтап:

«Ертең аулым көшеді,
Уық бауын шешеді,
Қара қойым қашады,
Құмалағын шашады...
Ақ сандың, көк сандық
Арқан тарт, кілем арт!»- дейді.

Соңғы «арт» деген сөз қолдасып ұстасып тұрған жұптағы ойыншыларға берілген белгі. Соңғы сөз айтылғанда қолдасып тұрған жұптың біреуі екіншісін арқалап кетсе, арқадағы ойыншы қашан ұтқыр (тапқыр) жауап бергенше түспейді. Ойын жүргізуші:

«Аң сандық, көк сандық
Аспаннан не көрдің», - деп сұрақ қояды. Арқадағы ойыншы:
«Жұлдыз көрдім, ай көрдім», - деп жауап береді.
Одан кейін: «Жерден не көрдің?» - деген сияқты сұрақтар беріледі.

Егер ойыншы осы сұрақтарға жауап бере алмаса, онда жеңіледі. Ойын жалғаса береді, оқушылар кезекпе-кезек ортаға шығып, ойынды жалғастырады. Ойын балаларды мықтылыққа, төзімділікке, жылдамдыққа, амал-айла, әдіс қолдана білуге баулиды, тілін дамытып, есте сақтау қабілетін де шындай түседі.

«Шалма тастау»

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.

Жылдың жылы мезгілдерінде ойын мектеп ауласында жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің дәлізінде де жүргізуге болады.

Мақсаты: балалардың ойлау қабілеттерін дамыту, шапшаңдылыққа, мұқияттылыққа тәрбиелеу.

Ойынға қатысушылар жиналып келіп, алаңды, ойнайтын жерді таңдап алады. Сол жерден меже белгіленеді, он метр жерге қазық қағылады немесе бұтағын жоғары қаратып, қу томар тасталады. Содан кейін ұзындығы сол қазыққа немесе томарға еркін жететіндей арқан әзірленіп, бір жағын ілмектеп, шалма жасайды. Орталарынан біреуін ойынның жүргізуші етіп тағайындайды да, соның басқаруымен жиналғандар кезектесіп әлгі қағылған қазыққа немесе

томардың бұтағына шалманы кезектесіп тастай бастайды. Ол үшін белгіленген көнбеде тұрған ойыншы, арқанның бір ұшын сол қолына ұстайды да, екінші шалма жағын оң қолының шынтағына орап, шеңберлеп алады да қазыққа не томарлы бұтаққа лақтырады.

Ойынға қатысушылардың санына қарай кезек төрт-бес рет қайталанады. Шалманы нысанға кім көп түсірсе, сол жеңеді. Жеңіске жеткен ойыншының құрметіне өлең айтылып, ән шырқалады. Ойынды бірнеше үзіліс бойы жалғастыруға болады.

Ескерту: ойынды мектеп дәлізінде ойнаған жағдайда, қазықтың орнына кегель қоюға болады.

«Арқан тартыс»

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.
3. 10-11 сынып білім алушылары.

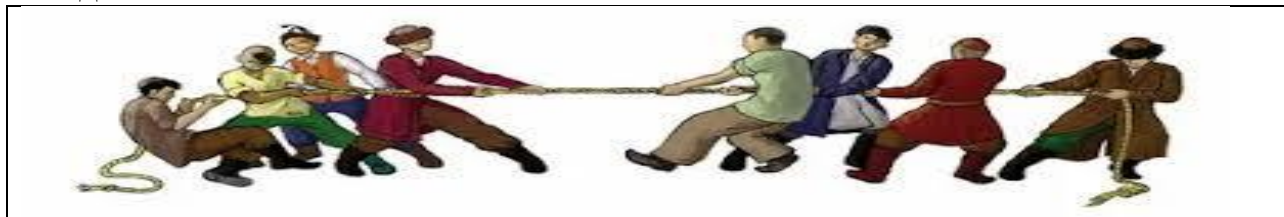
Жылдың жылы мезгілдерінде ойын мектеп ауласында жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің дәлізінде немесе спорт залында жүргізуге болады.

Мақсаты: қимыл бірлігін қалыптастыру, ұжымдық іс-әрекетке, шапшаңдылыққа, мұқияттылыққа тәрбиелеу.

Ойынға ұзындығы 10 метрдей жуан кендір арқан керек. Ол арқанның тең ортасынан орамалмен орап белгі жасайды, белгінің екі жағынан бір жарым-екі метрдей жерден тағы да жоғарыдағы тәртіппен белгілейді. Ойынға қатынасушылар тең екі топқа бөлінеді. Олардың саны 10—12 адам болуы мүмкін, ойыншылар бойларына қарай қатар түзеп тұрады.

Ойын басқарушының берген командасы бойынша қатар түзеп сапта тұрған ойыншылар оң жақ шетінен бастап қатар санын «бір, екі, үш»... деп сол жақ шетіне дейін санап шығады. Сөйтіп тақ жағы бір бөлек, жұп жағы бір бөлек бөлініп шығады.

Күн ілгері сызып қойған үш сызықтың ортасына арқандағы үш белгінің екі шеткісін дәл келтіріп керіп тұрады да, арқанның шеткі белгісінен бастап ұшына дейін ойыншылар қос қолдап ұстап тартып тұрады. Содан соң ойын басқарушының берген командасы бойынша екі топ тартысқа түседі. Ойыншылардың мақсаты – тартысқа түскен екі топ бірін-бірі тартып, жердегі орталық сызықтан бұрын сүйретіп өткізіп әкету. Екі топтың қай жағы орталық сызықтан қарсы топты бұрын сүйреп өткізіп әкетсе, сол жағы ұтқан болады, жеңген жағы бәйгесін алады. Ойынды осы жоғарыдағы тәртіппен жүргізе беруге болады.

«Ақмола облысы білім басқармасының Сандықтау ауданы бойынша білім бөлімі Балкашин ауылының № 1 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ бастауыш сынып мұғалімі – Жусупова Жазира Дулатовна.

Үзіліс кезіндегі ұлттық қозғалмалы ойындары

Орамал тастау» ойыны.

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.
3. 10-11 сынып білім алушылары.

Ойын мектеп ауласында немесе мектептің дәлізінде, сыныпта жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің спорт залында жүргізуге болады.

Мақсаты: бұл ойын жастардың ойын дамытып, ана тілін жетік білуге, тапқырлық қасиеттерге үйретеді қимыл бірлігін қалыптастыру, ұжымдық іс-әрекетке, шапшаңдылыққа, мұқияттылыққа тәрбиелеу.

Жастардың сүйіп ойнайтын ойындарының бірі «Орамал тастау». Ол жазда, алаңда, көгалды шөптесін жерде ойналады немесе мектеп дәлізінде, сыныпта ойналады. Ойнаушылардың саны көп болса, ойын соншалықты қызық болады. Ойнаушылар тең екі топқа бөлінеді де, арасы он адымдай екі сызықтың бойына қарама-қарсы қатарласа тұрады. Жүргізуші қолындағы орамалын бірінші топтың өз жағындағы шеткі ойыншыға береді. Ол өзінің қарсыласының біреуіне тастайды да: «қа» деп дауыстайды. Ол қағып «ғаз», дейді, болмаса «ла» дейді. Сонда «қағаз», «қала», т. б. сөздер шығады. Айтатын сөз екі буыннан ғана тұруы керек, мысалы «са» деп дауыстаса, «са-дақ», «са-қа», «са-бын», «са-қал», «са-рын» т. б. сияқты сөздер айтылуы керек.

Орамалды қағып алған ойыншы сол бірінші буынның сөзі шығатындай етіп айтуы керек. Егер ол екі буынға арналған сөздің алғашқы буынын тез, дұрыс тауып айта алмаса, онда ортаға шығып, өнер көрсетеді. Енді орамалды қарсыластар тобына өзі лақтырады.

Лақтырған кезде жаңағыдай сөздердің бірінші буынын айтуы керек. Жазаны жауап бере алмаған ойыншы да тартып, ортаға шығып өнер көрсетеді. Осылайша екі топтың ойыншылары орамалды бір-біріне лақтыра отырып ойынды жалғастыра береді.

«Сақина салу» ойыны

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.
3. 10-11 сынып білім алушылары.

Ойын мектептің дәлізінде, сыныпта жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің спорт залында жүргізуге болады.

Мақсаты: Бұл ойын балаларды шапшаңдыққа, мұқияттылыққа, зейінді болуға тәрбиелейді.

Бұл – қазақ халқының ерте заманнан келе жатқан дәстүрлі ойыны. Оны сақина салу, сақина тастау деп те айтады. Ойында саны 10-ға жететін жастар қатысады. Қатысушылар шеңбер бойынша қатарға отырады. Алақандарын бір-біріне қысып, қолдарын алдында, тізе үстінде ұстайды. Жүргізуші (жіребе бойынша) шеңбер ортасында тұрып, өз алақандар арасында сақинаны (тиынды) салып, өз алақандарымен сақинаны олардың алақандарын ашып салған сияқты боп, солай бүкіл қатысушыларды өтеді. Сақинаны біреуге салып, ол бірнеше қадамға артқа қарай кетіп: «қайда менім сақинам?» – деп айтады. Сұрақты естіген соң, сақинаның иесі тұру керек. Оң жақта отырған көршінің тапсырмасы оны (сақина иесін) ұстау керек. Егер сақинаға ие болып жүрген ойнаушыны көршісі ұстай алмаса, онда көршісін жазалайды, ал егер сақина иесі тұра алмаса, онда оны өзің жазалайды. Жаза әр түрлі болуы мүмкін: жеңімпазды арқасына отырғызып жүріп келу, бір аяқпен секіру, билеу, ән айту және т.б. Жазаланған тапсырманы жасағаннан кейін жүргізуші болады және ойын жалғаса береді.

«Кім жылдым?» ойыны

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.

Ойын мектептің дәлізінде, сыныпта жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің спорт залында жүргізуге болады.

Мақсаты: бұл ойын балаларды шапшаңдыққа, мұқияттылыққа тәрбиелейді.

Ұзындығы 2-3 метр, дәл ортасына белгі салынған. Лентаның екі ұшын екі таяқшаға бекітеді. Сонан соң екі бала қарама – қарсы тұрып, саусақтарымен таяқшаны тез тез айналдырып лентаны орай бастайды. Лентаның ортасындағы белгіге кім бұрын жетсе, сол жеңген болып есептеледі.

«Допты бер де отыр» ойыны

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.

Ойын мектептің дәлізінде, сыныпта жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің спорт залында жүргізуге болады.

Мақсаты: бұл ойын балаларды шапшаңдыққа, мұқияттылыққа, зейінді болуға тәрбиелейді.

Ойыншылар 5-6 баладан бөлініп, бірнеше тізбек болып қатар сап түзеп тұрады. Әр тізбектің алдында 5-6 метр жерде қолына доп ұстаған сол тізбектің капитаны тұрады. Белгі берілгесін капитан допты тізбектегі бірінші балаға лақтырып береді. Ал ол қағып алған бетте допты бірден капитанға лақтырады да өзі отыра қалады. Осыдан кейін капитан допты екінші ойыншыға, содан соң үшінші ойыншыға, сөйтіп соңғы ойыншыға допты бергеннен кейін соңғы ойыншы отыра қалады. Капитан допты соңғы ойыншыдан қайырып алған бетте оны жоғары көтереді. Ойыншылар орындарынан тұрып, сапты түзеді. Қай команданың капитаны допты бірінші болып жоғары көтерсе, сол команда жеңімпаз атанады. Ойынды бірнеше рет қайталап ойнауға болады. Командаларды ауыстырып отыру керек.

«Жүйрік пойыз» ойыны

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.

Ойын мектептің дәлізінде, сыныпта жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің спорт залында жүргізуге болады.

Мақсаты: ойын балаларды шапшаңдыққа, мұқияттылыққа, зейінді болуға тәрбиелейді.

Ойыншылар 6-7 баладан бөлініп, бірнеше тізбек құрып сап түзеп тұрады. Олардың алдында 6-7 метр жерге бір-бір жалауша шаншылады. «Марш» деген бұйрық белгісімен тізбектегі бірінші тұрған ойыншы қолымен паровоздың дөңгелегінің қимылын жасай тез жүріп (жүгіруге болмайды) жалаушаны айналып келгенде, оған екінші ойыншы ілеседі. Екеуі қайтып келгенде оған үшінші ойыншы, сөйтіп командадағы ойыншылар біткенше жүріс жалғаса береді. Әрбір ілескен ойыншы өзінің алдындағы ойыншының шынтағынан ұстап «тіркеледі». Пойыздың толық құрамы бастапқы орнына қайтып оралғанда ұзақ «гудок» береді. Ойынды бірінші болып аяқтаған команда жеңіске жетіп, «Жүйрік пойыз» атанады.

«Итеріспек» ойыны

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.
2. 5 – 9 сынып білім алушылары.

Ойын мектептің дәлізінде, сыныпта жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің спорт залында жүргізуге болады.

Мақсаты: балаларды шапшаңдыққа, мұқияттылыққа, зейінді болуға тәрбиелеу.

Кімде кім өзінің күшін, күш шамасын байқағысы келіп, соны анықтаудың жолын іздесе, ол үшін «Итеріспек» ойынын ойнағаны жөн. Ол үшін дөңгелек шеңбер сызып алу керек. Оның аумағын өздерің белгілейсіңдер. Бұл арада бір ескеретін жәйт: шеңбердің аумағы неғұрлым үлкен болса, ойын соғұрлым қызық

болады. Сайысқа түсушілер бір аяқпен секіріп жүріп өз әріптесін шеңбердің сыртына итеріп шығарып жіберсе, сол жеңіске жетеді.

«Қақпан» ойыны

Мақсатты топтар:

1. 1 – 4 сынып білім алушылары.

2. 5 – 9 сынып білім алушылары.

Ойын мектептің дәлізінде, сыныпта жүргізілуі мүмкін, сондай-ақ мектептің спорт залында жүргізуге болады.

Мақсаты: бұл ойын балаларды шапшаңдыққа, мұқияттылыққа, зейінді болуға тәрбиелейді.

4 немесе 6 ойыншы шеңбер жасай қол ұстасып «қақпан» құрып тұрады. Басқа ойыншылар ойынды бастауға белгі берілісімен шеңбердің кез келген жерінен шығып жүре береді. Екінші белгі бергенде (ысқырық естілгенде) қақпан құрып тұрғандар тез жүрелей отырып, іштегілерді ұстап қалады, яғни олар қақпанға түскен болып есептеледі. «қақпанға түскен» ойыншылар ойыннан шығарыла береді.

Өнегелі 15 минут

«Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің білім басқармасы» КММ
«Петропавл қаласының білім бөлімі» КММ «Әлихан Бөкейхан атындағы № 25
жалпы білім беретін орта мектеп» КММ ата-аналардың баласымен күнделікті
жеке әңгімелесуі арналған ұсыныстары тәжірибесінен

Өзірлеушілер:

Тұрсынова Сәуле Нұғалиқызы – мектеп директоры, математика пәнінің
мұғалімі;

Сералина Жұлдыз Ерболатовна – директордың ғылыми ісі жөніндегі
орынбасары, тарих пәнінің мұғалімі;

Елубай Гульнур Амантаевна – директордың тәрбие ісі жөніндегі
орынбасары, қазақ тілі және әдебиет пәнінің мұғалімі;

Сексенбаева Жанаржан Дулатовна – бастауыш сынып мұғалімі;

Жукенова Жанар Толегеновна – бастауыш сынып мұғалімі;

Қожанова Рахия Жаркыновна – ағылшын тілі мұғалімі;

Жакупова Баглан Ериковна – әлеуметтік педагог.

	Ата-аналар мен балалар арасындағы әңгімеге бағыт-бағдар беруге көмектесетін тақырыптар және тақырыпшалар	Мақсаты мен күтілетін нәтижелер
«Отбасы шежіресі – ұрпақтар сабақтастығы»		
1	- баланың ата-бабасы және тегі туралы қысқаша мәлімет; - фото суреттердің көмегімен ата-әжелерінің өмірімен таныстыру; - фотосуреттер арқылы ата-анасының балалық және жастық шағы, отбасылық өмірлері туралы әңгімелесу	- отбасылық құндылықтарды нығайту; - отбасылық тарихты, ұлттық мәдениетті білуге деген қызығушылықтарын арттыру; - жауапкершілік пен сабақтастық сезімін қалыптастыру; - отбасылық байланысты күшейту; - тілдік және коммуникативтік дағдыларды дамыту - бала өз ата-бабасының тарихын біліп, отбасы мен туыстарын құрметтеуге үйренеді; - тегі мен шежіресін білу арқылы бала өзінің қайдан шыққанын, қандай отбасынан екенін сезініп, мақтаныш сезіміне бөленеді; - ата-бабасының өмірі мен дәстүрлері туралы білу балаға тарих пен ұлттық құндылықтарға деген қызығушылықты оятады;

	«Ата-тегі мен отбасылық тарихы» Әңгіме үлгісі: - баланың ата-бабасы және тегі туралы мәлімет. Баладан «Ата-әжелерің туралы не айта аласың?» - деген сұрақ арқылы баланың ойын біледі. Бұдан кейін ата-әжеге деген үлкен құрмет, немерелерінің кішкентай кезінде ол кісілердің оларды бағуға, өсіруге көмектескені туралы айтып, қолдан келген барлық көмектерін аямайтындарын әңгіме жүргізу арқылы баланың жүрегіне жылу орнату. Екі жақтың да ата-әжелері бірдей сыйлауды үйрету. Фото суреттердің көмегімен ата-әжелерінің өмірімен таныстыру.	- бала ата-бабасының еңбегін, жетістіктерін білгенде, өз өмірінде де соларға лайық болуға талпынады; - ата-анасымен, ата-әжесімен көбірек сөйлесіп, олардың өткенін білу арқылы бала отбасымен жақын қарым-қатынас орнатады; - әңгімелесу арқылы бала өз ойын еркін жеткізуге, сұрақ қоюға, ақпаратты дұрыс қабылдап, талдауға үйренеді. Бұл балалардың отбасылық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңіріп, болашақта саналы азамат болып өсуіне көмектеседі
«Отбасы – мейірім мен сүйіспеншілік мекені»		
2	- отбасы құндылықтары; - үлкенге құрмет, кішіге ізет; - үлгі болу – ең жақсы тәрбие; - отбасында міндеттерді бөлісу; - бір-біріне көмек көрсету және қолдау көрсету; - ұрпақтан-ұрпаққа жалғасатын дәстүрлер Отбасылық мерекелер мен ортақ құндылықтар	- балаларға отбасының маңыздылығын түсіндіру, ата-анасына, жақындарына деген сүйіспеншілік сезімдерін қалыптастыру және арттыру; - отбасындағы өзара сыйластық пен мейірімді қарым-қатынасты қалыптастыру; - балаларды жауапкершілікке, қамқорлыққа, үлкендерге құрмет көрсетуге үйрету; - ата-аналар мен балалар арасындағы сенімді қарым-қатынасты нығайту - отбасында мейірім мен сүйіспеншіліктің басты құндылық екенін ұғынады; - ата-анасына, бауырларына, жақындарына деген қамқорлық пен құрметін көрсетеді; - отбасындағы жылы және сенімді қарым-қатынасты сақтау мен қолдаудың маңызын түсінеді; - ата-аналар мен балалар арасында эмоционалдық байланыс күшейеді. Бұл ата-аналар мен балалардың өз отбасы дәстүрлері туралы әңгімелесіп, бір-біне деген мейірім мен сүйіспеншілік көзқарастарын, сезімдерін нығайтуға көмектеседі
«Отбасылық мейірім мен сағыныш»		

3	- отбасы – сүйіспеншілік пен жылулық мекені; - ата-ана қамқорлығы мен баланың алғысы; - бала кезімдегі ең жылы естеліктер; - ана махаббаты мен әке қорғанысы; - ата-әже мейірімі: олардың ақылы мен ертегілері; - отбасылық дәстүрлер мен олардың маңызы; - сағыныш – жүректегі жылы сезім; - қамқорлық пен мейірімділік – отбасының басты құндылықтары; - алыста жүрсең де, отбасыңды ұмытпа	- отбасылық мейірім мен сағыныштың маңыздылығын туралы түсінік беру; - ата-ана мен бала арасындағы жылы қарым-қатынасты нығайту; - балалардың ата-әжесіне, ата-анасына деген құрмет сезімін дамыту; - отбасындағы сенім мен түсіністік атмосферасын қалыптастыру; - балаларды бір-біріне қамқор болуға, мейірімділік танытуға тәрбиелеу • Балалар отбасылық құндылықтарды жақсы түсінеді. • Ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас нығаяды; • Отбасы мүшелері бір-біріне деген жылы сөздер мен мейірімді әрекеттерді жиі қолданады. • Балалар ата-анасының қамқорлығын сезініп, оларға құрметпен қарайды. • Отбасында өзара түсіністік пен сүйіспеншілік • Сағыныштың адамдар арасындағы қарым-қатынасты күшейтетіні туралы түсінік қалыптас Бұл әңгіменің нәтижесінде әрбір отбасы мүшесі бір-біріне көңіл бөліп, сүйіспеншілік пен мейірімділік атмосфера орнайды. «Отбасылық мейірім мен сағыныш» – кез келген жанұя үшін аса маңызды сезімдер. Сондықтан әрбір отбасы мүшесі бір-біріне жан жылуын сыйлап, қолдау көрсетуі керек Отбасылық мейірім – отбасы мүшелерінің бір-біріне деген сүйіспеншілігі, құрметі мен қамқорлығы. Бұл сезім бала дүниеге келген сәттен басталады. Анасының мейірімді дауысы, әкесінің жылы құшағы, ата-әжесінің ертегілері мен ақыл-кеңестері – мұның бәрі баланың бойына махаббат сезімін тудырады. Ата-ананың махаббаты мен мейірімі баланың тұлға болып қалыптасуына әсер етеді. Егер бала кішкентайынан ата-анасының қамқорлығы мен мейірімін сезінсе, ол да ата-анасына, болашақта өз баласына сондай жылулық пен махаббат танытады. Нәтижесінде, бала мейірімді болып қалыптасады. Отбасында айтылған әрбір жылы сөздің үлкен маңызы бар. Қарапайым ғана «Қайырлы таң!», «Балам, мен сені жақсы көремін!», «Сен мен үшін/біз үшін ең керемет баласың!» деген сөздер отбасы мүшелерінің жүрегінде мейірім толтырады. Бауырына: әпке, аға, іні, қарындас деп үйрету және оның құрметті де абыройлы мағынасын баласына әрдайым айтып отыру керек. Отбасылық мейірімді тек қана сөзбен ғана емес: көмектесу, сыйласу, жанашырлық көрсету – нағыз мейірімділіктің кілті. Отбасында әрбір алам өз міндетін атқарса, жылы қарым-қатынас орын алады. Егер бала ата-анасына өз ойларын, сезімдерін ашық айтып, ештеңеден қорықпай бөліссе алса, онда олардың арасында шынайы қарым-қатынас қалыптасады. Отбасында мейірім мен сүйіспеншілік болса, әрбір адам өзін бақытты сезінеді
Жол жүру ережелері – қауіпсіздіктің негізі		
4	- тыйым белгілері және	- жолда жүру ережелерінің маңыздылығын түсіндіру;

	олардың маңызы; - жаяу жүргіншілер мен жүргізушілерге арналған шектеулер; - балаларға арналған жол қауіпсіздігі ережелері; - жол белгілерін дұрыс түсіну және сақтау; - жол жүру мәдениеті және жауапкершілік	- жол қауіпсіздігі ережелерін сақтамаудың салдарын түсіндіру. - тыйым белгілерімен таныстырып, олардың мағынасын ұғындыру; - жолда жүру мәдениетін қалыптастыру; - баланы жауапкершілікке тәрбиелеу
		- балалар жол қауіпсіздігі ережелерін сақтаудың маңыздылығын түсінеді; - жолда жүру барысында қауіпсіздік шараларын қолдана алады; - тыйым белгілерін ажыратып, олардың мағынасын түсінеді; - жолда жүру мәдениеті қалыптасады.
Ыдыс-аяққа қатысты киелі ұғымдар мен тыйымдар		
5	- қонаққа таза, әдемі ыдыспен ас ұсыну – қонақжайлықтың белгісі; - асты төгіп-шашып жеуге болмайды – бұл ысырапшылдық; - қасиетті тағамдар салынған ыдысты ерекше құрметтеу; - ыдыс-аяқ – тек тұрмыстық зат емес, мәдениет белгісі; - ас – адамның арқауы, ал ыдыс – тазалық көрсеткіші; - қазақтың қасиетті ыдыстары: торсық, шара, астау	- қазақ халқының ыдыс-аяққа қатысты тыйымдары мен наным-сенімдерінен мағлұмат беру және мағынасын түсіндіру; - тазалық пен ұқыптылықтың маңызын ұғындыру; - ұлттық ыдыстардың ерекшеліктерін таныстыру; - ұлттық дәстүрлерді құрметтеуге тәрбиелеу; - ыдыстың қазақ мәдениетіндегі орнын түсіндіру; - балаларды дастархан мәдениетіне баулу, тазалыққа үйрету
		- балалар ас үйдегі тазалық пен ыдысты ұқыпты ұстаудың маңыздылығын түсінеді; - қазақ халқындағы ыдысқа қатысты тыйымдар мен ырымдарды түсіндіру; - ұлттық мұраны біліп, құрметтеуді үйренеді; - ұлттық дәстүрлерге құрметпен қарайды және күнделікті өмірде қолданады; - ыдысты қадірлеуді, оның тек тамақ ішуге арналған құрал емес екенін түсінеді; - тамақтану әдебін сақтап, ыдыс-аяқты таза ұстау керектігін ұғынады Бұл балаларды ыдыс-аяқты дұрыс пайдаланумен қатар, халқымыздың мәдениеті мен тәрбиелік мәні зор әдет-ғұрыптарын да бойына сіңіруге мүмкіндік береді
Шаш өру, шаш көркемдігі мәдениеті		
6	- шаш – қыз бала сұлулығының белгісі; - қазақ халқының шашқа қатысты дәстүрлері мен наным-сенімдері; - шаш күтімі: табиғи әдістер мен әжелеріміздің кеңестері; - шаш өрудің түрлері және олардың мағынасы; - қазақ қыздарының бұрым өсіру дәстүрі; - шаш өрімінің әдемілігі мен мән-мағынасы; - ұзын шаш пен инабаттылық – қыз баланың көркі; - шашқа арналған ұлттық және заманауи әшекейлер;	- қыз балаларға шаш күтімі мен өру дәстүрінің маңызын түсіндіру; - қазақ халқының шашқа қатысты мәдени мұрасын дәріптеу; - шаш күтіміндегі табиғи әрі пайдалы әдістерді үйрету; - ана мен қыз арасындағы сенімді, мейірімді қарым-қатынасты нығайту; - қыз балалардың эстетикалық талғамын дамыту
		- қыз балалар шаш күтімі мен оның маңызын түсінеді; - ұлттық мәдениетке деген құрметі артады;

	- шаш күтіміндегі халықтық әдістер мен табиғи майлар; - анадан қызға мұра: шаш күтімінің құпиялары	- өзіне, шашына күтім жасау дағдылары қалыптасады; - шаштың өрім түрлерін меңгереді; - ана мен қыз арасындағы жақын қарым-қатынас күшейеді
	Анасы немесе әжесі өздерінің балалық шағындағы шаш күтімі туралы әңгімелеп, қазақ халқының бұрымға қатысты дәстүрлері мен тыйымдарын түсіндіреді. Бұрын қыздардың шашын ұзын өсіріп, қос бұрым етіп өргенін, бұл тек сұлулық пен қатар ұқыптылықтың белгісі болғаны туралы айтады. Қазіргі заманның бұрым өру үлгілері мысалға келтіреді. «Шашыңды күтіп, ұзын әрі әдемі етіп өсірсен, бұл сенің сұлулығың мен мәдениетіңнің айнасы болады» тәрізді әңгімелесулер арқылы бұрым өрудің ұлттық дәстүрлерін сақтай отырып, заманауи стиль қалыптастыруға тәрбиелейді. Шаш тек әдемілік үшін ғана емес, сонымен қатар қыз баланың тәрбиесі мен ұқыптылығын көрсететін маңызды элемент екенін түсіндіреді. «Қазақта: «шашты қалай күтсең, өмірің де солай көркем болады» деген нақыл бар» деп, баласына ұлттық танымға негізделген кеңестер береді. Шаш күтімінің маңыздылығы туралы: «Шашыңды таза ұстасаң, ол сені әдемі етіп қана қоймай, денсаулығыңа да оң әсер етеді» деп тазалыққа баулиды; «Тарағыңды ешкіммен бөліспе, өйткені шаш арқылы түрлі аурулар жұғуы мүмкін» деп сақтық шараларын ескертеді. Анасы қызына шаш өруді үйретіп, айна алдында бірге отырып әртүрлі өрімдерді жасап көреді.	
	«Әке тұрып, бала сөйлемес»	
7	- «Әке тұрып, бала сөйлемес» мақалының мағынасы; - үлкенді сыйлау – ізеттілік белгісі; - қазақтың үлкенге құрмет көрсету дәстүрлері; - отбасындағы тәртіп пен әдеп ережелері; - сөз бастау және сөз кезегін күту әдебі; - қазіргі заман және үлкенге құрмет: дәстүрді сақтаудың маңызы; - кішіпейілділік пен сыпайылық – көргенділіктің белгісі; - әдеп сақтаудың маңызы	- балаларға «Әке тұрып, бала сөйлемес» мақалының мағынасын түсіндіру арқылы үлкендерді құрметтеу, әдептілік және сыпайылық қағидаларын үйрету; - қазақ халқының үлкенге құрмет көрсету дәстүрін ұғындыру; - отбасындағы тәртіп пен үлкеннің сөзін тыңдаудың маңызын көрсету; - балаларды кішіпейілділікке, әдептілікке және сыпайылыққа тәрбиелеу; - баланың үлкендер алдында (арасында) өзін дұрыс ұстау мәдениетін қалыптастыру - ата-ана мен бала арасындағы жылы қарым-қатынасты нығайту - мақалдың мағынасын түсінеді – бала үлкендерге құрмет көрсетудің маңызын ұғынады; - сыпайылық дағдылары қалыптасады – үлкендермен сөйлесу барысында әдеп сақтауды үйренеді; - отбасында дұрыс қарым-қатынас орнатуды үйренеді – әке мен анаға, ата-әжеге, мұғалімдерге құрметпен қарайды; - өз ойларын дұрыс жеткізе біледі – өз пікірін білдіру кезінде әдепті сөздерді қолданады, үлкендердің сөзін бөлмеуге, тыңдауды үйренеді; - қазақ халқының дәстүрлері мен мәдениетін құрметтейді – ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығы артады
	- «Әке тұрып, бала сөйлемес» мақалының мағынасын түсіндіру. «Әке тұрып, бала сөйлемес» мақалы қазақ халқының үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсету дәстүріне негізделген. Бұл мақал әкенің, жалпы үлкен кісінің алдында баланың	

	артық сөйлемей, алдымен үлкендердің пікірін тыңдап, содан кейін ғана өз ойын айту керектігін меңзейді. Мақалдың мағынасын түсіндіру жолдары: 1. Отбасылық әңгіме арқылы • Баламен бірге отырып, отбасындағы үлкендердің рөлі туралы сөйлесу. • «Қарттардың ақылын тыңдау не үшін маңызды?» деген сұрақ қойып, баланың ойын білу. 2. Мысал келтіру • Қазақ эпостары мен ертегілерінен мысалдар келтіру (мысалы, Абайдың әкесі Құнанбайдың беделі мен оған деген құрмет). • Өмірден алынған оқиғалар арқылы мысалды нақтылау (мысалы, ата-ана мен мұғалімдердің кеңесін тыңдау). 3. Рөлдік ойындар ұйымдастыру • Әке мен бала рөлдерін ойнап көру. • Бір жағдайда бала әкесінің алдында сөз алып қойғанда не болатынын, ал екінші жағдайда әкесін тыңдағанда қандай нәтиже шығатынын талқылау. 4. Талқылау және сұрақ-жауап әдісі • «Егер әркім өз білгенін айтып, үлкендерді тыңдамаса, қоғамда не болар еді?» деген сұрақ қою. • «Құрмет көрсетудің басқа қандай түрлері бар?» деген сұрақпен байланыстыру.	
«Күмістің күші: Әшекейдің терең мәні»		
8	- ата-бабамыз күмісті жоғары бағалауы себептерін түсіндіру арқылы баланың қызығушылығын ояту; - күмістің қорғаныштық қасиеті; - күмістің денсаулыққа пайдасы: микробтарды жою, суды тазарту қасиеті; - күміс – тазалықтың символы; - күміс бұйымдар суды тазартады: тәжірибе жасау; - күміс әшекейлер мен олардың мағынасы; - күміс бұйымдар отбасылық мұра ретінде – қазақи нақыштағы сақина, білезік, алқа. - «Анаң мен әжең осындай күміс әшекей таққан» – отбасылық құндылықтарды жеткізу; - үйдегі күміс бұйымдардың тарихы; - үйдегі күміс бұйымдарды дұрыс сақтаудың жолдарын үйрету; - күмісті тазалау тәсілдерін көрсету. Бұл бағыттар балалардың ұлттық құндылықтарға, тазалық пен денсаулыққа, отбасылық мұраға деген құрметін қалыптастыруға көмектеседі	- күміс әшекейлердің тарихи және мәдени маңызын түсіндіру; - күмістің емдік, қорғаныштық қасиеттерін таныстыру; - қазақ халқының зергерлік дәстүрлері мен ұлттық мұрасын дәріптеу; - күмістің адам денсаулығына тигізетін оң әсерін ашып көрсету; - қазақ халқының дәстүрінде ас дайындау мен тазалықтың байланысын түсіндіру; - бала күмістен жасалған әшекейлердің сәндік және емдік қасиеттері бар екенін түсінеді; - күмістің адам ағзасына пайдалы әсері туралы ілім алады; - қазақ халқының зергерлік өнеріне деген құрметі артады, қызығушылығы туындайды; - өз отбасыларындағы күміс бұйымдар мен олардың қолданылу ерекшеліктерін зерттеуге қызығушылық танытады

Үнемді тұтыну» бойынша жадынамалардың, нұсқаулықтар мен парақшалардың үлгілері

Үнемді тұтыну

Мақсаты – үнемді тұтыну мәдениетін қалыптастыру арқылы білім алушыларды табиғи ресурстарды ұқыпты, жауапкершілікпен пайдалана білуге, ысырапшылдықтан аулақ болуға және қоршаған ортаны қорғауға ынталандыру.

Міндеттері:

- білім алушыларды үнемді тұтыну ұғымымен таныстыру, ресурстарды ұқыпты пайдаланудың маңызын түсіндіру;

- оқу процесінде табиғи ресурстарды үнемдеу, қалдықтарды азайту, қайта өңдеу және қалпына келтіру әдістеріне үйрету арқылы білім алушылардың практикалық дағдыларын қалыптастыру;

- экологиялық жобалар, сыныптан тыс іс-шаралар, тәжірибелік сабақтар мен акциялар ұйымдастырып, білім алушыларды қоршаған ортаны қорғауға және күнделікті өмірде үнемді тұтыну қағидаттарын қолдануға ынталандыру;

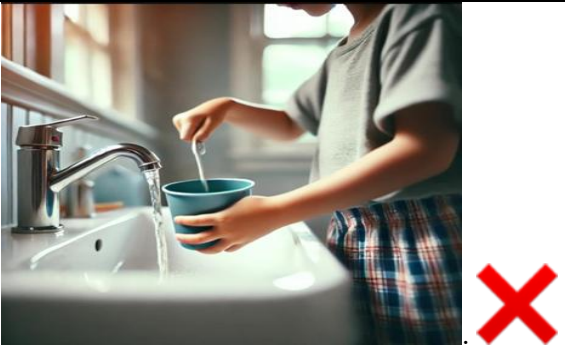
- ата-аналар, жергілікті қауымдастықтар және мектеп әкімшілігімен бірлескен тәрбие жұмыстары арқылы білім алушылардың табиғатқа жауапкершілікпен қарауын қолдау және бұл құндылықтарды бекіту.

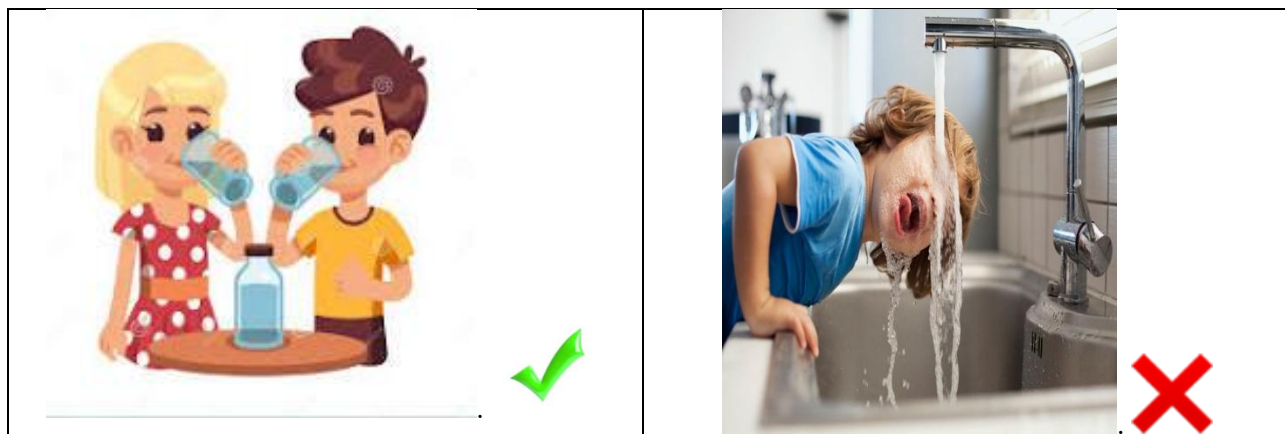

«Су – өмір нәрі»

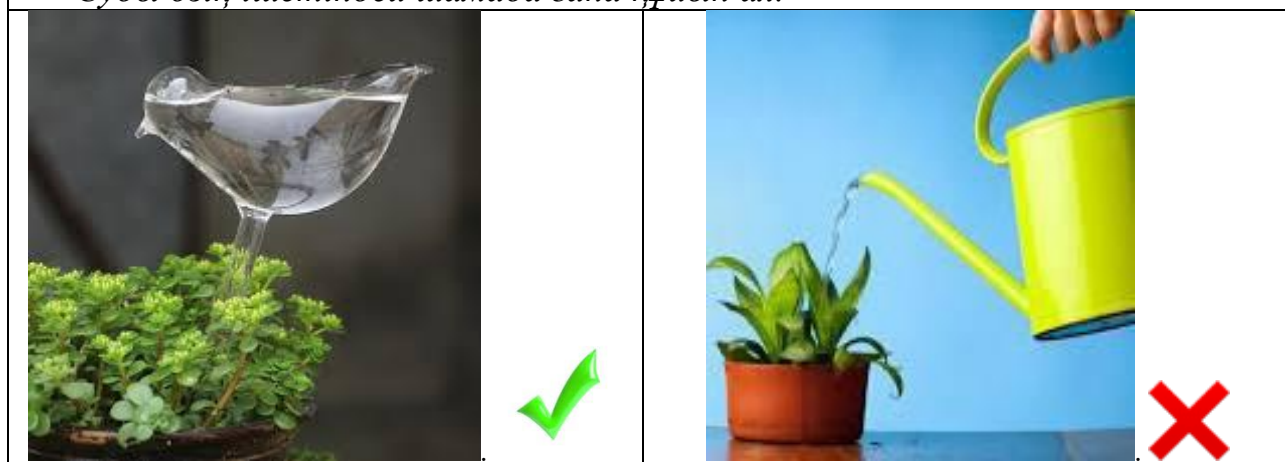

Су – жер бетіндегі таңғажайып жаратылыс. Өмірді сусыз елестету мүмкін емес. Су – тіршілік көзі. Сусыз тіршілік ететін ағза кездеспейді. Тіршілік құбылыстарының бәрі судың қатысуымен жүреді.

	
Тамшылап тұрған краннан сағатына 200 мл, тәулігіне 4 литрден артық тамшы су ағып кетеді. Дұрыс жабылмаған краннан сағатына 10 литрден артық су босқа ағып кетеді. Ашық қалған кран көрсең жауып жүр!	
	
Таңертең және кешке тісінді тазалаған кезде кранды жауып қой, қажет суды стақанға құйып ал.	
	
Қолыңды сабындаған кезде кранды жауып қой. Жуыну кезінде суды қатты ағызба. Су қысымының жоғары болуы жуу сапасына әсер етпей. Бұл судың артық шығынын азайтады.	
	
Еден жуған кезде суды шелекке құйып ал. Шүберекті кранның астында шаюдың нәтижесінде су көп ағады.	

Көптеген адамдар су ішеді, ішілмей қалған бөлігін төгіп тастайды.
Суды өзің ішетіндей шамада ғана құйып ал.

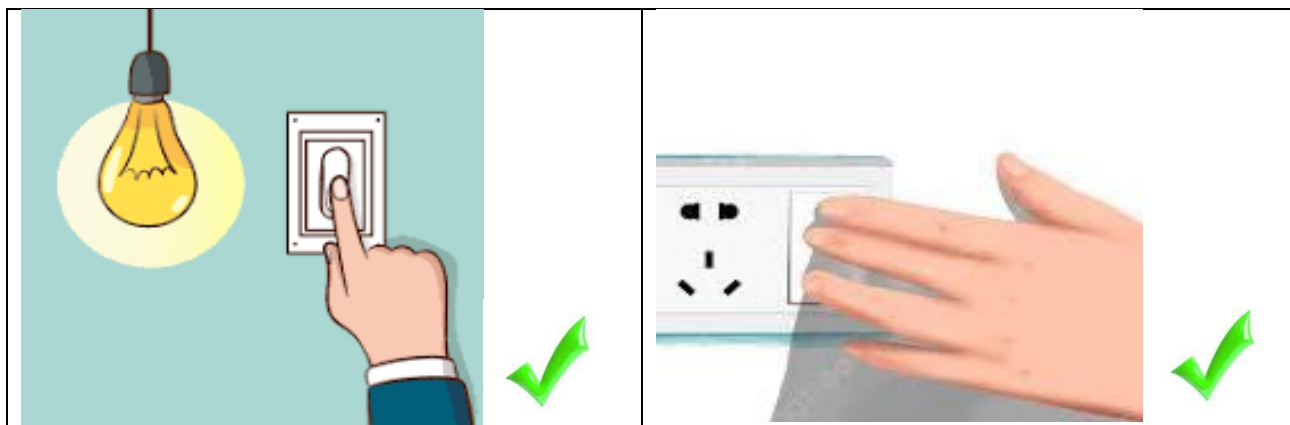
Өсімдіктерді тамшылы суару тәсілін үйрен және гүл ыдысының астына жиналған суды қайта қолдан.

Бөлме өсімдіктерін суаруға жеміс-жидектерді жуған суды қолдануға болады.

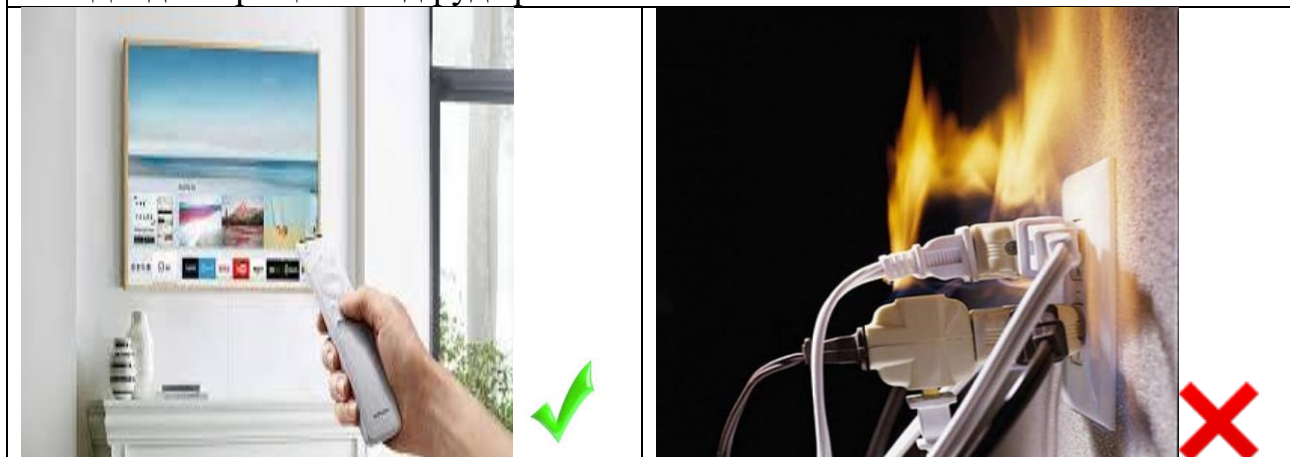

Жеміс-жидектерді, көкөністерді ағып тұрған суға жума.
 Суды ыдысқа құйып ал

Электрэнергиясын үнемді тұтыну

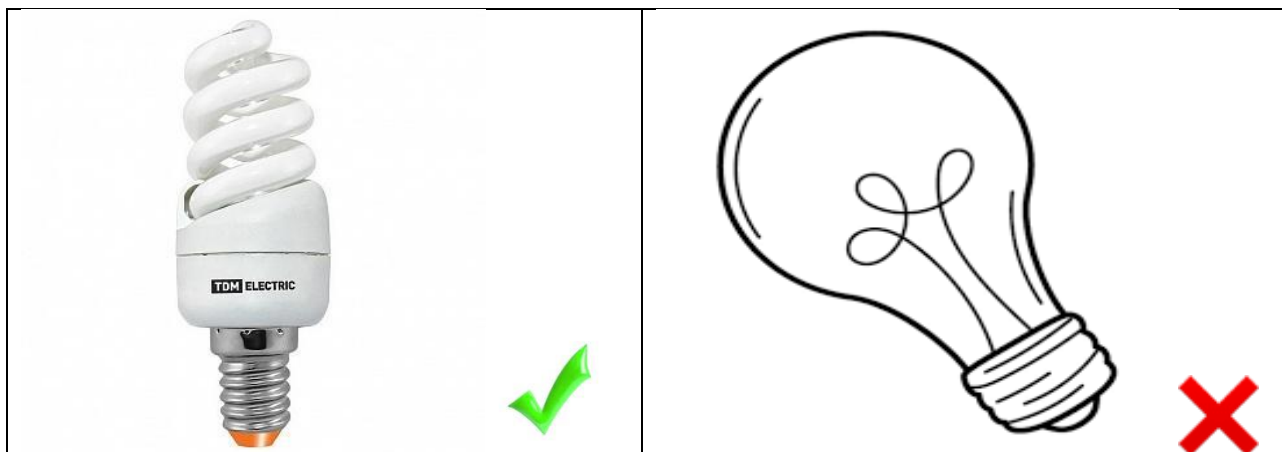
Электр энергиясын үнемдеудің ең қарапайым және тиімді тәсілі – бөлмеден шыққанда жарықты сөндіруді ұмытпа

Үйден шығар немесе ұйықтар алдында standby (күту) режиміндегі теледидар басқа да құралдарды сөндіруді ұмытпа, бұл электр энергиясын үнемдеумен қатар, өрт қауіпсіздігін арттырады

Ұялы телефонның, фотоаппараттың, ноутбуктың және басқа да заттарды зарядтауға арналған құрылғыны розеткада қалдырма. Зарядтаушы құрылғы электр энергиясын тұтынады, бірақ электр энергиясы заттардың қызып тұруына жұмсалады.

Қарапайым лампалардың орнына энергия үнемдеуші лампалар қолдан. Энергия үнемдеуші лампалар қарапайым лампаларға қарағанда электр қуатын 5-6 есеге аз тұтынады.

Электр энергиясын үнемдеудің тиімді жолдары:

Жасыл экономика – экономикалық дамудың серпілісі

«Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің білім басқармасы» КММ
«Петропавл қаласының білім бөлімі» КММ «Әлихан Бөкейхан атындағы № 25
жалпы білім беретін орта мектеп» КММ бастауыш сынып мұғалімі –
Сексенбаева Жанаржан Дулатовна, Жукенова Жанар Төлегеновна

1	Мадияр бөлмеден шыққанда жарықты өшіреді. Егер ол күнде жарықты 3 сағаттан үнемдейді. Сұрақ: Мадияр 5 күнде неше сағат жарық үнемдейді? Шешімі: $3+3+3+3+3 = 15$ сағат жарық үнемдейді
2	Сабина суды үнемдейді. Әр қол жуған сайын ол 1 литр су үнемдейді. Сұрақ: Егер ол 4 рет қол жуса, қанша литр су үнемдейді? Шешімі: $1+1+1+1 = 4$ литр су үнемдейді
3	Айсана әр күні 1 парақ қағаз үнемдейді. Сұрақ: Айсана 8 күнде қанша парақ қағаз үнемдейді? Шешімі: $1+1+1+1+1+1+1+1 = 8$ бет қағаз үнемдейді
4	Қанат түскі асқа 2 алма алады, бірақ кейде біреуін жемей, тастап кетеді. Егер ол алманы ысырап етпесе, бір аптада 5 алма үнемдер еді. Сұрақ: 4 аптада (1 айда) неше алма үнемдейді? Шешімі: $5 \text{ алма} \times 4 \text{ апта} = 20 \text{ алма}$ үнемдейді
5	Зере аулада өсіп тұрған гүлдерге күніне 10 литр су құяды. Жаңбыр жауған күндері де солай жасайды. Сұрақ: Егер жаңбырлы күндері (айына 5 күн) су құймаса, қанша литр су үнемдейді? Шешімі: $10 \text{ литр} \times 5 \text{ күн} = 50 \text{ литр}$ су үнемдейді
6	Медет күнде 5 бет жазба жазады, бірақ ұқыпсыз жазып, кейде 2 бетті босқа жыртып тастайды. Сұрақ: Егер ол 1 апта (5 күн) бойы дәптерін ұқыпты пайдаланса, қанша бет қағаз үнемдейді? Шешімі: $2 \text{ бет} \times 5 \text{ күн} = 10 \text{ бет}$ қағаз үнемдейді
7	Әр компьютер 2 кВт қуат тұтынады. Сұрақ: Егер 3 компьютер 6 сағат қосулы болса, қанша электр қуаты тұтынылады? Шешімі: $2 \times 3 \times 6 = 36 \text{ кВт}$
8	Дүйсенбі күні Самал үй жинау жұмыстарына 30 л. су жұмсады. Сейсенбі күні суды 10 л. аз пайдаланды. Сәрсенбі күні тағы дүйсенбіден 5 литр аз пайдаланды. Самал әр күн сайын суды үнемдеп отырса, оның жалпы шығыны біршама азайып, қоршаған ортаны қорғауға үлес қосар еді. Сонымен қатар, суды үнемдеу отбасылық бюджетке де әсер етеді, егер 1 литр су 15 теңге тұрса, Самал үш күнге қанша теңге жұмсап, неше литр су үнемдейді? Ш: $30 + (30 - 10) + (30 - 5) = 75 \text{ л.}$ $75 \times 15 = 1125 \text{ тг.}$

	$30 \times 3 - 75 = 15 \text{ л.}$ Ж: үш күнге 1125 теңге жұмсап, 15 литр су үнемдейді.																
9	Айбар мен Батыр қыста өз үйлерін жылыту үшін көмір сатып алады. Тоннасы 15000 теңге тұратын көмірден Айбар 1 тонна, ал Батыр 2 тонна жылда сатып алуды жоспарлайды. Бірақ олар көмірдің орнына отын сатып алып, жылыту үшін үнемді әдіс қолданып көрмекші. Егер 1 тонна отынның бағасы 10 000 теңге болса, оларда қанша ақша артылып қалады? Ш: 1 т. + 2 т. = 3 т. $(15000 \times 3) - (10000 \times 3) = 15000 \text{ тг.}$ Ж: 15000 теңге артылып қалады																
10	Әр күні көлік 10 л. бензин жұмсайтын. Ата-анасы Қайратқа мұнайды үнемдеу туралы түсіндіріп, үш күн бойы көлікте қанша бензин пайдаланғанын сұрады. Қайрат көлікпен тек қажетті жерлерге барып, артық жүрмеуге тырысып, келесі үш күнде бензинді үнемдеуге шешім қабылдады. Бірінші күні 2 литрге кем, екінші күні 6 литр, ал үшінші күні бірінші күннен 2 есе кем бензин жұмсады. Қайрат үш күнде неше литр үнемдей алды? Ш: $10 - 2 = 8 \text{ л. (1 күн).}$ $8 : 2 = 4 \text{ л. (3 күн)}$ $8 + 6 + 4 = 18 \text{ л.}$ $10 \times 3 - 18 = 12 \text{ л.}$ Ж: Қайрат үш күнде 12 литр бензин үнемдей алды																
11	Екі әдісті пайдаланып, тісіңді тазалаған кездегі су шығынын есепте және нәтижелерді салыстыр. Кестені толтыр. 1-тәсіл. Кран ашық тұр. Су ақырын сорғалап ағып тұр. Су шығыны – 3 литр (3000 г). 2-тәсіл. Стақанға 200 г су құйып ал және тісіңді тазала.																
	<table><tr><td></td><td>Күніне 1 адамға шығатын шығын (2 рет)</td><td>Күніне барлық сыныпқа шығатын шығын (22 адам)</td><td>Мектептің барлық оқушыларына шығатын шығын (940 адам)</td></tr><tr><td>1-тәсіл</td><td>$3000 \times 2 = 6000 \text{ г.}$</td><td></td><td></td></tr><tr><td>2-тәсіл</td><td>$200 \times 2 = 400 \text{ г.}$</td><td></td><td></td></tr><tr><td>Айырмашылық</td><td>$5600 \text{ г.} = 5 \text{ л} 600 \text{ г.}$</td><td></td><td></td></tr></table>		Күніне 1 адамға шығатын шығын (2 рет)	Күніне барлық сыныпқа шығатын шығын (22 адам)	Мектептің барлық оқушыларына шығатын шығын (940 адам)	1-тәсіл	$3000 \times 2 = 6000 \text{ г.}$			2-тәсіл	$200 \times 2 = 400 \text{ г.}$			Айырмашылық	$5600 \text{ г.} = 5 \text{ л} 600 \text{ г.}$		
	Күніне 1 адамға шығатын шығын (2 рет)	Күніне барлық сыныпқа шығатын шығын (22 адам)	Мектептің барлық оқушыларына шығатын шығын (940 адам)														
1-тәсіл	$3000 \times 2 = 6000 \text{ г.}$																
2-тәсіл	$200 \times 2 = 400 \text{ г.}$																
Айырмашылық	$5600 \text{ г.} = 5 \text{ л} 600 \text{ г.}$																
12	Тапсырма. Толық жабылмаған краннан 1 сағатта 110 тамшы су ағып кететін жағдайдағы су шығынын есеп. Бұл күніне 7 литр суды құрайды. Кестені толтыр.																

		1 краннан 1 тәулікте	Мектептің 120 кранынан 1 тәулікте	Мектептің 120 кранынан 1 айда (30 тәулікте)	Мектептің 120 кранынан оқу жылында (270 тәулікте)
	Тамшылар	$110 \times 24 = 2640$ т			
	Литрлар	7 л			
13	61 а (ар) аумақтағы ағаштар 122 адамның тыныс алуына жеткілікті оттегін шығарады. Бір адамды оттегімен қамтамасыз ету үшін қандай аумаққа ағаш отырғызу керек? 5 адамды? 7 адамды? 61: $122 = 0,5$ а – бұл бір адамды оттегімен қамтамасыз ету үшін ағаш отырғызылған аумақтың өлшемі. $1 \text{ а} = 100 \text{ м}^2$ $0,5 \text{ а} = 50 \text{ м}^2$. Жауабы: 50 м^2 (бір адамды оттегімен қамтамасыз). $5 \times 50 (\text{м}^2) = 250 \text{ м}^2$ (5 адамды оттегімен қамтамасыз). $7 \times 50 (\text{м}^2) = 350 \text{ м}^2$ (5 адамды оттегімен қамтамасыз).				

Күй күмбірі

Құрманғазы Сағырбайұлы «Сарыарқа»
 Құрманғазы Сағырбайұлы «Адай»
 Құрманғазы Сағырбайұлы «Серпер»
 Құрманғазы Сағырбайұлы «Балбырауын»
 Құрманғазы Сағырбайұлы «Төремұрат»
 Құрманғазы Сағырбайұлы «Саранжап»
 Құрманғазы Сағырбайұлы «Терісқақпай»
 Құрманғазы Сағырбайұлы «Байжұма»
 Құрманғазы Сағырбайұлы «Қайран шешем»
 Сүгір Әліұлы «Бозінген»
 Сүгір Әліұлы «Аққу»
 Сүгір Әліұлы «Телқоңыр»
 Сүгір Әліұлы «Шалқыма»
 Сүгір Әліұлы «Қосбасар»
 Сүгір Әліұлы «Ыңғай төк»
 Сүгір Әліұлы «Бозінген»
 Қазанғап Тілепбергенұлы «Көкіл»
 Қазанғап Тілепбергенұлы «Майда қоңыр»
 Көзбенбет «Бозінген»
 Жантөре «Шалқыма»
 Тәттімбет Қазанғапұлы «Саржайлау»
 Тәттімбет Қазанғапұлы «Былқылдақ»
 Тәттімбет Қазанғапұлы «Қосбасар»
 Тәттімбет Қазанғапұлы «Қосбасар»
 Дәулеткерей Шығайұлы «Көрұғлы»
 Дәулеткерей Шығайұлы «Қоңыр»
 Дәулеткерей Шығайұлы «Қосалқа»
 Дәулеткерей Шығайұлы «Қос ішек»
 Дина Нұрпейісова «Бұлбұл»
 Дина Нұрпейісова «Қосалқа»
 Дина Нұрпейісова «Әсем қоңыр»
 Дина Нұрпейісова «Бұлбұл»
 Дина Нұрпейісова «Кербез»
 Дина Нұрпейісова «Тойбастар»
 Нұрғиса Тілендиев «Жеппе жек»
 Нұрғиса Тілендиев «Ата толғауы»
 Нұрғиса Тілендиев «Атадан мұра»
 Нұрғиса Тілендиев «Көңілді бикеш»
 Нұрғиса Тілендиев «Әлқисса»
 Нұрғиса Тілендиев «Махамбет»
 Нұрғиса Тілендиев «Көш керуен»

Нұрғиса Тілендиев «Аққу»
Мағауия Хамзин «Шахтер күйі»
Мағауия Хамзин «Космонавтар»
Мағауия Хамзин «Жайлау»
Мағауия Хамзин «Шопан күйі»
Мағауия Хамзин «Жас қазақ»
Секен Тұрысбеков «Малгаджар»
Секен Тұрысбеков «Дарабоз»
Секен Тұрысбеков «Балауса»
Секен Тұрысбеков «Қоңыр қаз»
Ермұрат Үсенов «Көңілді арбакеш»
Ермұрат Үсенов «Кербез сұлу»
Сейдолла Бәйтереков «Кішкентай»
Темірбек Ахметов «Шернияз»
Түркеш Қалқаұлы «Көңілашар»
Дайрабай Ерназарұлы «Дайрабай»
Сыдық Мұхамеджанов «Шаттық Отаны»
Боранқұл Қошмағанбетов «Кең жайлау»
Базарбай Жұманиязов «Серпін»
Айтқали Жайымов «Ереуіл атқа ер салмай»
Айтқали Жайымов «Отпантау»
Айтқали Жайымов «Шалқыма»
Дүйсебай Шаштайұлы «Сүйінбай сазы»
Қайрақбайдың күйі «Бұлғын сусар»
Раздық Ахметжанұлы «Аңшының зары»
Бауыржан Ақтаев «Көктем сазы»
Әшімтай Қарымсақұлы «Қоңыр қаз»
Бауыржан Ақтаев «Шаңқобызға арнау»
және т.б.

дереккөз:

<https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%82:%D0%9A%D2%AF%D0%B9%D1%88%D1%96%D0%BB%D0%B5%D1%80>

Дәйексөздер

«Ақмола облысы білім басқармасының Степногорск қаласы бойынша білім бөлімі Степногорск қаласының Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ:

Шаяхметова Жанар Боташевна – қазақ тілі мен әдебиеті;

Ережепова Бегаем Батыровна – көркем еңбек;

Кожамжарова Айсара Бахытовна – биология;

Какенова Айнура Алибековна – математика пәндерінің мұғалімдері.

Қыркүйек – еңбекқорлық және кәсіби біліктілік айы		
Апта	Бекітілген дәйексөз	Ұсынылатын дәйексөздер
1-апта	«Білім – қымбат қазына, қанағат тұтпа азына» Мұзафар Әлімбаев	«Ғылым – теңіз, білім – қайық». Мақал
		«Оқу – білім азығы, Білім- ырыс қазығы». Мақал
		«Кітап – білім бұлағы, білім – өмір шырағы». Мақал
		«Білгенің – бір тоғыз, Білмегенің – тоқсан тоғыз». Аталар сөзі
		«Білімді бол, талапты бол, еңбек ет». Абай Құнанбайұлы
		«Білім бақтың жібермейтін қазығы, білімсіз бақ әлдекімнің азығы». Мұхтар Әуезов
		«Ғылымды кісінің білімі де, күші де, білегі де күшті». Жүсіпбек Аймауытов
		«Білген адам білімді өмір бойы іздейді». Иүгінеки Ахмед
		«Білімдінің сөзі – ем, Мейірімі көп, өзі кең!». Мағжан Жұмабаев
		«Білімді болу деген – жаңалық ашуға қабілетті болу». Әбу Насір әл-Фараби
		«Білім – адам баласының ортақ қазынасы». Жүсіп Баласағұни
		«Білім білген әр істе шебер болмақ». Шәкәрім Құдайбердіұлы
		«Білімнің бас құралы – кітап». Ахмет Байтұрсынұлы
2-апта	«Жанұям – қорғаным, ата-анам – тірегім!»	Адамгершілікке тәрбиелеу құралы – еңбек пен ата-ана үлгісі. Ыбырай Алтынсарин
		«Ең жақсы тәртіп мектебі – бұл отбасы».
		«Ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілерсің». Мақал
		«Ата – анадан қадірле, олар сенің өміріңнің негізі». Абай Құнанбаев
		«Жанұя – өмірдің ең асыл қазынасы». Сәкен Сейфуллин
		«Жанұя – сенім мен сүйіспеншіліктің ордасы». Фариза Оңғарсынова
		«Ата – ана – өмірдің шынайы ұстазы». Ахмет Байтұрсынұлы

		«Отбасынан бас кетсе, Қазаннан ас кетеді». Мақал
		«Ата-ананың тәрбиесі – өмір жолының негізі». Мағжан Жұмабаев
		«Жануар азық үшін торға түседі, ата-ана бала үшін отқа түседі». Нарша Булғакбаев
		«Ата – ананың қадірін білмеген – халық қадірін білмес». Ғабиден Мұстафин
		«Отбасының жылуы бақыттың кілті». Шәкәрім Құдайбердіұлы
3-апта	«Ақырын жүріп анық бас, еңбегің кетпес далаға!». Абай Құнанбайұлы	«Табанды еңбек — төбенді көтерер». Мақал
		«Сабыр түбі — сары алтын». Мақал
		«Адал еңбекпен мал іздемек – ол арлы адамның ісі». Абай Құнанбайұлы
		«Еңбекпен табылған тамақ тәтті әрі сіңімді болады». Ыбырай Алтынсарин
		«Ел үшін еңбек етсең халқына сүйкімді боласың». Сұлтанмахмұт Торайғыров
		«Бәріне қанағат қыл да, адал еңбек қыл». Шәкәрім Құдайбердіұлы
		«Кішкене қадаммен үлкен нәтижелерге жетуге болады». Мақал
		«Ақырын жүріп – алысқа жетерсің». Мақал
		«Асығыс шешім – өкініш, асықпаған – жетістік». Мақал
4-апта	«Еңбек – жай ғана қызмет емес, адам болмысының айнасы». Абай Құнанбайұлы	«Еңбек еткен – мұратқа жеткен». Мақал
		«Ер еңбегі – елге ортақ». Сұлтанмахмұт Торайғыров
		Жансын десең еңбегің, Жұмыс жаса, терлегін! Жібек Ысқақова
		«Еңбектегі табыс – бұл табысқа жеткен адамның мақтанышы». Василий Сухомлинский
		«Еңбек шыққан жерден төзім де шығады». Мұхтар Әуезов
		«Еңбек – адамның ең асыл қасиеттерін ашатын құндылық». Мақал
		«Жақсы еңбек – жақсы өмірдің негізі». Мақал
		«Еңбек ету – өзінді және қоғамды дамыту жолы». Мақал
		«Еңбекпен табылған бақыт – ең үлкен бақыт». Мақал
		«Еңбектің нәтижесі – адамның адалдығы мен табандылығының жемісі». Мақал
		«Еңбек етпей, ел болмайсың». Мақал
		«Еңбек – адам жүрегінің сұлулығын көрсететін шырақ». Мақал
Қазан – тәуелсіздік және отаншылдық айы		
1-апта	«Ел-жұртымның бақыты аталатын, сөнбесін мәңгі сенің, Отан, атың!»	«Отаны бірдің жүрегі бір, Жүрегі бірдің тілегі бір». Мағжан Жұмабаев
		«Еліміздің ұйытқысы – әдет ғұрпымыз». Ғабит Мүсірепов
		«Отан – бақыттың бесігі, ел – ерліктің ертеуі». Нұрсұлтан Назарбаев

		«Отан үшін отқа түс – күймесің». Бауыржан Момышұлы
		«Отан – өткенімізді танып, бағалай білу, ең әуелі, өзімізді қадірлей білу». Ахмет Байтұрсынұлы
		«Отан – алтын бесік, ел – асыл мұра». Әбіш Кекілбаев
		«Отан – елдің жүрегі, халықтың ары». Шерхан Мұртаза
		«Отансыз адам – ормансыз бұлбұл». Мағжан Жұмабаев
2-апта	«Туған жердей жер болмас, туған елдей ел болмас»	«Туған жердің қадірін, Шетте жүрсең білерсің». Ілияс Жансүгіров
		«Туған жер – тұғырың, Туған ел – қыдырың». Қасым Аманжолов
		«Туған жердің жері де көрікті, Елі де сүйікті». Шәкір Әбенев
		«Туған жердің күні де ыстық, күлі де ыстық». Ғафу Қайырбеков
		«Әркімнің өзіне ыстық туған жері». Ахмет Байтұрсынұлы
		«Жер – адамның жаны, Ел – адамның рухы». Мағжан Жұмабаев
		«Ардақты жер, қасиетті ел – мәңгілік мұра». Мағжан Жұмабаев
		«Туған жердің әрбір тасы- бағалы». Абай Құнанбайұлы
		«Туған жерге деген сүйіспеншілік – әр адамның парызы». Мұхтар Әуезов
		«Туған ел – бақыттың бастауы». Мұхтар Шаханов
3-апта	«Отанды сүю – отбасынан басталады»	«Туған жерге туыңды тік». Жұмекен Нәжімеденов
		«Туған жер – ата-бабаның арман-аңсары». Әбіш Кекілбаев
		«Отбасы сенімнің, түсіністік пен құрметтің символы». Шерхан Мұртаза
		«Отбасынан алған сүйіспеншілік, Отанға деген патриотизмді қалыптастырады». Нұрсұлтан Назарбаев
		«Отбасының татулығы – Отанның берекесі». Ғабит Мүсірепов
		«Отан – біздің ең үлкен анамыз». Мұхтар Шаханов
		«Алтын анам, Отаным, сенен аяр жаным жоқ». Мұхтар Әуезов
		«Отанды сүю ең ұлы сезім». Абай Құнанбайұлы
		«Ата-ана тәрбиесі – Отанға деген сүйіспеншіліктің негізі». Абай Құнанбайұлы
		«Отбасында тәрбие алған бала, Отанын да қадірлейді». Абай Құнанбайұлы
		«Отбасындағы мейірім – Отанға деген патриоттық сезімді ұялатады». Міржақып Дулатов
		«Отанды сүю – отбасынан көрініс табады». Әбіш Кекілбаев

		«Отбасының берекесі – Отанның мызғымас негізі». Нұрсұлтан Назарбаев
4-апта	«Отаным – алтын бесігім»	«Отанмен бірге тұлғамын, жер басып осы тұрғанмын». Шөмішбай Сариев
		«Отан – отбасынан басталады».
		«Отаным – бақыт бесігі». Ақылбек Манабаев
		«Отан үшін жан беру – ардың ісі». Мағжан Жұмабаев
		«Әр бір ер жүрек, әр бір шыншыл адам өз Отанына абырой әкеледі». Ромен Роллан
		«Отаншылдық – ең ізгі сезім». Лев Толстой
		«Отанмен бірге тұлғамын, жер басып осы тұрғанмын». Шөмішбай Сариев
		«Айналым – алтын бесігім, Аман бол, Отан тірегім». Дәмелі Құсайынқызы
		«Отаным – бақыт бесігі». Ақылбек Манабаев
		«Отаннан артық неміз бар, Халқым деген теңіз бар». Шөмішбай Сариев
		«Отаннан үлкен байлық жоқ – Отаннан асқан айбын жоқ». Шөмішбай Сариев
		«Отан – бақыттың бастауы, тыныштықтың мекені». Жамбыл Жабаев
Қараша – әділдік және жауапкершілік айы		
1-апта	«Әділдік пен жауапкершілік – біртұтас ұғым!»	Адамның өз ұжданы алдында адал, шыншыл болуы – өзіне-өзі қасиетті болуынан, жүріс-тұрысы ізгі болуынан ғана туады. Әбу Насыр әл-Фараби
		Хан әділ болса – халық ынтымақты болады. Майқы би
		Дүниеде әділдік пен адалдықты ту еткен адамнан артық ешкім жоқ. Шоқан Уалиханов
		Ақыл азбайды, әділдік тозбайды, арамдық озбайды. Мақал-мәтел
		Әділін айтсаң – әдемі айтқаның. Мақал-мәтел
		Адамдар әділ болса, өмір әрқашан әділ. Әбіш Кекілбаев
		Тек әділдіктің күшінің арқасында ғана әділ жандардың әділеттілігі өмірден орын алады. Бауыржан Момышұлы
		Жұрт әділ болмай, ісі оңға баспайды. Әлихан Бөкейханов
		Ақыл азбайды, әділдік тозбайды, арамдық озбайды. Мақал-мәтел
		Әділдікке жығылмайтын адам жоқ. Мақал-мәтел
		Әділдік мақсатқа жеткізеді. Мақал-мәтел
		2-апта
Аспан ашық болса, Күн шуақты болады. Хан әділ болса, Халық ынтымақты болады. Майқы би		
Әділ сөздің зілі жоқ, Көп көзінен өткен істің міні жоқ. Мақал-мәтел		
Әділ айтқан жеңер.		

		Мақал-мәтел Әділ биі болмаса – бірлігі кеткен ел ғаріп, Қадірін елі білмесе – қайратты туған ер ғаріп. Би-шешендер Әділ сөйлеп, адал жүр. Қожа Ахмет Йассауи Адамгершілікті, кісілікті неғұрлым терең ұғынған сайын әр адам өзіне жақсы төреші бола алады. Василий Сухомлинский
3-апта	«Жауапкершілік – адамгершілік қасиеттің көрінісі»	Тәуекелге бел байласаң, жауапкершілікті де арқала Мақал-мәтелдер Жауапкершілік – тәртіптің негізі. Мақал-мәтелдер Жалпы адамзаттың жақсылығына сену – адамгершіліктің ең биік белгісі. Мағжан Жұмабаев Адамгершілігі барлар, басқаларға тірек болады, осыны өздері де қалайды, басқаларға жетістікке жетуге көмектеседі, өзі де сол жетістікке жетуді қалайды. Конфуций Адамның ұяты бетінде, Адамгершілігі ниетінде. Мақал-мәтел
4-апта	«Әділетке берік болсаң аяғың таймайды»	Екіжүзділіктің балын татып жүргеннен, әділдіктің ащы уын ішкен артық. Бауыржан Момышұлы Қиянатқа көнбе, әділдікке атса да көн. Мұхтар Әуезов Не әділ болса, сол мәңгілік. Джузеппе Феррари Әділ сөз ащы көрінер. Мақал-мәтел Әділ заң – тірегің. Жүсіп Баласағұн Әділ іс ағын судың арнасындай. Әділ сөз болат семсер алмасындай. Шораяқтың Омары Халқыңа адал бол, жауыңа қатал бол, досыңа адал бол! Төле би Әлібекұлы Әділдікті мойындау – адал кісінің ісі. Бауыржан Момышұлы Әділдік мақсатқа жеткізеді. Мақал-мәтел
Желтоқсан – Бірлік және ынтымақ		
1-апта	«Бірлігі күшті ел озады»	Ел болып бірігуден асқан бақыт жоқ. Білге Қаған Алтау ала болса – ауыздағы кетеді, төртеу түгел болса – төбедегі келеді. Мақал-мәтел Елдің ұйытқысы – бірлік. Хамза Көктәнді Бірлік ақыл-парасаттан туады. Хамза Көктәнді Ұлттық бірлік – біздің стратегиялық таңдауымыз. Нұрсұлтан Назарбаев Бірлігі жоқ ел тозар, бірлігі күшті ел озар. Мақал-мәтел Береке көзі – бірлікте. Мақал-мәтел Бірігіп көтерген жүк жеңіл. Мақал-мәтел Бірлігі бар елдің, Белін ешкім сындырмас. Мақал-мәтел
2-апта		Ынтымақ қайда болса – ырыс сонда барамын депті. Мақал-мәтел

	«Ынтымақ жүрген жерде ырыс бірге жүреді»	Тату елге – тыныштық пен тоқшылық нәсіп. Күлтегін Бұлақты болса – көл семіреді. Ынтымақты болса – ел семіреді. Мақал-мәтел Ынтымақ – елдің ырысы. Ылғал – жердің ырысы. Мақал-мәтел Нан – тамақтың атасы, Ынтымақ – көптің батасы. Мақал-мәтел
3-апта	«Бірлік болмай тірлік болмас»	Бірлік түбі – береке. Майқы би Жалғыз жүріп жол тапқанша, көппен бірге адас. Мақал-мәтел Туысы бірдің – уысы бір. Мақал-мәтел Жалғанда ойлап тұрсаң бірлік керек, Бірлікті ойлау үшін тірлік керек. Төле би Әлібекұлы Қиындық атаулыны жеңетін бір-ақ күш бар, ол – бірлік. Нұрсұлтан Назарбаев Тобынан айрылған қазды, Топталған қарға алады. Мақал-мәтел Еңбек қылмай ер оңбас, Бірлік қылмай ел оңбас. Мақал-мәтел Ынтымақтың түбі – игілік, Тірлік түбі – бірлік. Мақал-мәтел Саусақ бірікпей, ине ілікпейді. Мақал-мәтел
Ақпан – жасампаздық және жаңашылдық айы		
1-апта	«Жасампаздық – бәрімізге өнеге»	«Жасампаздықты әрбір азамат өзінің ісімен дәлелдеп, еліміздің болашағына нақты үлес қосуы керек». Қасым-Жомарт Тоқаев «Жасампаздық – елдің жаңаруына, өркендеуіне жол ашатын күш». Шерхан Мұртаза «Жасампаздық – ұрпаққа қалдырылған ең ұлы мұра». Әбіш Кекілбаев «Жасампаздықтың негізі – ұлттық құндылықтар мен рухани байлықтарымызды сақтап қалу». Бауыржан Момышұлы «Білім мен еңбек жасампаздықтың басты қайнар көзі». Абай Құнанбаев «Әрбір жасампаз адам өз ісін елінің болашағына арнайды». Сәкен Сейфуллин
2-апта	«Шығармашыл бала – ойлы бала»	«Балаға ең жақсы тәрбие – білім мен тәртіпті үйлестіре отырып, шығармашылықты дамыту». Абай Құнанбаев «Шығармашылық – баланың ішкі әлемін ашатын кілт». Шерхан Мұртаза «Шығармашылық пен білім адамды шыңдайды, ойы ұшқыр болады». Мұхтар Әуезов «Шығармашыл балалар елдің болашағы, оларды біліммен қияға жеткізу керек». Төле би «Баланың шығармашылық қабілеті – елдің болашағын құрудың негізі». Мұстафа Шоқай «Шығармашылық ойлау – балаға өз жолын табуға көмектесетін ұлы күш». Әбіш Кекілбаев

3-апта	«Өнерлі бала өрге жүзер»	«Өнерге ғашық болу – жанның азығы». Мұқағали Мақатаев
		«Өнер – адам жанының ең асыл қазынасы». Тұманбай Молдағалиев
		«Өнер мен білімнің үйлесімділігі – адамның бақытты өмірінің кепілі». Мұхтар Әуезов
		«Шын өнерді сүйген адам ешқашан жалқау болмайды, оның жаны да, ісі де ерекше болады». Бейімбет Майлин
		«Өнерді үйрену қиын, оны ұқыпты қолдану одан да қиын». Нақыл сөз
		«Өнерді үйрену қиын, бірақ өнерлі адам болу — адамгершіліктің, ақыл мен парасаттың дамуы». Абай Құнанбаев
		«Өнер мен білім – адамды биіктететін ең басты күш». Шәкәрім Құдайбердіұлы
4-апта	«Жаңашылдық заман талабы»	«Қазіргі заманғы ғылым мен техниканы меңгеру – елдің болашағы үшін аса маңызды». Дінмұхамед Қонаев
		«Жаңашылдық – өмірдің жаңаруы, қоғамның дамуының кепілі». Мұхтар Әуезов
		«Өмірдің өзгеруіне ілесіп, жаңашыл болу – адамның жаратылысындағы ең жоғары қасиет». Абай Құнанбаев
		«Жаңашылдық – адамды өз жолын табуға және қоғамға қызмет етуге жетелейтін қуат». Шәкәрім Құдайбердіұлы
		«Заманның жаңалықтарына қадам басу – әрбір ойлы адамның парызы». Мұхтар Әуезов
		«Жаңашылдық өмірдің жаңа тынысын ашатын кеңістікті ұсынады». Сұлтанмахмұт Торайғыров
		«Ескі мен жаңаның арасындағы көпірді білім мен мәдениет құрады». Тұманбай Молдағалиев
		«Жаңашыл болу – қорықпау, бұрынғыдан жаңаға қадам басу деген сөз». Бейімбет Майлин
		«Жаңашылдық тек қоғамға емес, адамға да жаңалық әкеледі». Қадыр Мырза Әли
		«Әрбір ұрпақ өз заманындағы жаңалықтарды қабылдап, солармен бірге өркендейді». Ілияс Жансүгіров
		«Жаңашылдық — тек жаңа нәрсе емес, ол бұрынғылардан жақсылығымен ерекшеленетін нәрсе». Ғабит Мүсірепов
		«Өткенді бағалау – болашақты баянды етеді». Мақал
Наурыз – тәуелсіздік және отаншылдық айы		
1-апта	«Патриотизм – ата-ананды құрметтей білуің...» (Б.Момышұлы)	«Ұлттың көркеюі үшін ең алдымен оның азаматтарының саналы, тәрбиелі, білімді болуы шарт». Дінмұхамед Қонаев
		«Егер сен өз еліңді сүйсең, өзінді жақсы көрсең, сол үшін еңбек ет». Бауыржан Момышұлы
		«Жақсы атаның ұрпағы бол, бірақ жақсы ұрпақ болу үшін өзің де жақсы бол!». Мұса Шорманұлы
		«Жүрегінде отан сүйгіштік оты бар адам ғана нағыз патриот». Шәмші Қалдаяқов

		«Ұлттың болашағы – оның ұрпағында, ал ұрпақтың болашағы – білімінде». Мұхтар Әуезов
		«Патриотизм – еліңнің болашағы үшін еңбек ету, оны жақсы жаққа өзгерту үшін қызмет ету». Қадыр Мырза Әли
		Өз елін сүю – ұлы істердің басы». Абай Құнанбаев
2-апта	«Тәуелсіздік – тәтті сөз ғана емес, ұлттық жауакершілік»	«Тәуелсіздік – ата-бабамыздың сан ғасырлық арманын жүзеге асырған қасиетті құндылық». Бауыржан Момышұлы
		«Тәуелсіздік – елдің болашағына сенім мен үміт сыйлайтын ұлы жеңіс». Шерхан Мұртаза
		«Біздің мақсат – тәуелсіздік туын биік ұстау, оны қадірлеу». Дінмұхамед Қонаев
		«Ұлттық тәуелсіздік – ұлы мұрат. Халықтың саналы түрде күресі ғана оны жеңіске жеткізеді». Мұстафа Шоқай
		«Тәуелсіз елдің ұлы – өжет, қызы – қайратты, халқы – қаһарман». Мақал
Сәуір – еңбекқорлық және кәсіби біліктілік айы		
1-апта	«Еңбек – қуаныш, жалқаулық – айырылмас азап» Абай.	«Жалқаулық аздырады, Еңбек оздырады». Мақал
		«Еңбек мұратқа жеткізер, Жалқаулық абыройды кеткізер». Мақал
		«Еңбекқорлық, ұлттық мақтаныш, принциптілік – сайып келгенде, осы қасиеттердің бәрі де халықтың тұрмыс-салты мен ұлттық мінезінен шығады». Шоқан Уәлиханов
		«Еріншектік – күллі дүниедегі өнердің дұшпаны. Талапсыздық, жігерсіздік, ұятсыздық, кедейлік – бәрі содан шығады». Абай Құнанбайұлы
		«Жалқау болсаң – азасың, еңбек етсең – озасың». Мұзафар Әлімбаев
2-апта	«Көп еңбек еткенге бақыт басын иеді» (Леонардо да Винчи)	«Мейірім, ынсап, әділет, адал еңбек, таза жүрек, тату дос – өмірінде өкіндірмес қасиеттер осылар». Шәкәрім Құдайбердіұлы
		«Еңбек етпесең, жиған білімің кәдеге жарамай жатқан минерал секілді. Оның ішін аршып, асыл кенін жарқырату үшін еңбек керек, қол мен ой қимылы қажет». Қаныш Сәтбаев
3-апта	«Болашағы зор мамандықтар жоқ, тек болашағы зор мамандар бар»	«Өз ісіңнің білгірі һәм шебері атану үшін жақсы жұмыс істеп, жетік білуге ұмтылу керек. Қандай әрекет жасап, қандай іс істер болсаңыз да – игілігін көріп, рахатына бөленуді мақсат тұтқан жөн». Әбу Насыр Әл-Фараби
		Кілең шебер жиналса, Істері тез қызады, Кілең олақ жиналса, Біткен істі бұзады. Халық даналығы

		«Ісіңізге, еңбегіңізге, оқуыңызға нағыз адамгершілікпен қарасаңыз, сөз жоқ, жеңіске жетесіздер». Қаныш Сәтбаев
		«Мамандықтың жаманы жоқ, бірақ оның кез келгеніне икемділік қажет, бұл жай күнелту, тамақ асыраудың ғана жолы емес, үлкен өнерді, зор шеберлікті қажет ететін нәрсе». Жүсіпбек Аймауытов
		«Адамның адамшылығы – ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады. Адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озады». Абай Құнанбайұлы
4-апта	«Білікті білім жинап кәсіп етер, білімнің дәмін татып өсіп өнер»	«Күш, білім, шеберлік істеген істен танылады». Шәкәрім Құдайбердіұлы
		«Халық пен халықты, адам мен адамды теңестіретін нәрсе – білім». Мұхтар Әуезов
		«Көңіл – терең теңіз, білім – тереңде жатқан інжу-маржан». Жүсіп Баласағұн
		«Басқадан кем болмас үшін – білімді һәм күшті болу керек». Ахмет Байтұрсынұлы
		«Білімі көп адам – құралы сай ұста секілді: не істесе де келістіріп істейді». Ахмет Байтұрсынұлы
		«Талаптан да білім мен өнер үйрен, Білімсіз, өнерсіз болады ақыл тұл». Шәкәрім Құдайбердіұлы
		«Білім үйрен данадан, жалтаңдама басқаға, Қызмет қыл, басыңды, өрлігіңді таста да». Махмуд Қашқари

Қауіпсіздік сабақтарының үлгі тақырыптары

№	Тақырыптары	Негізгі бағыттары
Бастауыш білім беру деңгейі		
1	Мектеп қауіпсіздік аймағы	1-сынып оқушыларын мектеппен таныстыру (қарапайым ережелер: мектеп дәлізінде, баспалдақтарда жүгіруге, баспалдақ таяныштарынан сырғанап түсуге, сыныптағы және дәліздегі терезелерді ашуға, терезе алдындағы тақтайға, шатырға шығуға болмайтынын ескерту)
2	Төтенше жағдайлар кезіндегі әрекеттер: жедел қызмет нөмірлері, қоңыраулардың скриптері (сценарийлері)	- Төтенше жағдайда кезінде жасалатын әрекеттермен таныстыру (қауіпсіз жерге көшу; құтқарушыларды шақыру үшін телефон қолдану; жанындағы адамдарға көмек көрсету. - Жедел қызметтердің телефон нөмірлері): Өрт сөндіру – 101. Жедел жәрдем – 103. Полиция – 102. Газ қызметі – 104. - Қоңыраулардың скриптері (сценарийлері), қоңырау шалғанда: «Мен (құтқару қызметіне қажетті ақпаратты айтқаннан кейін) төтенше жағдайға тап болдым/көрдім. Қажет болған жағдайда мен көмектесе аламын немесе қосымша ақпарат бере аламын». «Мен қауіпсіз жердемін, бірақ төтенше жағдай орын алуда. Менімен байланысу үшін сұрақтар болса, мен әзірмін». - Төтенше жағдай мектептен эвакуация жасау жоспарымен таныстыру. - Білім беру ұйымына кіруге және шығуға арналған мектеп карталарын дұрыс қолдану ережелері
3	Жолда жүру ережесі	Қауіпсіз жол: «Үй – мектеп, мектеп – үй», «Мектеп – секция – үй (үйірме), үй – секция (үйірме)»
4	Үйдегі қауіпсіздік	- Үйдегі қауіпті заттар: - электр құралдары (электр розеткаларын дымқыл қолмен/шүберекпен пайдаланбау; электр сымдары мен кабельдерге тиіспеу; электр құрылғыларын үлкендердің бақылауынсыз қолданбау және т.б.); - Өткір және жарақат келтіретін заттар: - пышақ, қайшы, шеге және басқа да өткір заттар; - жұмыс құралдары (ағаш кесетін ара, бұрғылар және т.б.); - үтік және басқа да ыстық құрылғылар. - Химиялық заттар: - тазалаушы құралдар, жуғыш және дезинфекциялық сұйықтықтар; - тұтанғыш және қауіпті химиялық заттар (бояулар, лактар, желімдер).

		• Отбасындағы құпия (код) сөздер. • Есікке қоңырау шалғанда немесе есікті қаққан жағдайдағы әрекеттер. • Қауіпті қалай байқауға болады?
5	Бейтаныс адамдармен қарым-қатынас қауіпсіздігі	- балаларға бейтаныс адамдармен сөйлеспеу, олардан ешқандай ұсыныстар қабылдамау, өтініштері мен сұрақтарына жауап бермеу жолдарын үйрету; - бейтаныс адам баланы үйіне немесе басқа жерге шақырған жағдайда ата-аналарымен немесе басқа сенімді адамдармен хабарласу жолдары; - «5 секунд» ережесі (бейтаныс адаммен әңгімелесу уақыты ұзақ болмауы керек); - қауіпсіз көшелермен, жерлермен жүру; - бейтаныс адамдардың айла-шарғылары (бейтаныс адамның тәттілер беремін деп қонаққа шақыруы, бейтаныс адамның көшені немесе үйді көрсетіп жіберші деп көмек сұрауы, бейтаныс адамның сөмкесін пәтеріне дейін апаруға көмек сұрауы және т.б. айдалар
6	Әлеуметтік желілердегі қауіпсіздік	- интернетте жеке ақпаратты (толық аты-жөні, мекен-жайы, мектеп аты және т.б.) жариялаудан туындайтын қауіптер; - әлеуметтік желілерде бейтаныс адамдармен танысудан туындайтын қауіптер; - құпия сөздерді және жеке мәліметтерді таратудың қауіптері; - мекен-жай туралы ақпарат бермеу
7	Әлеуметтік ортадағы қауіпсіздік (үйірмеде, кинотеатрда, мұражайда)	- оқытушының немесе жаттықтырушының нұсқауларын тыңдау, олардың қауіпсіздік туралы айтқандарын орындау; - қосымша білім беру ұйымының ережелерін орындау, сабақтарға тек белгіленген уақытта және жерге ғана бару; - қажетті құралдар-жабдықтарды қауіпсіз пайдалану
8	Пайдалы және қауіпті әдеттер	- ойыншықтарды қауіпсіз пайдалану ережелері; - дүкенде пайдалы азық-түлік таңдау ережелері; - тамақпен тәжірибе жасаудың қауіптілігі; - біріктіруге болмайтын тамақ түрлері; - жеткілікті мөлшерде су ішу әдеті; - дене шынықтырумен айналысудың, серуендеудің, спорттық ойындардың маңызды және қауіпсіздік ережелері
9	Жолда жүру ережелері	- аялдамадағы және көліктегі мінез-құлық пен қауіпсіздік ережелері; - «Бағдаршам түстері», «Бағдаршам – біздің досымыз» тақырыптары аясында бағдаршам сигналдарын түсіндіру, көлік жүретін жолдан өту ережелерін үйрету, шағын викториналар ұйымдастыру; - жүргізуші және жаяу жүргінші; - «үлкен қала көшелеріндегі қауіптер» - балалардың көшедегі, жолдағы қауіпсіз мінез-құлық ережелері бойынша білімдерін толықтыру, кездейсоқ пайда болған қауіпті жағдайлардағы дұрыс іс-әрекет жасауға

		дайындықтарын анықтау, тәжірибелік дағдыларын бекіту
10	Мұз айдынындағы қауіпсіздік	- қыс енді басталғанда мұз айдынына шығудың қауіптілігі туралы (мұздың қалыңдығы мен беріктігі, судың үстіндегі ойықтардың қауіптілігі); - мұзда конькимен жүру кезіндегі қорғаушы жабдықты (шлем, тізе және шынтак қорғаушылары); - мұзда жүру кезінде бір-бірімен қақтығысудан, әбігерленуден аулақ болу; - маңайындағы адамдарды итермеу, аяқтан шалмау; - бір-бірінен белгілі бір қашықтықта жүру
11	Су айдынындағы қауіпсіздік	- суға тек арнайы жабдықталған орындарда ғана түсуге болады; - өзен-көлдердегі су көліктеріне жақын жүзуден туындайтын қауіптер, - су көліктерінің бұрандаларының адамды судың астына тарта алатын ток қаупі; - биіктен суға секіру барысындағы қауіптер; - үрмелі матрастар мен ойыншықтарды пайдалану ережелері және үрмелі матрастарды пайдаланудағы қауіпті жағдайлар
12	Жасанды интеллект	- жасанды интеллект туралы мағлұмат; - жасанды интеллект: қауіптер және тәуекелдер; - жасанды интеллекттің баланың ойлау қабілетіне әсері; - жасанды интеллекттің мүмкіндіктері; ата-ана дауысымен қоңырау шалу
13	Жазғы демалыс кезіндегі қауіпсіздік ережелері	- суда шомылу ережелері; - ормандағы қауіпсіздік ережелері; - орман жануарларын кездестірген жағдайдағы қорғаныс шаралары
14	Өрт қауіпсіздігі	- отпен ойнама; - өрт шыққан жағдайдағы өрт қауіпсіздігі ережелері; - өрт жағдайындағы мінез-құлық ережелері; - егер үйде, мектепте, сауда үйінде және т.б. жерлерде өрт шықса ...
Негізгі орта білім беру деңгейі		
1	Төтенше жағдайлар кезіндегі әрекеттер: жедел қызмет нөмірлері, қоңыраулардың скриптері (сценарийлері)	• Төтенше жағдайда кезінде жасалатын әрекеттермен таныстыру (қауіпсіз жерге көшу; құтқарушыларды шақыру үшін телефон қолдану; жанындағы адамдарға көмек көрсету. • Жедел қызметтердің телефон нөмірлері): Өрт сөндіру – 101. Полиция – 102. Жедел жәрдем – 103. Газ қызметі – 104. • Қоңыраулардың скриптері (сценарийлері), қоңырау шалғанда: «Мен (құтқару қызметіне қажетті ақпаратты айтқаннан кейін) төтенше жағдайға тап болдым/көрдім. Қажет болған жағдайда мен көмектесе аламын немесе қосымша ақпарат бере аламын». «Мен қауіпсіз жердемін, бірақ төтенше жағдай орын

		алуда. Менімен байланысу үшін сұрақтар болса, мен әзірмін». • Төтенше жағдай мектептен эвакуация жасау жоспарымен таныстыру. • Білім беру ұйымына кіруге және шығуға арналған мектеп карталарын дұрыс қолдану ережелері • Саяхат кезінде төтенше жағдай туындағандағы әрекеттер
2	Ғимараттағы қауіпсіз мінез-құлық	- мектептегі қауіпсіздік ережелері; - физика, химия, технология сабақтарындағы қауіпсіздік ережелері; - мектепке қауіпті заттар әкелудің салдары; - үзіліс кездерінде баспалдақтардағы, мектеп дәлізіндегі қауіпсіз қозғалыс; - мектеп коммуникациялары, құрылғылары мен механизмдері орналасқан жайларға кіруге тыйым; - оқушылар арасында туындаған жанжалдарды бейбіт жолмен шешу; - пән кабинеттеріндегі техникалық оқыту құрылғыларды мұғалімнің қадағалауынсыз қолданбау; - практикалық, зертханалық жұмыс кезіндегі қауіпсіздік ережелері; - үйден шығардағы қауіпсіздік (электр жабдықтарын розеткадан суыру)
3	Көшедегі қауіпсіз мінез-құлық	- жолда жүру ережелері, бағдаршам түстері, аялдамалар мен көліктегі мінез-құлық ережелері; - қараңғы түскен уақыттағы қауіпсіздік; - баратын жерге қауіпсіз жолды жоспарлау және оны пайдалану; - жақсы жарықтандырылған көшелерді таңдау, бос жатқан жер телімдерінің, аллеялардың, құрылыс алаңдарының, өнеркәсіп орындары мен аумақтардың жанынан өтпеу; - бейтаныс балалар/жастар компаниясын кездестірген жағдайдағы қауіпсіздік шаралары; - қараусыз бос тұрған ғимараттардағы, шатырларындағы қауіптер; - тротуар болмаған жағдайда көлікке қарсы жүрудегі қауіпсіздік; - кездейсоқ көлік тоқтаған жағдайда; - көшеде қараусыз қалған заттар (сөмке, пакет); - қауіп төнген жағдайдағы әрекеттер
4	Бейтаныс адамдармен қарым-қатынас барысындағы қауіпсіздік шаралары	- бейтаныс адамдармен қарым-қатынас ережелері (сөйлеспеу, ұсыныстарын қабылдамау, өтініштері мен сұрақтарына жауап бермеу жолдары); - бейтаныс адамдардың айла-шарғылары; - бейтаныс адамның тәттілер беремін деп қонаққа шақыруы; - бейтаныс адамның көшені немесе үйді көрсетіп жіберші деп көмек сұрауы; - бейтаныс адамның сөмкесін пәтеріне дейін апаруға көмек сұрауы;

		- бейтаныс адамның баланы киноға түсуге шақыруы; - бейтаныс адам баланың ата-аналарын танимын деп сенімге кіруге тырысуы және т.б. айлалар - бейтаныс адам баланы үйіне немесе басқа жерге шақырған жағдайда ата-аналарымен немесе басқа сенімді адамдармен хабарласу жолдары; - «5 секунд» ережесі (бейтаныс адаммен әңгімелесу уақыты ұзақ болмауы керек); - велосипед, мопед және басқа да жеңіл көлікті қолдану ережелері; - велосипедке жүк артпау, екі адам отырмау, рөлді қолдан шығармау және т.б. - қауіпсіз көшелермен, жерлермен жүру
5	Күзгі/жазғы/қысқы демалыстағы қауіпсіз мінез-құлық	- орманға ата-аналарсыз, үлкендерсіз бармау; - орманға саяхат туралы ата-аналарды хабардар ету; - ормандағы улы жәндіктерден қорғану жолдары; - ормандағы саяхатқа сәйкес киім түрлері; - кепкен шөпті, өсімдіктерді жақпау; - орманда адасып кеткен жағдайдағы әрекеттер; - орманда бағдарлану белгілері «соқпақ жолдар, бұлақтар, елді мекендердің орманнан қашықтығы, шекаралары; - әр түрлі дыбыстардың естілу қашықтығы, - мұз айдынындағы қауіпсіздік; - аққаладағы қауіпсіздік; - қар тазалаушы көліктердің жұмысы кезіндегі қауіпсіздік; - өзен-көлдердегі қауіпсіздік ережелері; - улы жәндіктерден сақтану жолдары; - таныс емес жидектер мен саңырауқұлақтарды терудің салдары; - күн көзіне күйіп кетпеудің жолда және күнге күйіп кеткен жағдайдағы әрекеттер
6	Мұз айдынындағы қауіпсіз мінез-құлық	- өзен-көлдердің мұз айдынындағы қауіптер; - мұздың сыны-жарылу жағдайына тап болғандағы әрекеттер; - қыс уақытында мұз айдынындағы қауіпсіз мінез-құлық ережелері бойынша нұсқаулықтар; - қыс мезгіліндегі су нысандарындағы қауіпсіздік ережелері туралы нұсқаулықтар; - мұздың қауіпсіз қалыңдығы туралы білім; - мұздағы мінез-құлық ережелері; - қысқы құтқару құралдары
7	Цифрлық әлемдегі қауіпсіздік	- аккунтарды сақтаудағы кодтардың маңызы; - цифрлық әлемдегі алаяқтардан қорғану; - жеке деректерді интернетте жариялаудың салдары; - әлеуметтік желілердегі сақтық шаралары; - онлайн және жеке кездесу кездеріндегі қарым-қатынастың біркелкі ережелері; - жалған жарнамалар туралы; - әлеуметтік желіде танысқан адамдармен шынайы кездесудің болуы мүмкін салдары;

		- әлеуметтік желілердегі негізгі қауіпсіздік ережелері; - қауіпті челленджер; - орынсыз (ерсі) сипаттағы контенттер; - жеке деректерді қорғау жолдары; - зиянды бағдарламалар. Оларды қалай тануға болады?; - гаджеттерден бас тартудан күтілетін нәтижелер; - желідегі қауіпті қызығушылықтар (треш-стрим деген не?); - желідегі жастық шектеулер; - қауіпті селфилер, олардың салдары; - желідегі жалған ақпарат үшін жауапкершілік; - кибербуллингтің түрлері және сақтану жолдары; - цифрлық әлемдегі балалар: желілік қауіпсіздік негіздер - қауіпсіз интернет жадынамасы
8	Жасанды интеллект: қауіптер мен тәуекелдер	- балалар және жасанды интеллект; - жасанды интеллекттің зияны; - жасанды интеллекттің балаларға әсері; - жасанды интеллект этикасы: балаларға технологияларды дұрыс қолдану жолдарын түсіндіру; - жасанды интеллекті бар білім беру платформаларын, ойындарды таңдау жолдары; - жасанды интеллектіні қолданудағы сыни ойлау; - жасанды интеллектіге сөзсіз сенуге бола ма
9	Жанжалдардың алдын алуға арналған әлеуметтік дағдылар	- әлеуметтік дағдылар дегеніміз не; - құрбыңды тыңдай білесің бе?; - ойыңмен, қауіптеріңмен, күйзелістеріңмен ата-аналарыңмен бөлісу; - сабырлы бол ...; - өз ісіне жауапты болу және басқа адамның істегенін құрметтей білу әр адам үшін маңызды; - тұлғалық шекараларды құрметтеу; - жанжалдардың алдын алу жолдары; - көпшілік орындардағы мінез-құлық ережелері; - өз-өзіңді бақылай алудың нәтижесі; - қоршаған ортаға жағымды көзқарас; - мектептегі жанжалды жағдайлардың себептері және шешу жолдары; - жасөспірімдер арасындағы жанжалдарды болдырмау бойынша 5 кеңес
10	Пайдалы әдеттер	- салауатты және сау ұйқы – бұл күні бойғы энергия; - дұрыс тамақтану – денсаулықтың кепілі; - салауатты өмір салтының және күн тәртібінің маңызы; - таза ауадағы спорттың, серуеннің пайдасы; - жеке гигиена ережелерін сақтау; - ата-аналармен сенімді қарым-қатынас; - кітап оқудың өмірлік маңызы; - зиянды әдеттердің салдары (артық тамақтану, телевизорды шамадан тыс көру; жаман сөздер мен жала жабудың әсері)-

11	Әлеуметтік желілердегі қауіптерден сақтану	- аккаунт қауіпсіздігін қалай баптауға болады (құпия сөздер, екі факторлы аутентификация); - интернет-алаяқтықты қалай тануға және болдырмауға болады; - фишинг: алаяқтардың қақпанына түспеудің жолдары; - жалған хабарландырулар мен алаяқтық схемалар; - интернеттегі құпиялылық: әлеуметтік желілерде не жариялауға болатын және болмайтын деректер; - әлеуметтік желілерде жазған жазбаларды бақылаудың маңыздылығы; - кибербуллингтің белгілері мен күресу жолдары; - кибербуллинг дегеніміз не және оны қалай тануға болады; - әлеуметтік желілердегі әдептілік пен құрметтің маңызы; - монитордан үзіліс жасаудың маңызы; - онлайн ойындар ойнаған кездегі қауіпсіздік шаралары; - онлайн ойындар туралы ата-аналармен әңгімелесудің маңызы
12	Негізгі құқықтар мен міндеттерді білу	- балалардың құқықтары мен оларды қорғаудың маңызы; - білім алушылардың құқықтары мен міндеттерін сақтамаған жағдайда туындайтын жауапкершілік; - құқық бұзушылықтың алдын алу және оның салдары; - білім алушылардың мектепке, отбасына және қоғамға қатысты міндеттері
13	Өрт қауіпсіздігі	Түтіннің иісін сезген немесе өрттің шыққанын байқаған жағдайдағы әрекеттер (өрт қызметімен хабарласу, кіреберіс есікті сықап жабу, барлық тесіктерді суланған шүберектермен жабу; ваннаға немесе басқа да ыдыстарға су құйып алу және т.б.); - өзін және басқаларды құтқару шаралары; - үстіндегі киім жанған жағдайдағы әрекет

«Ақмола облысы білім басқармасының Степногорск қаласы бойынша білім бөлімі Степногорск қаласының Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі Сарбиева Жанаргүл Калибековна және ағылшын тілі пәнінің мұғалімі Жусипова Газица Жумахметовна.

Мамандықтар әлеміне саяхат» тақырыбындағы тренинг

Мақсатты топ: 7-10-сынып білім алушылары.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының «Еңбегі адал – жас өрен» жобасы аясында «Мамандықтар әлеміне саяхат» тақырыбында тренинг өткізу өте қызықты және маңызды идея! Бұл тренинг білім алушыларға әртүрлі мамандықтар мен олардың ерекшеліктері туралы түсінік береді, олардың қызығушылықтарын анықтауға көмектеседі және болашақта өз жолдарын таңдауға шабыттандырады. Осы тренингті өткізуде қоғамға қызмет құндылығын жүзеге асыруда еңбекқорлық және кәсіби біліктілікті негізге алып отырмыз. Оқушылар ең алдымен мамандық алудың адам өмірінде маңызды екенін түсінеді. Екіншіден, әркімнің бейініне қарай таңдау жасауына ықпал етеді. Бүгінгі қоғамда қажетті, өзекті болып тұрған мамандықтар туралы білімдерін тереңдетіп, бағыт алады. Еңбектену, сүйікті мамандықты игеру, ата жолын жалғастыру, ұрпақтар жалғастығы құндылықтарын түсінеді. Туған елінің дамуына, экономикалық тұрғыдан өсуіне үлес қосу – азаматтық парыз екенін түйсінеді.

Оқушы өзі таңдаған мамандықтан не күтетінін анық білуі керек. Дұрыс таңдау – кәсіби сенімділікке, шығармашылыққа алып келеді. Ұстаздардың, басқа да ақпарат көздерінің көмегі арқылы жан-жақты ізденудің пайдасын түсінуге талаптану керек. Сондықтан осы тренинг жоспарын әдістемелік ұсынымдама ретінде ұсынып отырмыз.

Бұл тренинг оқушыларға өз қызығушылықтарын анықтап, олардың таңдаған мамандықтарына деген терең түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Тренинг барысында қатысушылар әртүрлі мамандықтардың талаптары мен мүмкіндіктерін зерттеп, өз күшті және әлсіз тұстарын бағалай алады. Олар өз қабілеттері мен құндылықтарын ескере отырып, дұрыс шешім қабылдауға дағдыланады.

Сонымен қатар, тренинг барысында оқушылар кәсіптік жолда табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен қасиеттерді меңгеруге ынталандырады. Олар ұқыптылық, жауапкершілік, шығармашылық көзқарас және өз мамандығына деген құрмет сияқты маңызды қасиеттерді өз бойларында дамытуға бағытталады. Оқушыларға кәсіби білімнің маңыздылығы мен еңбекқорлықтың болашақта табысқа жетелейтін басты фактор екенін түсіндіру өте маңызды.

Мұндай тренинг оқушыларды тек кәсіби тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар адамгершілік және азаматтық тұрғыдан да тәрбиелеуге ықпал етеді. Ол олардың болашақта қоғамға пайдалы жұмыс атқарып, еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына өз үлестерін қосуына көмектеседі. Тренингтің

нәтижесінде оқушылар өздерінің болашақтағы мамандықтарын таңдауда дұрыс шешім қабылдап, оған толық дайын болатынына сенімді болады.

Осылайша, «Мамандықтар әлеміне саяхат» тренингі жастарды еңбекқорлыққа, кәсіпкерлікке және патриотизмге тәрбиелейтін тамаша құрал болып табылады, әрі олардың тұлғалық дамуына оң әсерін тигізеді.

Тренингтің мақсаты: оқушыларға әртүрлі мамандықтар туралы кең көлемді ақпарат беру, олардың ерекшеліктері мен талаптарын түсіндіру, сондай-ақ оқушылардың өз қызығушылықтары мен қабілеттерін анықтауға көмектесу, мамандық таңдау барысында өздерінің күшті және әлсіз жақтарын түсінуге бағыттау болып табылады.

Міндеттері:

- оқушыларға әртүрлі мамандықтар туралы ақпарат беру және олардың негізгі ерекшеліктері мен талаптарын түсіндіру;

- оқушылардың жеке қызығушылықтарын, қабілеттері мен бейімділіктерін анықтауға көмектесу;

- мамандық таңдау барысында оқушылардың күшті және әлсіз жақтарын бағалауға бағыттау;

- оқушылардың өз қабілеттеріне сәйкес мамандықтарды таңдау дағдыларын дамыту;

- әрбір мамандықтың маңыздылығын түсіндіре отырып, оқушыларды еңбекқорлыққа, шығармашылыққа және жауапкершілікке тәрбиелеу.

- болашақта кәсіби бағыт бойынша дұрыс таңдау жасауға ынталандыру;

- мамандық таңдаудың адам өміріндегі маңыздылығын түсіндіру және оқушылардың өз мамандықтарына деген құрметін қалыптастыру.

Тренингтің барысы:

1. Кіріспе бөлім (5 минут). Тренингтің мақсатымен таныстыру.

«Ең-ең» ойыны

Қандай мамандық туралы айтылған, шешімін табыңдар, мысалы ең жасыл – орманшы, бағбан, гүл өсіруші.

Ең тәтті – кондитер, кондитер бөлімінде сатушы;

ең ақшалы – банкир, теннисшілер, боксшылар, модельдер;

ең көп балалы – тәрбиеші, педиатр, педагог;

ең күлкілі – клоун, пародист;

ең көпшіл – журналист, экскурсовод, мұғалім, сауықтырушы; психолог;

ең салмақты – хирург, барлаушы, полицей, саясаткер;

ең қауіпті – сапер, каскадер;

ең қағазшыл – есепші, экономист, кітапханашы.

3. «Өмірдің бір күні» атты мамандыққа бағыттаушы ойын (15 минут).

Жүргізуші барлық қатысушылармен бірге қандай мамандықты қарастыру туралы шешім қабылдайды. Мысалы, қатысушылар «дизайнер» мамандығын қарастыруды шешеді. Ереже: қазір біз бәріміз бірігіп дизайнер мамандығының бір күнгі өмірін көз алдымызға елестетуіміз керек. Ол үшін осы мамандықтың бір күнде істейтін іс-әрекеттерін тек қана зат есімнен тұратын сөздермен сипаттауымыз керек, яғни бұл тек зат есімнен тұратын әңгіме болады. Мысалы, бәрімізге таныс мұғалім мамандығын сипаттап көрейік: қоңырау – сабақ – сұрақ

– жауап – оқушы – мұғалімдер бөлмесі – сынып – директор – жанжал – сабақ – үздік оқушылар – дәптер – оқулық – үй.

Дизайнер мамандығын сипаттау үшін әр қатысушы бір зат есім айтады, келесі қатысушы алдындағы қатысушылардың айтқанын қайталап өз тарапынан жаңа зат есім қосады (күлкілі болу үшін айтылған немесе мамандыққа қатысы жоқ зат есім айтылса ойын қайта басталады).

4. Мамандықтардың түрлері және мамандық таңдаудағы маңызды шарттар туралы ақпарат беру.

Мамандықтардың түрлері: мамандықтар бірнеше топқа бөлінеді: адамдармен жұмыс істейтін мамандықтар (мұғалім, дәрігер, психолог, сатушы); қолданбалы мамандықтар (құрылысшы, аспаз, шебер); ғылыми мамандықтар (ғалым, зерттеуші, химик); шығармашылық мамандықтар (суретші, әнші, актер); техникалық мамандықтар (инженер, бағдарламашы, электрик) (2-слайд);

Мамандық таңдаудағы маңызды шарттар: қызығушылық (музыка, өнер, техника); қабілет (сурет салу, санмен жұмыс жасау, адамдармен сөйлесу) (3-слайд).

Мамандықтар мен олардың жұмыс орындары туралы қызықты ақпарат (4-слайд).

«Жаңа мамандықтар» айдарымен жаңа мамандықтар туралы ақпарат беру (5-6-слайдтар).

5. Қатысушылардың қызығушылықтары мен қабілеттерін анықтау (15 минут)

Оқушыларға қызығушылықтарын анықтайтын бірнеше сұрақ қою:

- Сіз бос уақытыңызда немен айналысқанды ұнатасыз?
- Қандай пәндерді жақсы көресіз?
- Сіз қандай жағдайларда өзіңізді жайлы сезінесіз?
- Сіз өзіңіздің болашақ мамандығыңыз қандай болуы мүмкін деп ойлайсыз?

Талқылау: қатысушыларға жауаптарымен бөлісіп, өздерінің таңдауын қалай жасауға болатынын түсіндіру. Бұл бөлімде олар өздерінің қызығушылықтары мен қабілеттеріне сүйеніп, қандай мамандықтар сәйкес келетінін талқылайды.

Ұсыныстар:

- Әр түрлі мамандық иелерімен кездесу және сауалнама жүргізу.
- Кәсіпорындар мен мекемелерге виртуалды саяхат жасау.
- Маман иесімен өткен бір қызықты күнің туралы айту.

6. «Венн диаграммасы» әдісі: оқушылар «мұғалім» және «дәрігер» мамандықтарын салыстырады

Ұқсастықтары

1. Жоғары оқу орындарында білім алады.
2. Өмір бойы ізденіп, білім курстарынан өтеді.
3. Қоғамның зиялы өкілдері.
4. Мамандықтары адам өмірінің ең қажетті мәні болып табылады.
5. Өз елінің патриоттары

Айырмашылықтары:

1. Дәрігер адам тәнін емдесе, мұғалім – рухани жан-дүниесін толтырады.
2. Жұмыс тәсілдері мен құралдары әртүрлі.
3. Дәрігердің түнгі кезекшілігі болады.
7. Мамандықтар туралы ойын және тапсырмалар(15 минут)
7. Ойын: «Мамандықтар арқаны»

- Әр қатысушыға бір мамандықтың сипаттамасы жазылған карточка беріледі.

- Оқушылар карточканы алып, оны қалған оқушыларға сипаттап беруі керек.

- Басқа оқушылар сол сипаттама бойынша мамандықты атаулары тиіс.

Мысалы, бір оқушы дәрігер сөзі жазылған карточканы алса сол мамандықты сипаттап береді. Мысалы: «Мен адамдарды емдеймін, ауруларды анықтап, дәрі-дәрмек тағайындаймын» және қалған оқушылар сипатталған мамандықтың атауын табулары керек (дәрігер деп).

Бұл ойыннан кейін әр мамандық туралы кеңірек түсінік беріледі, және қатысушылар өздерінің қандай мамандықтар туралы білетіндерін айтады.

8. «Сөздер бұлты» әдісі: оқушылар тапсырманы орындау үшін, сөздерден мақал құрастырып жазады. Мақалдың мән-мағынасын ашады.

Еңбек адамның көркі,
Адам заманның көркі.

Еңбек ерлікке жеткізер,
Ерлік елдікке жеткізер.

9. «Маман болып сыннан өт». Бұл бөлімде оқушыларға карточкада жасырылған маман иесінің образына кіріп, қызметін істеу ұсынылады. Ол үшін оларға төмендегі жағдаяттар беріледі. Оларға дайындыққа 4-5 минут беріледі.

Оқушылар тапсырманы орындап болған соң, қалған оқушылар бағалау критерийлеріне сәйкес 1-5 ұпай арасында бағалайды.

Ұсынылатын мамандықтар: өрт сөндіруші, банк менеджері, эколог маман

Өрт сөндіруші. Тұрғын үй кешенінде үлкен өрт шықты. Өрт үшінші қабаттан басталып, жоғары қабаттар мен шатыр жағына қарай таралуда. Өрт сөндіруші командасы оқиға орнына жетіп, бірнеше адамның ғимаратта қалғаны туралы ақпарат алды. Құтқару жұмыстары басталған сәтте, өрт сөндірушілердің алдына бірнеше міндет қойылады: адамдарды құтқару, өртті тоқтату, эвакуациялау және ғимараттың қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Тапсырма: Сіз өрт сөндіруші ретінде осы жағдаятта қандай әрекеттерді жүзеге асырап едіңіз?

Бағалау критерийлері:

1. Тапсырманың құрылымы: жауаптың логикалық тұтастығы және реттілігі.

2. Әрекет жоспарының тиімділігі: қауіпсіздік шараларын қамтамасыз ету, адамдарды құтқару және өртті сөндірудің дұрыс тәртібі.

3. Жауапкершілік пен кәсіби дағдылар: қиын жағдайда шешім қабылдай білу және кәсіби білімнің деңгейі.

Эколог маман. Елді мекеннің маңындағы орман алқабы мен су көздерінің ластануы мәселесі көтерілді. Жергілікті тұрғындар мен билік өкілдері бұл жағдайдың салдарынан ауыл шаруашылығы өнімдерінің төмендеуі, жергілікті флора мен фаунаға зиян келуі мүмкін деп алаңдауда.

Тапсырма: Сіз экологиялық маман ретінде осы жағдаятта қандай әрекет етесіз?

Бағалау критерийлері:

1. Зерттеу тәсілдері: ластану себептерін анықтау үшін пайдаланылатын экологиялық зерттеу әдістерінің дұрыстығы.

2. Шаралардың тиімділігі: тұрақты экологиялық шешімдер мен қорғау шараларын ұсыну.

3. Қауіпсіздік және алдын алу шаралары: экологиялық апаттың алдын алу және алдын алу шараларының дұрыстығы мен толықтығы.

4. Қоғамдық қатысу: тұрғындар мен жергілікті билік өкілдерін экологиялық мәселелерге тарту мен олардың білім деңгейін көтеру бойынша ұсыныстар.

Банк менеджері. Банкте несие алу үшін өтініш берген қарыз алушы сіздің бөлімшеге келеді. Қарыз алушы бірнеше айдан бері несие бойынша төлемдерді кешіктіріп жатыр және соңғы төлемнен кейін оның есеп-шотында ешқандай ақша қалмаған. Қарыз алушының айтуынша, ол жұмысын жоғалтып, қаржылық қиындықтарға тап болған және банктен қарызды қайта құрылымдау немесе төлем мерзімдерін ұзарту туралы көмек сұрайды.

Банк қызметкері ретінде сіздің басты мақсатыңыз – банк пен клиент арасындағы қарым-қатынасты сақтап, клиенттің қиын жағдайын ескере отырып, мәселені шешу.

Тапсырма:

Сіз банк менеджері ретінде осы жағдайға қалай әрекет етер едіңіз?

Бағалау критерийлері:

1. Талдау және шешім қабылдау: қарыз алушының жағдайын мұқият талдап, тиісті шешімдер ұсыну.

2. Құжаттық рәсімдер: қарыз алушының қаржылық жағдайы мен өтінішін қарастыру үшін дұрыс құжаттарды талап ету.

3. Коммуникация дағдылары: қарыз алушының көңіл-күйін түсіну, оны сендіру және банктің талаптарын түсіндіру қабілеті.

4. Қаржылық дағды: қарызды қайта құрылымдау немесе төлем мерзімдерін ұзарту кезінде банктің мүдделерін сақтау.

10. Болашақтың мамандықтары бөлімін ашу үшін бейнесюжет көрсетіледі.
<https://youtu.be/yThLY5UQefY>

Болашақта әртүрлі салалар қандай тенденцияларды күтеді және қандай жоғары білім сізге бәсекелестік артықшылық береді. Өз қабілеттеріңізді қолданудың өзекті саласын таңдағанда қандай зерттеулерге сүйенуге болады? Сұранысқа ие болашақтың үздік 15 мамандықтың тізімімен оқушыларды таныстырып өтемін.

Мобильді қосымшаларды әзірлеуші.

Онлайн мұғалім.

Қалалық фермер.

Молекулалық диетолог.

Робототехник немесе үй роботтарын жасаушы.

Онлайн фитнес жаттықтырушысы.

Big Data талдаушысы.

Инженер-эколог.

Виртуалды әлемдерді жасаушы.

Ақылды үй компоненттерін жасаушы.

Ғарыштық нұсқаулық.

Қашықтағы хирургия операторы.

Тайм-менеджер.

Азық-түлікті 3D басып шығару инженері.

Киімді қайта өңдеу бойынша маман

Оқушылар төмендегі ұсынылған болашақтың мамандықтары немен айналысуы мүмкіндігі туралы болжам жасайды

Виртуалды әлем

Адам денесінің

Сандық мәдениет

дизайнері

дизайнері

шолушысы

Биохакер

Робоэтикалық адвокат

Ғарыштық гид

11. Қорытынды бөлімі (10 минут)

«Аяқталмаған сөйлем» тапсырмасы . Оқушылар көп нүктенің орнына өз ойларын жазу, ойды аяқтау.

А) Бала кезімнен ... мамандығын ұнатамын, өйткені

В) Мен ... болғым келеді, себебі

Бұл бөлімде оқушылар болашақ мамандықтары туралы ой бөлісіп, өздерінің қандай мамандықтарға қызығушылық танытатынын айта алады.

«Адам өз өмірінде екі нәрсені таңдауда қателеспеуі керек: біреуі – жар таңдау, екіншісі – мамандық таңдау» деп Мұқағали Мақатаев айтқандай, мамандық таңдау – жасөспірім кездегі адам өміріндегі ең маңызды шешімдердің бірі. Бүгін біздер өз қабілеттерімізге қарай мамандық пен бағдар таңдауда алғаш қадам жасадық.

Тренингтің соңында ұсыныстар:

- Оқушыларға түрлі мамандықтар туралы кітаптар, мақалалар немесе интернет-ресурстар ұсынылады.

- Оқушыларға мамандық таңдауда көмек алу үшін ата-аналарымен, мұғалімдерімен немесе мамандармен кеңесу ұсынылады.

Қажетті материалдар:

- Презентация немесе мамандықтар туралы бейнемазмұн.

- Карточкалар мен жазбалар (мамандық сипаттамаларын жазу үшін).

- Ойын үшін арнайы тақта немесе қағаз.

Бұл тренинг оқушыларды өз болашағын қалыптастыруға көмектеседі және мамандық таңдаудағы өздерінің қызығушылықтары мен қабілеттерін түсінуге мүмкіндік береді.

«Ақмола облысы білім басқармасының Степногорск қаласы бойынша білім бөлімі Степногорск қаласының Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі – Сарбиева Жанаргүл Калибековна.

«Ұшқыр ой алаңы» жобасын іске асыру аясындағы сабақтан тыс зияткерлік ойыны

Тақырыбы: Тіл – бұлбұл, сөз – бұлақ

Мақсаты: оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту, ой ұшқырлығы және тіл шеберлігіне арналған тапсырмалар арқылы құндылықтарды дәріптеу үйрету.

Мақсатты топ: 9-11-сынып оқушылары

Өткізілу формасы – зияткерлік ойын

Ойын ережесі:

- Ойын екі командаға бөлініп өтеді.
- Ойынды жүргізуші өткізеді.
- 3-5 адамнан тұратын әділқазылар тағайындалады.
- Командалар әр раунд талабына сәйкес тапсырмаларды орындайды.
- Ойын соңында жеңімпаз команда марапатталады.

Жүргізуші: Қайырлы күн, бүгінгі ойының құрметті қонақтары! «Тіл – бұлбұл, сөз – бұлақ» зияткерлік ойынын тамашалауға қош келдіңіздер! Ойынға қатысушыларға ұшқыр ой мен зеректік, көрермендерге қызықты ойынды тамашалауға тілектеспін. Ал, әділқазылардан әділдік пен шынайы бағалауды күтеміз! Олай болса, біз бастаймыз!

«Тіл – бұлбұл, сөз – бұлақ» зияткерлік ойынының шартымен танысып өтейік. Ойынға екі команда қатысады. Ойын 6 раундтан тұрады. Әр раундтың тапсырмасы мен уақыты белгіленеді. Ойын соңында жеңімпаз команда марапатталады және оларды бағалайтын әділқазылармен танысып өтелік. (әділқазылар таныстырылады).

Ойынды бастайтын сәт туды, командаларға сөз беріп, өздерін таныстыруды сұраймыз.

«Кел, танысайық». Командалар сәлемдесіп, өздерін таныстырады және ойынға қатысу мақсаты туралы қысқаша түсінік береді (әр командаға 1-2 минуттан).

I раунд. «Жылдам жауап».

Жүргізуші: Әр командаға 5 сұрақтан және әр дұрыс жауапқа 1 ұпай беріледі. Егер команда сұраққа жауап бере алмаса, келесі команда жауап беріп, ұпай сол командаға өтеді.

1. Қазақ фольклорында қандай жанр адамзат өміріндегі қиындықтар мен соғыстарды бейнелейді? (Батырлар жыры).

2. Қазақ фольклорындағы қай образ кулық пен тапқырлықты бейнелейді және ол көбінесе күлкілі жағдайларда кездеседі? (Қожанасыр).

3. «Қобыланды батыр» жырының негізгі тақырыбы не? (Елді, жерді қорғау, ерлік, батырлық).

4. Абай Құнанбайұлының тұңғыш өлеңдер жинағы қай жылы басылып шықты? (1909 ж.).

5. Қиындықтарға немесе сынақтарға қарсы тұру қабілетін білдіретін, шыдамдылық сөзінің синонимі қай сөз? (Төзімділік).

6. Бірлік, ортақ мақсат үшін топтасу, бірлесу деген мағынаны білдіретін сөз? (Ынтымақ).

7. «Кіндік қаны тамған жер» деген ұғым нені білдіреді? (Туған жер, атамекен).

8. Сөз өнеріне жұмсалатын зат не? (Сөз) (А. Байтұрсынұлы).

9. «Атқан оқтай зырылдап, Жал-құйрығы суылдап» деген үзіндідегі ажарлаудың түрі? (Теңеу).

10. «Қарға адым жер» тұрақты тіркесінің мағынасы? (Жақын жер).

II раунд. «Ақылмен жол табалық ...».

Жүргізуші: Командаларға белгілі бір шығармадан үзінділер беріледі. Командалар мәтінде түсіп қалған сөздерді орындарына қойып, қай шығарма және авторын табуы керек. Дайындыққа 3-4 минут.

1-командаға

Есенейдің төрт жылқысы «Қаршығалы» шұбарына жақындап келіп, қапталдай қалып еді. Тақырланып қалған жазғы жайлаудан келе жатқан жылқы қарауытқан қалың орманды, өңірге тұяғы тиген соң-ақ ұстарадай өткір тістерін жерге қадай бастады.

Қазақ жылқысында. Қысқа қарай жылқы малын ықтасыны бар, қара отты шұбарға жақын ұстамасаң – «Байлық – бір жұттық, батыр – бір оқтық» — кейде жаяу да қаласың. Жаяу қалған адам несімен адам?..

Керекті сөздер: тақыр-таза, өзекті-шілікті, қос, байлығы, төніп

Дұрыс нұсқасы:

Есенейдің төрт қос жылқысы «Қаршығалы» шұбарына жақындап келіп, қапталдай төніп қалып еді. Тақырланып қалған жазғы жайлаудан келе жатқан жылқы қарауытқан қалың орманды, өзекті-шілікті өңірге тұяғы тиген соң-ақ ұстарадай өткір тістерін жерге қадай бастады.

Қазақ байлығы жылқысында. Қысқа қарай жылқы малын ықтасыны бар, қара отты шұбарға жақын ұстамасаң – «Байлық – бір жұттық, батыр – бір оқтық» – кейде тақыр-таза жаяу да қаласың. Жаяу қалған адам несімен адам?...
F. Мүсірепов «Ұлан».

2-командаға

- Жамалжан, қонағыңа қызмет ет, оқы, «Сал-салың» қайда, «Қыз Жібегің» қайда? - деп, куә болып отырушы еді. Бұл айтылмыш артықшылығының үстіне Ел ішінде тілді бозбалалардың көзі түсе бастап, шет елдерге де «Сәрсенбайда бек көркем бір ақын қыз бар» деген жайыла бастады.

Сәрсенбай бұрын Жамалды жақсы көріп, өзінің беремін деп жүруінде еш шүбә жоқ еді. Бұл сапарда сайлаудағы шыққан, кеткен намыс әм ілгерідегі үміт әммасы қосылып, оның үстіне көлденең кісілердің сөзі де болып, «не қылса да Байжанмен құда боламын», - деп жауап қайтарды. М. Дулатов «Бақытсыз Жамал».

Керекті сөздер: лақап, қамшы, теңіне, қисса, шығын

Дұрыс нұсқасы:

- Жамалжан, қонағыңа қызмет ет, *қисса* оқы, «Сал-салың» қайда, «Қыз Жібегің» қайда? - деп, куә болып отырушы еді. Бұл айтылмыш артықшылығының үстіне Ел ішінде тілді бозбалалардың көзі түсе бастап, шет елдерге де «Сәрсенбайда бек көркем бір ақын қыз бар» деген лақап жайыла бастады.

Сәрсенбай бұрын Жамалды жақсы көріп, өзінің *теңіне* беремін деп жүруінде еш шүбә жоқ еді. Бұл сапарда сайлаудағы шыққан *шығын*, кеткен намыс әм ілгерідегі үміт әммасы қосылып, оның үстіне көлденең кісілердің сөзі де *қамшы* болып, «не қылса да Байжанмен құда боламын», - деп жауап қайтарды. М. Дулатов «Бақытсыз Жамал».

III раунд. «Редактор».

Жүргізуші: Әр командаға конвертте тапсырма беріледі. Мәтіндерден орфографиялық нормаға сай жазылмаған сөздер мен сөз тіркестерін анықтаңыздар. Қателерді сөздіктерге сүйеніп, орфографиялық нормаға сай түзетіңіздер. Дайындалуға 3-4 минут уақыт беріледі. Тапсырманы таңдап алу үшін команданың бір мүшесін ортаға шақырамын.

Қазан шегелеу

Қазақ халқының әлеуметтік-тұрмыстық жағдайына байланысты қалыптасқан қастерлі дәстүрдің бір түрі қонақжайлық өздері жақсы танитын, әзіл-қалжыңы жарасқан адамдар бір-бірінің үйіне бас қосып барып, «осы үйдің қазанын шегелей келдік» дейді. Үй иесі әзілмен жауап қайтарып, «жақсы болды ғой, қазан шегелегіш шебер іздеп отыр едік» деп, қонақ-жайлық танытып, оларға қонақасы береді. Демек, «қазан шекелеу» қонақ бола келдік, деген ұғымды білдіреді.

Дұрысы экранда :

Қазан шегелеу

Қазақ халқының әлеуметтік-тұрмыстық жағдайына байланысты қалыптасқан қастерлі дәстүрдің бір түрі – «қонақжайлылық». Өздері жақсы танитын, әзіл-қалжыңы жарасқан адамдар бір-бірінің үйіне бас қосып барып, «осы үйдің қазанын шегелеуге келдік» дейді. Үй иесі әзілмен жауап қайтарып, «жақсы болды ғой, қазан шегелегіш шебер іздеп отыр едік» деп, қонақжайлық танытып, оларға қонақасы береді. Демек, «қазан шегелеу» – қонақ болуға келдік деген ұғымды білдіреді.

Қонақасы

қазақтың тарихи аңыз-әңгімелерінде Алаш атамыз өзінің ақарыс, бекарыс, жанарыс атты үш ұлына енші бөліп бергенде, өзіне тиісті еншісін: «Бұл бүкіл иісі қазақтың бөлінбеген еншісі болсын, мұны да сендерге бөліп берейін, үрім-бұтақтарыңа жалғассын. Бір-біріңе қайырымды болыңдар. Алустаң шаршап-шалдығып келген қонақтың еншісі қонақасы болсын», - деп батасын берген екен. (113 сөз) (<https://osken-onir.kz/>)

Дұрысы экранда:

Қонақасы

Қазақтың тарихи аңыз-әңгімелерінде Алаш атамыз өзінің Ақарыс, Бекарыс, Жанарыс атты үш ұлына енші бөліп бергенде, өзіне тиісті еншісін: «Бұл бүкіл иісі қазақтың бөлінбеген еншісі болсын, мұны да сендерге бөліп берейін, үрім-бұтақтарына жалғассын. Бір-біріңе қайырымды болыңдар. Алыстан шаршап-шалдығып келген қонақтың еншісі қонақасы болсын», — деп батасын берген екен.

IV раунд. «Ғылым таппай мақтанба».

Жүргізуші: Бұл раундта командалардың зерттеуге деген құштарлығы мен жаңа идеяларға ашықтығы зерделенеді. Әр командаға зерттеу тақырыбы ұсынылады. Олар жасанды интеллект көмегімен мәліметтер жинап, проблеманы шешу үшін идеялар ұсынады.

Дайындыққа 7 минут, идеяларды қорғауға 3 минут беріледі. Тақырып таңдау үшін командалардың бір мүшесін ортаға шақырамын.

1-команда «Жасанды интеллект дәуіріндегі қазақ тілі».

2-команда «Жасанды интеллект пен білімнің үйлесімі».

V раунд. «Сұлу сөз».

Жүргізуші: Құрметті командалар, бұл раундтағы Сіздердің міндеттеріңіз экранда шыққан суреттегі бейнелерді троптың түрлерімен (теңеу, метафора, қайталау, кейіптеу, эпитет) сипаттауларыңыз керек. Сипаттауда кемінде троптың екі түрін қатыстыруы шарт. Бір суретті сипаттауға 1 мин. беріледі, дайындыққа 2 минуттан беріледі.

Экранда суреттер кезекпен шығады. *Жылқы, ару қыз, дала, ана*

Жүргізуші: Сонымен, құрметті ойыншылар, соңғы VI раунд «Сөз шеберіне» келіп жеттік. Бұл раундтың шарты Сіздерге үй тапсырмасы ретінде берілген тақырып төңірегінде 3-4 минуттық көпшілік алдында сөйленетін сөздеріңізді дайындап келдіңіздер. Сөйлеуші тақырыбын көпшілік алдында жариялап, сол тақырып төңірегінде ой толғамымен бөлісуі шарт.

1-команда «Жаһандану дәуірі ұлттық құндылықтарымызды жұтып қоймайды ма?».

2-команда «Өнер алды – қызыл тіл ме әлде гаджеттерді игеру ме?».

Жүргізуші: Құрметті көрермендер, осымен «Тіл – бұлбұл, сөз – бұлақ» зияткерлік ойыны өз мәресіне жетті. Ойын тартысты әрі қызықты өтті деген ойдамын. Ендігі кезекті командалардың ой ұшқырлығын әділ бағалайды деген сеніммен әділқазыларға береміз.

Қазылар орнықтырар әділдікті,

Кімдердің жауаптары әділ шықты.

Білім мен тапқырлықтың сайысында

Жеңіске жетер дейміз нағыз мықты.

Сіздерден әділ шешім күтеміз.

Командаларды марапаттау

Жүргізуші: Қазақ халқы ерте замандардан бері сөз қадірі мен ой қадірін ерекше бағалаған. Топ алдына суырылып шығып, зерделік пен зеректік танытқан ұл мен қызын, анасы мен данасын әспеттеген елміз. Даралық пен даналық қазақ елін Мәңгілік елге айналдырды. Ұрпағымыз озық ойлы болсын! Сау болыңыздар!

«Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің білім басқармасы» КММ «Петропавл қаласының білім бөлімі» КММ «Әлихан Бөкейхан атындағы № 25 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ химия пәнінің мұғалімі – Нұрлан Жансая Нұрғалиқызы.

Мақсаты:

- көміртек тотығының зияны туралы ақпарат беру;
- азот оксидінің экожүйеге зияны туралы ақпарат беру;
- ауаның ластануын азайту жолдарын ұсыну.

1-тапсырма. Статистикаға сәйкес, А қаласының ең ұзын көшесімен бір тәулікте 36 мың автомобиль өтеді. Әрбір автомобиль жылына 800 кг көміртек тотығын (CO_2). Бұл қалада күніне ауаға қанша көміртек тотығы шығады?

Шешімі:

$$800 \text{ кг} : 365 = 2,19 \text{ кг (тәулігіне 1 авт.)}$$

$$2,19 \text{ кг} \times 36000 = 78904 \text{ кг}$$

Жауабы: 78 т 904 кг.

2-тапсырма.

«Қышқыл жаңбырлар» – адам әрекетінің салдары. Әртүрлі отынды (бензин, керосин, мұнай, көмір) жағу кезінде атмосфераға көп мөлшерде күкірт диоксиді (SO_2) және азот диоксиді (NO_2) бөлінеді. Атмосфералық оттегімен және атмосфералық ылғалмен әрекеттесе отырып, бұл оксидтер күкірт және азот қышқылдарына айналады. А қаласындағы Мемлекеттік жол қозғалысы қауіпсіздігі инспекциясының мәліметі бойынша, 2023 жылы көліктердің жалпы саны 152 000 бірлікті құрайтынын айтты.

Бір автокөлік пайдаланылған газдар арқылы жылына 40 кг азот оксидін бөледі, бұл қышқыл жаңбырды тудырады. Қала атмосферасына тәулігіне азот оксидтерінің қандай массасы түседі?

Шешімі:

$$40 \text{ кг} \times 152000 = 6080000 \text{ кг (жылына)}$$

$$6080000 \text{ кг} : 365 = 16658 \text{ кг (тәулігіне)}$$

Жауабы: 16 т 658 кг.

Әртүрлі жану өнімдері мен өнеркәсіптік кәсіпорындардың қалдықтары азот оксидінің негізгі көзі болып табылады.

3-тапсырма.

Экологиялық мәселенің шешімін ұсыныңыз: табиғи газ мен мұнайды өндіру кезінде қалдық өнімдер жағылады. Бұл қоршаған ортаға үлкен зиян келтіреді. Бұл өнімдерді қалай пайдалануға болады?

4-тапсырма.

Бір арша бұтасынан күніне 10 кг фитонцид бөлінеді. 10 арша бұтасы осы пайдалы заттардың қаншасын шығарады?

5-тапсырма.

«Тұрмыстық қалдықтар мәселесі» эксперименттік кейс.

Қазіргі уақытта планетамыздың әрбір тұрғыны жылына орта есеппен 1 тоннаға жуық қоқыс шығарады, бұған миллиондаған тозған және бұзылған көліктер кірмейді. Жыл бойы жиналған қоқыстың барлығы жойылмай, қайта өңделмей, бір үйіндіге төгілсе, Еуропадағы ең биік тау шыңы – Эльбрус шыңы тәрізді биік тау пайда болар еді. Қалдықтардың көбеюінің бірнеше себептері бар:

- бір рет қолданылатын нарықтағы тауарлар өндірісінің өсуі;
- қаптама саны көлемінің ұлғаюы;
- пайдалануға жарамды заттарды жаңасымен ауыстыруға мүмкіндік беретін өмір сүру деңгейінің артуы.

Қазіргі заманғы адам өмірінің процесінде тұрмыстық қалдықтардың көп мөлшері түзіледі. Қала қалдықтарында көптеген құнды заттар бар: алюминий (сусынға арналған банкалар, шай фольгасы, кәмпит), қалайы (консервілер) және тіпті алтын (пайдалануға жарамсыз радиокомпоненттер, алтын жиегі бар пластинаның сынықтары). Дегенмен, пайдалы материалдар мен заттарды алу үшін қалдықтарды өңдеуге жұмысы аз жүргізіледі. Бұл қоқыстың құрамдас бөліктерінің саны бойынша мүлдем бірегей қоспасы екеніне байланысты.

Одан заттарды таза күйінде алу өте көп еңбекті қажет ететін және қымбат жұмыс.

Осы уақытқа дейін қалдықтарды қайта өңдеудің бірнеше тиімді және қарапайым тәсілдері табылды.

Бұл болашақтың мәселесі, бірақ сіз қалдықтардың кейбір компоненттерін бөлу әдістерін ұсына аласыз

Сізге ас тұзы, құм, темір ұнтағы, полиэтилен түйіршіктері, модельдеу қалдықтары және май мен су қоспасы беріледі.

Тапсырмалар

1. Осы қоспаны бөлудің қарапайым және тиімді әдістерін табыңыз. Эксперимент жүргізу.

2. Қоспадағы әрбір компоненттің массалық үлесін есептеңіз.

3. Қоспаны бөлу және таза заттарды алу әдістері туралы қорытынды жасаңыз.

7-сынып. Ауа. Жану реакциясы

Тақырып: Ауа және оның құрамы

Ауаның ластануы – бұл табиғи немесе антропогендік (адам әрекетінің) факторлар салдарынан ауа құрамының өзгеруі. Ауадағы зиянды заттардың көп болуы экологиялық және адам денсаулығына қауіпті әсерін тигізеді. Ауаның ластануы химияның экологиялық химия, аналитикалық химия және қоршаған орта химиясы сияқты салаларымен тығыз байланысты.

Сұрақ: Қандай химиялық заттар ауаны ластайды және бұл қоршаған ортаға қалай әсер етеді?

Жауап:

Негізгі ластаушылар:

- күкірт диоксиді (SO_2) – қышқыл жаңбырлардың түзілуіне себеп болады.

- азот оксидтері (NO_2 , NO) – тұман түзіп, қышқыл жаңбырлар түзілуіне әсер етеді.
- көмірқышқыл газы (CO_2) – парниктік әсерді күшейтеді;
- метан (CH_4) – ғаламдық жылынуға ықпал етеді.

Зияны

- озон қабатының бұзылуы;
- тыныс алу жолдарының ауруларын көбеюі;
- су көздерінің ластануы.

Шешім

- өнеркәсіптер мен ЖЭС-терде сүзгілерді пайдалану;
- Күн және жел энергиясына көшу;
- электр көліктерін дамыту.

Есеп: өнеркәсіптің жұмысы нәтижесінде атмосфераға 100 тонна көмір жағылған. Егер көмірдің құрамында 80% көміртек болса, осы жану процесінде атмосфераға қанша тонна CO_2 бөлінеді?

Шешуі:

Көміртектің толық жану реакциясы: $\text{C} + \text{O}_2 \rightarrow \text{CO}_2$

Көмірдегі көміртектің мөлшері: $100 \times 0,8 = 80$ т көміртек

Реакция теңдеуіне сәйкес, 12 г көміртек жанғанда 44 г CO_2 түзіледі, сондықтан: $4412 \times 80 = 293,3$ т CO_2

Жауабы: 293,3 тонна CO_2 бөлінеді.

Есеп: Бір фильтр жылына 150 кг шаң бөлінуінің алдын алса, ал қалада осындай 2000 фильтр орнатылған болса, жылына қанша тонна шаң бөлінуінің алдын алуға болады?

Шешуі:

Жалпы шаң бөлінуін азайту мөлшері: $150 \times 2000 = 300000$ кг = 300 т.

Жауабы: 300 тонна шаң бөлінуінің алдын алуға болады.

Есеп: Автокөлік 1 литр бензин жаққанда 2,3 кг CO_2 бөледі. Егер бір отбасы айына 200 литр бензин жұмсаса, жылына қанша тонна CO_2 бөлінеді?

Шешуі:

Айына бөлінетін CO_2 мөлшері: $200 \times 2,3 = 460$ кг.

Жылына бөлінетін CO_2 мөлшері: $460 \times 12 = 5520$ кг = 5,52 т.

Жауабы: 5,52 тонна CO_2 бөлінеді.

8-сынып

Тақырып: Табиғаттағы су. Судың ластану себептері.

Су – тіршілік көзі, бірақ адам әрекеті нәтижесінде көптеген су көздері ластануға ұшырайды. Бұл экологиялық проблема химияның экологиялық химия, судың қасиеттері, ерітінділер, қышқылдар мен негіздер, оксидтер, адсорбция, тотықтыру-тотықсыздану реакциялары сияқты тақырыптармен тығыз байланысты.

Сұрақ: Су көздерін қандай химиялық заттар ластайды? Оларды болдырмау үшін қандай шаралар қолдану керек?

Жауап:

Суды ластайтын негізгі заттар:

Фосфаттар (жуғыш заттарда кездеседі) – судағы балдырлардың шамадан тыс көбеюіне әкеледі.

Ауыр металдар (Hg, Pb, Cd) – тірі ағзаларда жиналып, улануға себеп болады.

Мұнай өнімдері – су бетінде қабат түзіп, оттегінің таралуын шектейді.

Ластанудың алдын алу:

- фосфатсыз жуғыш заттарды пайдалану;
- өнеркәсіптік ағын суларды тазарту;
- өндіріс қалдықтарын дұрыс өңдеу.

Есеп: Өзенге 20 тонна өндірістік қалдық су төгілді. Бұл қалдықтардың құрамында 2% ауыр металдар бар. Өзенге қанша тонна ауыр металл түсті?

Шешімі:

Ауыр металдардың массасы: $20 \times 0,02 = 0,4$ т.

Жауабы: суға 0,4 тонна ауыр металл түсті.

Есеп: Егер 1 кг мұнай 1 миллион литр суды ластайтын болса, теңізге 500 кг мұнай төгілсе, қанша литр су ластанады?

Шешімі:

$500 \times 1000000 = 500000000$ л = 500 млн л.

Жауабы: 500 миллион литр су ластанады.

9 сынып

Бөлім: 7 (VII), 6 (VI), 5 (VI), 4 (IV)-топ элементтері және олардың қосылыстары

Тақырып: Күкірттің қосылыстары

Қышқыл жаңбырлар – атмосфераға бөлінетін күкірт және азот оксидтерінің сумен, оттеппен және басқа химиялық заттармен әрекеттесуі нәтижесінде пайда болатын қышқылдық жауын-шашын. Бұл құбылыс қоршаған ортаға, тірі ағзаларға және адам денсаулығына үлкен қауіп төндіреді.

Сұрақ: Қышқыл жаңбырлар қалай түзіледі? Олар қандай қауіп төндіреді және оларды болдырмау жолдары қандай?

Жауап:

Түзілуі:

SO₂ және NO₂ атмосфераға бөлініп, сумен әрекеттеседі: $\text{SO}_2 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{SO}_3$
 $\text{NO}_2 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{HNO}_3$

Зияны

Шешім

- ғимараттардың (мәрмәр, әктас) бұзылуына әкеледі;	- өндірісте газ сүзгілерін пайдалану;
- топырақтың қышқылдығын көшу;	- жаңартылатын энергия көздеріне
арттырып, өнімділікті төмендетеді;	- зауыттар шығарындыларын бақылау
- орман мен су экожүйелерін бұзады	

Есеп: Егер зауыт тәулігіне 500 кг SO₂ бөлсе, 1 айда (30 күнде) атмосфераға қанша тонна SO₂ таралады?

Шешімі:

Күніне бөлінетін күкірт диоксиді массасы: 500 кг

1 айдағы мөлшері: $500 \times 30 = 15000$ кг = 15 т.

Жауабы: 1 айда 15 тонна SO₂ бөлінеді.

Есеп: Егер 1 литр күкірт қышқылының (H_2SO_4) 0,1 М ерітіндісі 5 м² топырақтың рН деңгейін 5-тен 4-ке түсірсе, 50 м² жердің рН деңгейін 5-тен 4-ке түсіру үшін қанша литр осындай ерітінді қажет?

Шешімі:

5 м² үшін 1 литр ерітінді қажет.

50 м² үшін: $50 : 5 = 10$ л.

Жауабы: 10 литр H_2SO_4 ерітіндісі қажет.

10-сынып. Кинетика

Тақырып: Катализ.

Катализаторлар – бұл химиялық реакцияларды жылдамдататын заттар. Олар реакцияның энергетикалық тосқауылын төмендетеді, яғни реакцияның жүруіне қажет энергия мөлшерін азайтады. Осылайша, катализаторлар энергия шығынын төмендетуге көмектеседі, ал энергияны үнемдеу – бұл өте маңызды.

Сұрақ: Егер LED шамдары кәдімгі шамдарға қарағанда 5 есе аз энергия тұтынса және бір үй жылына 1000 кВт·сағ энергия үнемдесе, ал қалада 100 000 үй болса, жылына қанша энергия үнемделеді?

Шешімі:

$1000 \times 100000 = 100000000$ кВт·сағ.

Жауабы: 100 миллион кВт·сағ энергия үнемделеді.

Есеп: Егер 1 үй энергия үнемдейтін шамдарды пайдалану арқылы жылына 500 кВт·сағ энергия үнемдесе, ал қалада осындай 20 000 үй болса, жылына қанша кВт·сағ энергия үнемделеді?

Шешімі:

$500 \times 20000 = 10000000$ кВт·сағ.

Жауабы: 10 миллион кВт·сағ энергия үнемделеді.

11-сынып. Синтетикалық полимерлер.

Тақырып: Пластиктердің қолданылуы және қоршаған ортаға әсері.

Пластикалық қалдықтар – қазіргі әлемдегі ең үлкен экологиялық мәселелердің бірі. Олар табиғи жолмен ыдырамайтындықтан, қоршаған ортаға ұзақ уақыт бойы зиян келтіреді.

Сұрақ: Неліктен пластикалық қалдықтар табиғатқа зиянды? Оларды азайту үшін қандай шаралар қолдануға болады?

Жауап:

Пластиктің зияны:

- ұзақ уақыт (100–500 жыл) шірімейді.
- мұхиттар мен өзен-көлдерді ластайды.
- микропластиктер тамақ өнімдеріне түсіп, адам ағзасына зиян келтіреді.

Қалдықтарды азайту жолдары:

- пластикті сұрыптап, қайта өңдеу;
- биологиялық ыдырайтын материалдарды қолдану,
- бір рет қолданылатын пластик өнімдерден бас тарту.

Есеп: Егер 1 тонна пластикті қайта өңдеу 2,5 тонна CO_2 бөлінуін азайтатын болса, ал қалада жылына 5000 тонна пластик қайта өңделсе, қанша тонна CO_2 бөлінуінің алдын алуға болады?

Шешімі:

Жалпы CO₂ үнемдеу мөлшері: $5000 \times 2.5 = 12500$ т

Жауабы: 12500 тонна CO₂ бөлінуінің алдын алуға болады.

Есеп: Зауыт күніне 800 кг пластик қалдық шығарады. Егер пластик табиғи жолмен 500 жылда ғана ыдырайтын болса, 10 жылда қанша тонна пластик қоршаған ортаға түспек?

Шешімі:

Жылына пластик қалдығы: $800 \times 365 = 292000$ кг = 292 т

10 жылда: $292 \times 10 = 2920$ т

Жауабы: 2920 тонна пластик қоршаған ортаға түспек.

Есеп: Егер 1 пластик бөтелке 500 жылда толық ыдыраса, ал қоқысқа жылына 2 миллиард бөтелке тасталса, 100 жыл ішінде неше бөтелке табиғи түрде ыдырап үлгереді?

Шешімі:

Бір бөтелке 500 жылда ыдырайды, яғни 100 жылда бөтелкелердің тек 20%-ы ыдырайды.

100 жыл ішінде ыдырайтын бөтелке саны: $2000000000 \times 0.2 = 400000000$

Жауабы: 100 жылда 400 миллион бөтелке ғана ыдырайды.

«Жасыл химия».

Тақырып: Атмосфера, гидросфера, литосфераның ластануы

Жасыл химия – қоршаған ортаға зиянды әсерді азайтатын, экологиялық таза химиялық процестер мен материалдарды пайдаланатын ғылым саласы. Қайта өңдеу жасыл химияның негізгі қағидаларының бірі болып табылады, себебі ол табиғи ресурстарды сақтауға және қалдықтарды азайтуға көмектеседі.

Есеп: Егер 1 кг CFC (фреон) 100 000 кг озонды бұзса, ал бір фабрика жылына 3 тонна CFC шығарса, қанша тонна озон жойылады?

Шешімі:

$3 \times 1000000 = 300000$ т.

Жауабы: 300 000 тонна озон жойылады.

Сұрақ: Неге қалдықтарды сұрыптау маңызды? Қай қалдықтарды қайта өңдеуге болады?

Жауап:

Қалдықтарды сұрыптаудың пайдасы:

- Қоқыс полигондарының санын азайтады.
- Табиғи ресурстарды үнемдеуге көмектеседі.
- Ластануды азайтады.

Қайта өңдеуге болатын қалдықтар:

- Қағаз – жаңа өнімдер жасау үшін.
- Шыны – қайта балқытылып, жаңа бөтелкелер өндірісінде қолданылады.
- Металл – қайта өңделіп, жаңа өнімдер жасауға пайдаланылады.
- Пластик – қайта өңдеу арқылы жаңа пластик өнімдерін жасауға болады.

Сұрақ: Қатты тұрмыстық қалдықтардың қоршаған ортаға әсері қандай? Қалдықтарды азайту үшін не істеуге болады?

Зияны

Шешімдер

- топырақты ластайды;
- ауаны ластап, парниктік газдардың бөлінуіне әсер етеді;
- су ресурстарын ластайды
- қайта өңдеу – пластик, қағаз, металл қалдықтарын қайта пайдалану.
- компосттау – органикалық қалдықтарды тыңайтқышқа айналдыру.
- аз тұтыну – артық қаптамалардан бас тарту

Сұрақ: Қандай химиялық заттар топырақты ластайды? Оларды болдырмау үшін қандай шаралар қолдануға болады?

Жауап:

Ластаушылар:

- ауыр металдар (Pb, Cd, Hg) – өндіріс қалдықтарынан;
- пестицидтер – ауыл шаруашылығында қолданылады;
- пластикалық қалдықтар – ұзақ уақыт ыдырамайды.

Алдын алу шаралары:

- ауыр металдардан тазарту (фитосанация);
- органикалық тыңайтқыштарды пайдалану;
- қалдықтарды сұрыптау және қайта өңдеу.

Сұрақ: Егер 1 тонна қағазды қайта өңдеу арқылы 17 ағашты сақтап қалуға болса, жылына 500 тонна қағаз қайта өңделсе, қанша ағаш сақталады?

Шешімі:

$$500 \times 17 = 8500 \text{ ағаш}$$

Жауабы: 8500 ағаш сақталады.

Есеп: Егер 1 гектар орман жылына 6 тонна CO₂ сіңірсе, ал елде 1 000 000 гектар орман болса, жылына қанша тонна CO₂ сіңіріледі?

Шешімі:

$$6 \times 1000000 = 6000000 \text{ т.}$$

Жауабы: 6 000 000 тонна CO₂ сіңіріледі.

Сұрақ: Егер 1 тонна мұнай 1 000 000 тонна суды ластаса, ал жылына 5000 тонна мұнай теңізге төгілсе, қанша тонна су ластанады?

Шешімі:

$$5000 \times 1000000 = 5000000000 \text{ т} = 5 \text{ млрд. Т.}$$

Жауабы: 5 миллиард тонна су ластанады.

Есеп: Көмірқышқыл газының әсері

Сұрақ: Егер 1 литр бензин жаққанда 2,3 кг CO₂ бөлінсе, ал бір көлік жылына 2000 литр бензин тұтынса, жылына қанша тонна CO₂ бөлінеді?

Шешімі:

$$2,3 \times 2000 = 4600 \text{ кг} = 4,6 \text{ т.}$$

Жауабы: жылына 4,6 тонна CO₂ бөлінеді.

Есеп: Егер бір ағаш жылына 22 кг CO₂ сіңірсе, ал қаладағы 50 000 ағаш неше тонна CO₂ сіңіреді?

Шешімі:

$$22 \times 50000 = 1100000 \text{ кг} = 1100 \text{ т.}$$

Жауабы: 1100 тонна CO₂ сіңіріледі.

Жаңартылатын энергия көздері. Жасыл химияның негізгі мақсаты – қоршаған ортаға зиянсыз, тиімді және экологиялық таза химиялық процестерді әзірлеу. Жаңартылатын энергия көздері жасыл химияның бөлігі болып табылады, себебі олар табиғи ресурстарды тиімді пайдалану арқылы энергия алуға мүмкіндік береді.

Сұрақ: Егер 1 МВт күн энергиясы 0,8 тонна көмір жағуды алмастыратын болса, ал бір қалада 500 МВт күн энергиясы орнатылса, қанша тонна көмірдің жануының алдын алуға болады?

Шешімі:

Жалпы үнемделетін көмір мөлшері: $500 \times 0,8 = 400$ т.

Жауабы: 400 тонна көмірдің жануының алдын алуға болады.

«Жасыл химия»

Тақырып: Жердің озон қабатының бұзылуы. Ғаламдық жылыну

Озон қабаты – Жердің стратосферасында орналасқан, күннің зиянды ультракүлгін (УК) сәулелерінен қорғайтын табиғи қалқан. Алайда, адамның әрекеті нәтижесінде бұл қабат бұзылып, қоршаған орта мен тіршілікке қауіп төндіруде.

Сұрақ: Озон қабаты қандай заттардың әсерінен бұзылады? Оны қорғау үшін қандай шаралар қолдану керек?

Жауап:

Озон қабатын бұзатын заттар:

- фреондар (CFCs (хлорфторкөміртегі)) – тоңазытқыштар мен аэрозоль баллондарында қолданылады;
- азот оксидтері (NOx) – автокөліктер мен өндірістерден бөлінеді;
- галогендер (Br, Cl) – кейбір химиялық заттардың құрамында кездеседі.

Шешімдер:

- фреондарды экологиялық қауіпсіз газдармен алмастыру;
- автокөліктерден шығатын газдарды азайту;
- озон қабатын қорғау туралы халықаралық келісімдерді сақтау (Монреаль хаттамасы).

Есеп: Егер 1 кг фреон 100 000 кг озонды бұзатын болса, ал бір зауыт жылына 2 тонна фреон бөлсе, қанша тонна озон жойылады?

Шешімі:

Фреонның мөлшері: $2 \text{ т} = 2000 \text{ кг}$.

Озон жойылу мөлшері: $2000 \times 100000 = 200000000 \text{ кг} = 200000 \text{ т}$.

Жауабы: 200 000 тонна озон жойылады.

Есеп: Егер 1 кг CFC (хлорфторкөміртегі) 100 000 кг озонды бұзса, ал әлемде жылына 5000 тонна CFC шығатын болса, қанша тонна озон бұзылады?

Шешімі:

$5000 \times 100000 = 500000000 \text{ кг} = 500000 \text{ т}$

Жауабы: 500 000 тонна озон бұзылады.

Есеп: Егер орташа есеппен 1 адам жылына 4000 кг CO₂ бөлсе, ал қалада 500 000 адам тұрса, жылына қанша тонна CO₂ бөлінеді?

Шешімі:

$4000 \times 500000 = 2000000000 \text{ кг} = 2000000 \text{ т}$.

Жауабы: жылына 2 000 000 тонна CO₂ бөлінеді.

Азот және күкірт

Тақырып: Күкірт диоксиді және қышқыл жаңбырлар.

Қышқыл жаңбырдың түзілуі адам әрекеті нәтижесінде атмосфераға шығарылатын зиянды газдардың химиялық өзгерістерінің салдарынан орын алады. Бұл құбылыс экожүйелер мен адам денсаулығына айтарлықтай зиян тигізеді, сондықтан оны болдырмау және азайту шаралары аса маңызды.

Ауаның ластануын азайту жолдары:

- жеке көліктің орнына қоғамдық көлікті және велосипедті қолдану;
- электр қуатымен жүретін көліктерді қолдану;
- энергияның неғұрлым таза (жасыл) түрлеріне басымдық беру;
- қалалардың, ауылдардың маңайында ағаш отырғызу;
- үйде және ғимараттарда электр энергиясын қажетсіз қолданбау (қажет емес жағдайларды шамды өшіріп отыру);
- екінші рет немесе көп рет қолдануға жарамды өнімдерді қолдануға басымдық беру (мысалы, полиэтилен пакеттердің орнына матадан тігілген сөмкелер қолдану);
- пластик заттарды қолдануды неғұрлым азайту және т.б.

«Ақмола облысы білім басқармасының Степногорск қаласы бойынша білім бөлімі Степногорск қаласының Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ тарих пәнінің мұғалімі – Кожахметова Нургуль Темирбаевна.

8-сыныптың Қазақстан тарихы сабақтарында дәйексөздерді қолдану

Қыркүйек – еңбекқорлық және кәсіби біліктілік айы

2-апта дәйексөзі: «Жанұям – қорғаным, ата-анам – тірегім!».

Сабақтың тақырыбы: Қазақстанның XX ғасырдың басындағы әлеуметтік-экономикалық жағдайы.

Зерттеу сұрағы: *Не себепті А. Байтұрсынов: «Қазақ ұлтының өмір сүруінің өзі проблемаға айналды», - деп санады?*

XIX ғасыр соңы мен XX ғасыр басында қазақтар ауылды жерде тұрды, 80%-дан астамы көшпелі және жартылай көшпелі малшаруашылығымен айналысты. Егіншаруашылығы Оңтүстік, Оңтүстік-Шығыс Қазақстан аудандарында, өзен алқаптарында және Батыс, Солтүстік-Шығыс Қазақстанның қоныс аударушылар кең орналасқан аудандарында дамыды.

Қазақтың дәстүрлі өмірінде отбасының рөлі әлеуметтік, экономикалық және рухани тұрғыдан шешуші болды. Көшпелі өмірдің басты ерекшелігі — табиғаттың өзгерістеріне тез бейімделе білу, қоныс аудару, малдың жайылымдарын ауыстыру қажеттілігі болды. Сондықтан көшпелі өмірдегі отбасы мүшелері бір-біріне тірек, көмекші болып, ауыр жұмысты бірлесіп атқарды. Бұл жерде жанұяның өмірлік мәні айқын көрінеді. Отбасының әр мүшесі өз жұмысын орындап, бірігіп шаруашылық жүргізіп, қиындықтарды жеңуге мүмкіндік алды.

XIX ғасырдың ортасынан бастап қазақ өлкесінде өнеркәсіп саласында алға жылжу байқалды. Қазақстанда тау-кен өндірісі, сонымен қатар өңдеуші өнеркәсіп дами түсті. Өнеркәсіп орындарындағы жұмысшылардың жағдайы өте ауыр болды. Жұмысшы Түсіп Күзембаевтың естелігінен: *«Елді жайлаған аштық мені бала кезімнен жердің астына түсіп еңбек етуге мәжбүр етті. Біз терезе орнына киізбен бітелген кішкене тесіктері бар жеркепеді тұрдық. қайда барсаң да бірізім нан сұрап жылаған балалардың дауысы естіледі. Ал забойда мойындарына қайыс белбеу байлап, ауыр шанамен көмір тасыған, құр сүлдері қалған балаларды көресің. Оларды шеткерірек қадағалаушы бақылап тұратын. Ол жазықты болып қалғандарын қамшымен сабайтын».* 8 сыныптың Қазақстан тарихы оқулығы, Алматы «Мектеп», §3.

Тапсырма: Мәтінде суреттелген балалардың өмірін қазіргі заманмен салыстырып, оның қандай өзгерістерге ұшырағанын айтып беріңіз. Бала өміріндегі жанұя мен ата-ана ролін анықтаңыз. Өзіңіз өмір сүріп жатқан қоғамның артықшылығын көрсетіңіз.

3-апта дәйексөзі: «Ақырын жүріп анық бас, еңбегің кетпес далаға!» (Абай)

Сабақтың тақырыбы: Қазақстандағы 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысы

Зерттеу сұрағы: 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс неліктен бүкілхалықтық сипат алды?

- «Ақырын жүріп анық бас, еңбегің кетпес далаға!» деген сөзді қалай түсінесіздер?

- Көтеріліс жетекшілерімен осы дәйексөзді қалай байланыстырар едіңіз?

Көтеріліс бүкіл Қазақстанды қамтыды. Олардың ірі ошақтары Торғай мен Жетісу облыстары болды. Көтеріліс жетекшілері Амангелді Иманов, Бекболат Әшекеев.

Тапсырма: Амангелді Иманов пен Бекболат Әшекеевтің көтеріліс барысында қолданған тактикасын және «Ақырын жүріп анық бас, еңбегің кетпес далаға» деген ұстанымды талқылаңыз. Бұл тактика оларды жеңіске жеткізу үшін қаншалықты тиімді болар еді? Осы екі тарихи тұлғалардың жетекшілік қабілетін сипаттаңыз.

4-апта дәйексөзі: «Еңбек – жай ғана қызмет емес, адам болмысының айнасы» (Абай).

Сабақтың тақырыбы: 1917 ж. Ақпан буржуазиялық-демократиялық революциясы және оның Қазақстанға әсері

Зерттеу сұрағы: Қазақстанда 1917 жылы саяси белсенділіктің артуы қандай оқиғалардан көрініс тапты?

Тапсырма: Ақпан революциясы Қазақстанда жұмысшы қозғалысының дамуына әсер етті. Бұл қозғалыстың басталуына қандай әлеуметтік себептер болды? Ақпан революциясынан кейін жұмысшылар мен шаруалар арасындағы еңбек жағдайлары мен құқықтарындағы өзгерістерді талдаңыз.

Еңбектің қоғамдағы рөлі мен жеке тұлғаның болмысын қалай байланыстыра алатыныңызды түсіндіріңіз. Еңбекші халықтың саяси белсенділігін арттырған оқиғаларды және Қазақстанда облыстық және бүкілқазақ съездері қандай мақсатта шақырылғанын анықтаңыз.

Қазан айы – тәуелсіздік және отаншылдық

1-апта дәйексөзі: Ел-жұртымның бақыты аталатын,
Сөнбесін мәңгі сенің, Отан, атың!

Сабақтың тақырыбы: «Алаш» қозғалысы және қазақ ұлттық идеясы.

Зерттеу сұрағы: Неліктен «Алаш» партиясы халық қолдауына ие болды?

Тапсырма: «Алаш» партиясының құрылуы, мақсаты, баспасөз органы, бағдарламасы, жетекшісі, мүшелері, тарихи маңызын зерттеп, талдаңыз. Қозғалыстың ұлттың тәуелсіздігі мен дамуы жолындағы күрестегі рөлін ашып көрсетіңіз.

Осы тақырыпты талқылағанда, «Ел-жұртымның бақыты аталатын, Сөнбесін мәңгі сенің, Отан, атың!» дәйексөзін байланыстырып, қазіргі Қазақстанның тәуелсіздігін қалай бағалайсыз? деп оқушылар ойын тыңдау.

2-апта дәйексөзі: «Туған жердей жер болмас, туған елдей ел болмас!».

Сабақтың тақырыбы: «Алаш» қозғалысы және қазақ ұлттық идеясы

Зерттеу сұрағы: Неліктен «Алаш» партиясы халық қолдауына ие болды?

Тапсырма: «Алаш» партиясының бағдарламасын талдау, кесте толтыру. Алаш қайраткерлерінің қазақ халқының тәуелсіздігі үшін қаншалықты маңызды

рөл атқарғанын зерттеп, эссе жазу. Эссе барысында «Туған жердей жер болмас, туған елдей ел болмас!» деген дәйексөзіне өз ойын білдіру, Отанға деген сүйіспеншіліктің қандай болу керектігін, ұлттық бірлік пен тәуелсіздік үшін күресудің маңыздылығын көрсету.

3-апта дәйексөзі: «Отанды сүю – отбасынан басталады!».

Сабақтың тақырыбы: XX ғ. басындағы қазақ зиялыларының көрнекті өкілдері

Зерттеу сұрағы: Қазақ интеллигенция өкілдері ұлттық мүдделерді қалайша қорғады?

XX ғасырдың басындағы Ә. Бөкейхан, А. Байтұрсынұлы, М. Дулатов, Б. Қаратаев, М. Тынышбаев, М. Шоқай және т.б. танымал тұлғалармен терезесі тең даму жолына байстай білді. Ұлт зиялылары қазақ қоғамының оянуына жәрдемдесіп, халықтың құқықтық, эстетикалық санасы мен өнегелі ой-өрісіне зор ықпал етті. Алаштың болашақ көрнекті жетекшілері сол кезде Петербург, Мәскеу, Варшава, Қазан, Омбы, Орынбор мен Томск және т.б. жоғары оқу орындары мен училищелерін бітіріп шыққан адамдар еді. Олар өз еліне келіп қызмет жасады.

Тапсырма: Оқушыларды алты топқа бөліп, әр топқа XX ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының бір өкілін таныстыруды тапсыру. Әр топ өз өкілінің өмірі мен қызметін зерттеп, оны қазіргі уақытта да маңызды деп санайтын жақтарын талқылайды.

«Отанды сүю – отбасынан басталады!» деген дәйексөзді талқылап, зиялылардың өз халқы мен елі үшін жасаған іс-әрекеттерінің маңызды екенін, олардың ұрпаққа адал еңбек, тәрбие берудегі рөлін түсіндіру. Әр топ зиялының қызметін талдай отырып, отбасылық тәрбие мен ұлттық құндылықтардың маңызын атап өтуі керек.

«Отан үшін күрес – ерге тиген үлес» нақыл сөзін негізге ала отырып «XX ғ. басындағы қазақ зиялыларының көрнекті өкілдері» тақырыбының екінші сабағында Рафт әдісі арқылы қоғам қайраткерлерінің атынан болашаққа үндеу жазу.

Р А Ф Т – оқушы өзіне рөл таңдайды яғни мәтінді өз атынан емес жазады.

Р – рөл/Алаш қайраткерлері

А – аудитория/болашақ жастарға

Ф – форма/үндеу

Т – тақырып/«Қазақ халқының ұлттық мүдделерін қорғау».

4-апта дәйексөзі: Отаным – алтын бесігім!

Сабақтың тақырыбы: «XX ғ. басындағы қазақ зиялыларының көрнекті өкілдері».

Зерттеу сұрағы: Қазақ интеллигенция өкілдері ұлттық мүдделерді қалайша қорғады?

8.3.1.5 – Әлихан Бөкейханның саяси көшбасшылық қызметіне баға беру.

Әлихан Бөкейхан – XX ғасыр басындағы бүкіл қазақ елінің саяси қайраткері ретінде отарлық езгіге түскен ұлт бостандығы мен рухын қалпына келтіруде, күрес жолындағы көш бастаушысы бола білген ұлттық саясаткер.

Әлихан Бөкейханның бес идеялық ұстанымы болды. Ең бірінші – Алаш ұлттық демократиялық мемлекет болуы тиіс. Ол үшін ең алдымен жер болуы тиіс. Жерсіз Отан жоқ. Әлихан Бөкейханның ұйғарымы бойынша, қазақтың байырғы жерін қашан қазақтың өзі ғылым мен техникаға сүйеніп, толық игермейінше, жер жекеменшікке, қоныс аударушыларға берілмеуі тиіс. Жер – Отан. Жерді сатқан Отанды сатқанмен бірдей. Екінші ұстанымы – Алаш жерінің астындағы, үстіндегі, көгіндегі барлық байлық қазақтың өзіне қызмет етуі тиіс. Үшінші ұстанымы – қазақтың жерінде өндірілген бір уыс жүн сол мемлекеттің азаматтарының үстіне тоқыма болып тоқылып киілуі керек. Төртінші ұстанымы – қазақ мемлекетінде мемлекет құрушы ұлттың тілі, діні, ділі өзге ұлттарға қарағанда үстем болуы керек дегенге сайды. Бесінші – ең негізгі ұстанымы бойынша ғылымға, соның ішінде тәуелсіз ғылымға, ұлттық дәстүрге негізделген, заңға сүйене отырып, ұлттық демократиялық мемлекет құрылуы керек-деген

Тапсырма: Оқушыларды бес топқа бөліп тұсаукесер (презентация) дайындау. Әр топ Әлихан Бөкейханның өмірі мен саяси қызметі және бір ұстанымын байланыстыра отырып тұсаукесер дайындайды. Тұсаукесердің соңында «Отаным – алтын бесігім!» дәйексөзін пайдаланып, Әлихан Бөкейханның өз отанына деген сүйіспеншілігі мен оның қазақ ұлтының болашағына қосқан үлесін атап өту.

Қараша – әділдік және жауапкершілік айы

1-апта дәйексөзі: «Әділдік пен жауапкершілік – біртұтас ұғым!».

Сабактың тақырыбы: Қазақстан азаматтық қарсыластық жылдарында (1917-1920 ж.ж.)

Зерттеу сұрағы: *Қазан революциясының ұрандары халық арасында қандай үміт тудырды?*

Азаматтық қарсыластық кезеңінде, Қазақстанда түрлі саяси және әлеуметтік жағдайлар орын алды. Бұл кезеңде әділдік пен жауапкершілік аса маңызды рөл атқарды. Әділеттіліксіз қоғамдағы зорлық-зомбылық, қақтығыстар және алауыздық тек адамдардың өміріне ғана емес, жалпы мемлекеттің болашағына да теріс әсер етті.

Тапсырма: Тарихи жағдайға талдау жасау:

Қазақстан азаматтық қарсыластық жылдарында әділдік пен жауапкершілік ұғымдарының халыққа қалай әсер еткенін және осы ұғымдардың жетіспеушілігінен туындаған әлеуметтік мәселелерді талқылау. Оқушылар сол кезеңдегі маңызды оқиғаларға шолу жасап, әділдік пен жауапкершіліктің бұзылуының салдарынан қандай қиындықтар орын алғанын зерттейді.

2-апта дәйексөзі: «Тура биде туған жоқ!».

Сабактың тақырыбы: Қазақстандағы ұлттық автономиялар

Зерттеу сұрағы: *Алаш Орда үкіметі мен Түркістан (Қоқан) автономиясының идеялары неліктен жүзеге аспады?*

8.3.1.6 – Қазақстанда құрылған ұлттық автономиялардың маңыздылығына баға беру;

Түркістан автономиясы мен Алаш автономиясының құрылу тарихы.

Тапсырма: Шағын топтарға Алаш және Түркістан автономияларының құрылу себептерін, мақсаттарын және іске аспаған себептерін талқылау.

«Тура биде туған жоқ!» дәйексөзін Қазақстандағы ұлттық автономиялар идеяларымен байланыстыру. Ұлттық автономия құруға ұмтылу, өз алдына тәуелсіз ел болу үшін қазақ зиялыларының күресі мен саяси қызметі әділдік пен шынайылықтың нәтижесі екенін түсіндіру.

Сұрақтар қою:

- Алаш және Түркістан автономияларының құрылуы қазақ халқының әділдікке деген ұмтылысын қалай көрсетеді?

- Ұлттық автономиялар идеясын іске асыру барысында қандай қиындықтар болды?

- «Тура биде туған жоқ!» деген сөздің ұлттық тәуелсіздікке деген ұмтылыспен байланысы қандай?

3-апта дәйексөзі: Жауапкершілік – адамгершілік қасиеттің көрінісі

Сабактың тақырыбы: Қазақстандағы ұлттық автономиялар

Зерттеу сұрағы: Алаш Орда үкіметі мен Түркістан (Қоқан) автономиясының идеялары неліктен жүзеге аспады?

8.1.2.1 – қазақ зиялыларының қоғамдағы рөлі мен қызметін талдау.

Тапсырма: Оқушыларды төрт топқа бөліп, екі топқа Алаш автономиясын, ал қалған екі топқа Түркістан автономиясының мақсаттарын, жетістіктері мен қиындықтарын талқылау. Әр топ өз пікірлерін қорғап, қорытынды шығарады.

«Жауапкершілік – адамгершілік қасиеттің көрінісі» деген дәйексөзді қолданып, автономия құрудағы қазақ зиялыларының қоғамдағы рөлі мен қызметін негізге ала отырып бүгінгі күннің азаматтары үшін қандай жауапкершілік көрсету қажеттігін эсседе жазады.

4-апта дәйексөзі: «Әділетте берік болсаң аяғың таймайды!».

Сабактың тақырыбы: Қырғыз (Қазақ) АКСР-нің құрылуы

Зерттеу сұрағы: Қазақ Автономиялық кеңестік Республикасы құрылуының тарихи маңызы неде?

8.3.1.6 – Қазақстанда құрылған ұлттық автономиялардың маңыздылығына баға беру.

Қазақ кеңестік ұлттық мемлекеттілігі жариялау үлкен тарихи маңызға ие болды. Қазақстанда кеңестік автономияны құру прогрестік құбылыс болды. ҚАКСР құру туралы жарғы Қазақстан аумағын белгіледі. 1920 жылғы қазандағы Кеңестердің Құрылтай съезінің ерекшелігі тарихи маңызы аса құнды құжаттарды қабылдауында болды. Қазақ халқы бұл актіні отаршылдықпен сан ғасырлық күрестің нәтижесі. Ұлттың қайта өрлеу жолындағы алғашқы қадам ретінде қабылдады. Қазақ халқының аумақтық бірігіуінің қазақ ұлтының бұдан кейінгі бірігуі, Қазақстан мәдениеті мен экономикасының дамуы үшін зор маңызы болды.

Бірақ Қазақ кеңестік автономия құра отырып, Кеңес үкіметі қазақ халқының нақты тәуелсіздік пен автономия алу ниетін жүзеге асыра алмады. Автономия туралы мәселені талқылау және ұлттық-мемлекеттік құрылыс мәселелерінің негізгі түйіндерін шешу Мәскеуде атқарылды. Сондықтан Қазақстанның ұлттық-демократиялық зиялы қауымы бұған қанағаттанған жоқ

және ҚАКСР-дің құрылуымен қазақтардың тәуелсіз мемлекет туралы көпғасырлық арманы орындалған жоқ деп есептелді. 8 сыныптың *Қазақстан тарихы оқулығы, Алматы «Мектеп», §23.*

Тапсырма: Ретроспективтік тапсырма (Өткен уақытқа саяхат)

«Егер 1920 жылдары қазақ халқы толық тәуелсіздікке қол жеткізген болса, қазіргі Қазақстан қандай ел болар еді?» деген сұраққа шынайы пікір жазыңыз.

Желтоқсан – бірлік және ынтымақ айы

1-апта дәйексөзі: «Бірлігі күшті ел озады».

Сабақтың тақырыбы: Қырғыз (Қазақ) АКСР-нің құрылуы

Зерттеу сұрағы: Қазақ Автономиялық Кеңестік Республикасы құрылуының тарихи маңызы неде?

8.1.2.1 – қазақ зиялыларының қоғамдағы рөлі мен қызметін талдау

Тапсырма: Қазақ зиялыларын өздерінің ұлт-азаттық күресіндегі рөлімен таныстырыңыз. Төмендегі кейіпкерлердің әрқайсысы үшін олардың тарихи рөлін сипаттаңыз:

- Әлихан Бөкейхан
- Ахмет Байтұрсынов
- Алимхан Ермеков
- Мұхамеджан Сералин

«Бірлігі күшті ел озады!» сөзіне қорытынды жазыңыз.

2-апта дәйексөзі: «Ынтымақ жүрген жерде ырыс бірге жүреді».

Сабақтың тақырыбы: Әскери коммунизм саясатынан ЖЭС-қа көшу.

Зерттеу сұрағы: Қазақстан үшін жаңа экономикалық саясаттың артықшылықтары қандай болды?

8.3.1.7 – XX ғасырдың 20-30 жылдардағы әміршіл-әкімшіл жүйе саясатының зардаптарын талдау.

Әскери коммунизм саясатымен танысу:

- 1918-1921 жылдардағы Кеңес үкіметінің әскери коммунизм саясаты;
- Отан соғысы кезеңіндегі азық-түлік шаруашылығын басқару, шаруалар мен жұмысшыларды еңбекке жаппай тарту;
- қазақ ауылдарындағы азық-түлік реквизициясы және оның ауыр салдарлары.

Жаңа экономикалық саясатқа көшу:

- 1921 жылы Кеңес үкіметі Жаңа экономикалық саясатты (ЖЭС) енгізді;
- ЖЭС-тың артықшылықтары мен Қазақстанға әсері: сауда, жеке меншік, мал шаруашылығының қалпына келуі;
- ЖЭС-тың ауыл шаруашылығына әсері: салық реформалары, ауыл шаруашылығы кооперативтерін құру.

Тапсырма: Топтық жұмыс. Оқушыларды 3 топқа бөліп, әр топқа тапсырмалар беру.

1-топ: Әскери коммунизмнің артықшылықтары мен кемшіліктерін талқылау.

2-топ: Жаңа экономикалық саясаттың артықшылықтары мен кемшіліктерін талқылау.

3-топ: Әскери коммунизм мен ЖЭС арасындағы айырмашылықтарды анықтап, талдау.

Сабақтың қорытындылауға «Ынтымақ жүрген жерде ырыс бірге жүреді» деген дәйексөзін сабаққа қатыстыра отырып, ЖЭС-тың қоғамдағы бірлікті арттыру мен экономиканы дамытуға қосқан үлесін талқылайды.

3-апта дәйексөзі: «Бірлік болмай тірлік болмас».

Сабақтың тақырыбы: Әскери коммунизм саясатынан ЖЭС-қа көшу

Зерттеу сұрағы: Қазақстан үшін жаңа экономикалық саясаттың артықшылықтары қандай болды?

8.4.1.1 – деректер мен дәйектерді салыстыру арқылы жаңа экономикалық саясаттың нәтижесінде орын алған өзгерістерді талдау.

Жаңа экономикалық саясат (ЖЭС, 1921-1928):

- ЖЭС-тың негізгі бағыттары: нарықтық элементтерді енгізу, жеке меншікке рұқсат беру, сауда-саттықты дамыту;

- Қазақстандағы ауыл шаруашылығында және өндіріс саласында орын алған өзгерістер;

- ЖЭС-тың артықшылықтары: экономиканы қалпына келтіру, ауыл шаруашылығына қолдау көрсету, ішкі сауданы дамыту;

- Қазақстан үшін ЖЭС-тың маңызы: шаруаларға жеңілдік, азық-түлік мәселесін шешу.

Тапсырма: Мозайкалық әдіс. Оқушыларға ЖЭС-қа қатысты тарихи деректердің бөлінген бөліктері беріледі. Оқушылар өздеріне берілген ақпаратты зерттеп, оны топта біріктіріп, ЖЭС-тің Қазақстандағы маңыздылығын анықтайды. «Бірлік болмай, тірлік болмас» деген дәйексөзінің мағынасы бойынша сабақтың қорытындысын жасайды. ЖЭС-тың Қазақстан экономикасының дамуына ықпалы, халықтың әл-ауқатын жақсартуға бірлік пен ынтымақтың қажеттілігі туралы пікірлерін тыңдайды.

Қаңтар – заң және тәртіп айы

2-апта дәйексөзі: «Талап бар жерде тәртіп бар».

Сабақтың тақырыбы: Қазақстандағы 1920-1930 жылдардағы индустриализация

Зерттеу сұрағы: Қазақстандағы индустриализацияның қарама-қайшылығы неде?

8.4.2.1 – Қазақстандағы индустрияландырудың жетістіктері мен кемшіліктерін талдау

Индустриализация барысында орын алған еңбек тәртібі мен талаптары арасындағы байланысқа негізделген кейс зерттеу тапсырмасы. «Қазақстандағы жұмысшылардың еңбек жағдайлары өте қиын болды, олар көп жағдайда ауыр еңбекпен айналысатын, ал талаптар өте жоғары болатын. Еңбек тәртібі өте қатал болды, жұмысшылар жұмыс уақытында бір сәтке де тынығуға мүмкіндік алмады».

- «Талап бар жерде тәртіп бар!» дәйексөзін бұл жағдайға қатысты қалай түсіндіруге болады?

- Жұмысшылардың жағдайы мен еңбек тәртібінің арақатынасын қалай бағалауға болады?

Оқушылар тапсырмаларды орындап, сұрақтарға жауап береді.

«Талапты ерге нұр жауар» нақыл сөзі негізінде «Қазақстандағы 1920-1930 жылдардағы индустриализация» тақырыбының екінші сабағында Қазақстанның қоғам қайраткерлерінің индустрияландыру барысындағы еңбектерін бағалау.

«Пирамида тарихы» әдісі

- 1) қоғам қайраткер аты;
- 2) қайраткерді сипаттау;
- 3) жүргізген зерттеуі;
- 4) аймағы;
- 5) барысы;
- 6) нәтижесі.
- 7) қазіргі уақытпен байланыстыру.

3-апта дәйексөзі: «Тәртіп – тәрбие бастауы».

Сабақтың тақырыбы: Қазақстандағы ұжымдастыру

Зерттеу сұрағы: *Неліктен ұжымдастыру саясаты «ұлы нәубетке» әкеліп соқтырды?*

8.4.1.2 – күштеп ұжымдастыру саясатының ауыл шаруашылығына тигізген зардаптарын талдау;

8.1.1.1 – демографиялық өзгерістердің себептері мен салдарын анықтау.

Тапсырма: «Себеп-салдар талдауы». Күштеп ұжымдастыру саясатының ауыл шаруашылығына тигізген зардаптарын себеп-салдар байланысы ретінде талдау. Оқушылар ұжымдастыру кезіндегі басты себептерді (қазақ халқының қарсы тұруы, Кеңес үкіметінің қатал саясаты) және олардың салдарларын (ауыл шаруашылығындағы дағдарыс, ашаршылық, халықтың қырылуы) көрсетуі қажет.

- Неліктен тәртіптің болмауы немесе қатал тәртіптің қолданылуы ұжымдастырудың зардаптарын көбейтті?

Әр оқушы себеп-салдар талдауын пайдаланып, ұжымдастырудың зардаптарын, демографиялық өзгерістерді сыни тұрғыдан талдайды.

4-апта дәйексөздері: «Әділет жолы – адал жол».

Сабақтың тақырыбы: Қазақстандағы ұжымдастыру

Зерттеу сұрағы: *Неліктен ұжымдастыру саясаты «ұлы нәубетке» әкеліп соқтырды?*

8.3.1.7 – XX ғасырдың 20–30 жылдарындағы әміршіл-әкімшіл жүйе саясатының зардаптарын талдау

Тапсырма: Оқушылар төрт топқа бөлініп Т. Рысқұловтың И.В. Сталинге және Ф.И. Голощекинге жазған «Бесеудің хаты» туралы хабарлама жазады. Қоғам қайраткерлерінің әділетті жол іздеу барысындағы шыншылдықтары, халыққа деген жанашырлықтары, әміршіл-әкімшіл жүйе саясаттың зардаптары хабарламада айтылады.

Ақпан – жасампаздық және жаңашылдық

1-апта дәйексөзі: «Жасампаздық – бәрімізге өнеге».

Сабақтың тақырыбы: 1920-1930 жылдардағы саяси репрессиялар

Зерттеу сұрағы: Сталиндік режим не себепті зиялыларға «халық жауы» деген айып тақты?

8.1.2.1 – қазақ зиялыларының қоғамдағы рөлі мен қызметін талдау

«Жасампаздық – бәрімізге өнеге» деген сөздің мәні, өз іс-әрекетімен жаңа нәрселер жасап, қоғамға, қоршаған ортаға пайда әкелу арқылы үлгі көрсету дегенді білдіреді. Дәйексөзді сабаққа кіріктіру үшін оқушыларға шығармашылық тапсырма бердім. Қосымша материалдар арқылы қуғын-сүргінге ұшыраған қоғам қайраткері, ұлт жанашыры туралы видеофильм дайындау. Видеофильмде қоғам қайраткерінің қоғамдағы рөлі мен қызметі сипатталып, өзгеге өнеге болар тұсын анықтау.

2-апта дәйексөзі: «Шығармашыл бала – ойлы бала».

Сабақтың тақырыбы: Ахмет Байтұрсынов – «ұлт ұстазы»

Зерттеу сұрағы: А. Байтұрсыновтың ғылыми мұрасы қандай?

8.2.2.2 – Ахмет Байтұрсыновты қазақ тіл білімінің негізін салушы, қоғам қайраткері ретінде бағалау.

А. Байтұрсынұлы кім? сұрағын қойып топтастыр әдісі арқылы оқушыларды талқылауға, ойлауға шақыру.

Оқушылардың шығармашылықтарын шындау барысында Ахмет Байтұрсынұлына «Бес жолды өлең» құрастыру, «Ахмет Байтұрсынұлы – ұлт ұстазы» тақырыбында эссе жазу.

3-апта дәйексөзі: «Өнерлі бала – өрге жүзер».

Сабақтың тақырыбы: Ахмет Байтұрсынов – «ұлт ұстазы»

Зерттеу сұрағы: А. Байтұрсыновтың ғылыми мұрасы қандай?

8.2.2.2 – Ахмет Байтұрсыновты қазақ тіл білімінің негізін салушы, қоғам қайраткері ретінде бағалау.

GROW әдісі арқылы Ахмет Байтұрсынұлының қоғамдағы қызметі, саясаттағы қадамдарын талдау.

G – мақсаты

R – іске асырылуы

O – мүмкіндіктері

W – алға қарай әрекет

Тарих сабақтарында тақырыпқа шығу үшін тақырыптың атауына қарай қазақтың ойшылдарының, ақын-жырау, қоғам қайраткерлерінің айтқан сөздерін, нақыл сөздер мен мақал-мәтелдерді қолданамын. Қолданылған нақыл сөздерді оқи отырып оқушыларға ой түркі жасап, мән-мағынасын қалай түсінетіндерін әрдайым сұраймын. «Жақсы сөз жан сүйсіндіреді, Бойға қуат бітіреді», «Тәртіпке бас иген құл болмайды, Тәртіпсіз ер болмайды», «Қиын сәтте тізгініңді босатпай, шапшаң да шебер қимылда», «Халықтың ізгі дәстүрі – біздің ең асыл мұрамыз», «Ашуыңа ақылыңды жеңдірме, өз сабаңнан шығып кетпе», «Анамыздың ақ сүтімен бойымызға дарыған тілімізді ұмыту – бүкіл ата-бабамызды, тарихымызды ұмыту», «Кішіпейілділік – адамгершілік көркі», «Ел дегенде – езіліп, жұрт дегенде – жұмылып істе» т.б. Бауыржан Момышұлының нақыл сөздері, «Адамның адамгершілігі жақсы ұстаздан болады», «Адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озады», «Үш-ақ нәрсе

адамның қасиеті. Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек», «Өзін тәрбиелей білмеген, өзгеге өнеге көрсете алмайды», «Күллі адам баласын қор қылатын үш нәрсе бар: олар – надандық, еріншектік, залымдық», «Талап, еңбек, терең ой, Қанағат, рақым , ойлап қой – Бес асыл іс, көнсеңіз» т.б. ұлы ақын Абай Құнанбайұлының нақыл сөздері, «Жақсы мінез бен ақыл күші біріксе – бұлар адамгершілік қасиеттер», «Еңбекпен табылған тамақ тәтті әрі сіңімді болады», «Жақсы ой мен жақсы сөз - жақсы істерге жетелейді», «Алдыңа келсе, әділдігіңді аяма» және т.б. ұлы педагог Ыбырай Алтынсариннің нақыл сөздері сабақ барысында қолдануға ұсынамын. Тәрбие процесінде өз септігін тигізеді.

«Ақмола облысы білім басқармасының Степногорск қаласы бойынша білім бөлімі Степногорск қаласының Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ биология пәнінің мұғалімі – Кожамжарова Айсара Бакытовна.

№	Бөлім	Тақырып	Оқу мақсаты
1	Экожүйе	Экологиялық факторлар. Зертханалық жұмыс №1 «Жергілікті жердің экожүйелерін зерттеу»	7.3.1.1 жергілікті жер экожүйесі қоршаған орта факторларының тірі ағзалардың тіршілік әрекеті мен таралуына әсерін зерттеу
Лабораториялық жұмыс №1 «Жергілікті жердің экожүйелерін зерттеу» Мақсат: мектеп ауласының мысалында экожүйені зерттеу Міндеттер: 1. Мектеп ауласында кездесетін экожүйелерді анықтау. 2. Экожүйелердің бір-біріне әсерін зерттеу. 3. Экожүйелердің биоәртүрлілігін анықтау. Тапсырмалар: 1. Өсімдіктердің деңгейін анықтау. 2. Өсімдіктердің деңгейіне әсер ететін факторларды анықтау. 3. Мектеп ауласының өсімдіктерінің биоәртүрлілігіне адам әсерін анықтау. Оң әсерлер: көшет отырғызу, гүлзарлар жасау, суару, арамшөптерді жұлу, тәжін кесу және т.б.. Теріс әсерлер: терек сияқты «қажет емес» ағаштарды кесу, өйткені ол жабысқақ түйіршіктер, мамық және т. б. Береді. Егер бұл ауылдық мектеп болса, жылу қазандығының орналасуына және оның айналасындағы өсімдіктердің түрлеріне назар аудару			
Жергілікті жер экожүйесі мен қоршаған орта факторларының тірі ағзалардың тіршілік әрекеті мен таралуына әсерін зерттеу – оқушылардың табиғатты қорғауға деген жауапкершілігін арттырудың маңызды әдісі болып табылады. Мұндай зерттеулер арқылы оқушылар экожүйедегі әрбір элементтің өзара байланысын, табиғи ресурстардың маңыздылығын түсініп, қоршаған ортаны сақтаудың қажеттілігіне көз жеткізеді. Сонымен қатар, олар еңбекқорлыққа, табиғатқа қамқорлықпен қарауға, экологиялық мәселелерге сергек қарауға үйренеді. Бұл, өз кезегінде, оқушылардың болашақта экологиялық сана-сезімінің қалыптасуына және табиғатты қорғауға бағытталған іс-әрекеттерінің артуына септігін тигізеді.			
2		Қоректік тізбектер және қоректік торлар. Модельдеу «Қоректік тізбек пен торды құру».	7.3.1.2 табиғи қоректік тізбектерді салыстыру; 7.3.1.3 қоректік тізбектер және қоректік торларды құрастыру
Моделдеу №1 «Қоректік тізбек пен торды құру». Тапсырма: Қоректік тізбек пен торды құрыңыз. Мақсат: Қоректік тізбек пен торды құрып, экожүйедегі тепе-теңдікті бұзып, тамақ тізбектері мен торларын үзіп тастайтын факторды анықтау. Мысалдар:			

1. Жасыл балдыр – тұқы-шортан (браконьерлік балық аулау – заңсыз балық аулау, ол су айдындарының биоәртүрлілігіне үлкен қауіп төндіреді, мысалы, бұл су айдындарының батпақтануына әкеледі). 2. Қайың – қоян – қасқыр (браконьерлік аңшылық – жабайы жануарларды заңсыз аулау (тері, түбіт және т.б. үшін), бұл да биоәртүрліліктің жоғалуына себеп болып табылады).			
Биология пәнінің сабақтарында табиғи қоректік тізбектер мен қоректік торларды салыстыру және құрастыру арқылы білім алушыларды жауапкершілікке және үнемділікке тәрбиелеу маңызды рөл атқарады. Қоректік тізбектердің құрылымы мен функциясын түсіну, экожүйедегі әрбір тіршілік иесінің рөлі мен маңыздылығын бағалауға мүмкіндік береді. Бұл білім оқушылардың табиғат ресурстарын үнемдеп, экологиялық тепе-теңдікті сақтауға бағытталған іс-әрекеттерін қалыптастырады. Қоректік торларды құрастыру арқылы олар экожүйедегі байланыстардың күрделілігін түсініп, жауапкершілік пен саналы пайдаланудың маңыздылығын игереді. Бұл тәсілдер, өз кезегінде, экологиялық тәрбие беріп, оқушылардың қоршаған ортаға деген қамқорлығын арттырады.			
3		Экологиялық сукцессия	7.3.1.4 экологиялық сукцессия үдерісін сипаттау
Кейс-тапсырма: 2022 жылғы Аманқарағай орманының өрті туралы бейнероликті қараңыз және өрттен кейін қарағайлы орманды қалпына келтіру кезеңдерінің ретін орнатыңыз. Кестеге сәйкес сандар тізбегін жазыңыз. Мақсаты: нақты мысал арқылы экологиялық сукцессия үдерісін сипаттау 1) жапырақты ағаштардың шатыры астындағы жас қарағайлардың дамуы; 2) бұталар мен жапырақты ағаштардың пайда болуы; 3) өрттен кейін ашық жерлерді жарық сүйгіш шөптесін өсімдіктердің басуы; 4) ересек қарағайлардың жоғарғы қабатының қалыптасуы; 5) ұсақ жапырақты орманның қалыптасуы. Балалар берген жауаптарды талқылағаннан кейін өзін-өзі тексеру жүргізіледі. Дұрыс жауап: 32514 Адамның немқұрайлы және ойланбай әрекет етуі экологиялық апаттардың басты себепшісі болып табылады.			
4		Қазақстанның ерекше қорғалатын табиғи аумақтары	7.3.2.3 Қазақстан Республикасының ерекше қорғалатын табиғи аймақтарының өсімдіктері мен жануарларын сипаттау
Тапсырма: Пазлды жинап, жиналған суретке қарап, қай қорықтық аймақ бейнеленгенін анықтаңыз. Қазақстанның осы қорығында өсетін өсімдіктер мен мекендейтін жануарларды атаңыз. Мақсат: Сурет арқылы қорықты анықтап, осы аймақта қорғалатын өсімдіктер мен жануарларды атау дағдысын дамыту. Орындалуы: 1. Пазлды мұқият жинап, суретті толық көріңіз. 2. Суретке қарап, бұл қандай қорық немесе ұлттық парк екенін анықтаңыз. Мысалы, бұл Алтай мемлекеттік қорығы, Барса-Келмес қорығы, Қаратау қорығы болуы мүмкін. 3. Осы қорыққа тән өсімдіктер мен жануарларды атап шығыңыз. Мысалы: - Алтай мемлекеттік қорығы: Өсімдіктер: Алтай балқарағайы, Тянь-Шань шыршасы, көкжидек, шие. Жануарлар: қар барысы, марал, ақ аю, қабан. - Барса-Келмес қорығы: Өсімдіктер: сексеуіл, қияқ.			

Жануарлар: Пржевальский жылқысы, арқар, қабылан, түрлі құстар.							
4. Қорықтар мен ұлттық парктердің сирек кездесетін өсімдіктері мен жануарлары туралы қосымша ақпарат алуға тырысыңыз.							
Қазақстанның ерекше қорғалатын табиғи аумақтары туралы тақырыптарды өткен кезде оқушыларды табиғатқа жауапкершілікпен және қамқорлықпен қарауға тәрбиелеу маңызды. Мұндай сабақтар арқылы оқушылар еліміздің табиғи байлықтарын қорғау, экожүйелердің сақталуы және биологиялық алуан түрлілікті қамтамасыз ету қажеттілігі туралы түсінік алады. Ерекше қорғалатын аумақтар мен олардың маңызы туралы білім беру арқылы олар табиғаттың қорғаушысы болуға, экологиялық сананың қалыптасуына үлес қосады. Бұл тәсіл оқушыларды табиғатқа қамқорлықпен қарауға, оны сақтауға деген жауапкершіліктерін арттыруға бағытталған.							
							
	Наурызым қорығы	Қорғалжын қорығы	Ақсу-Жабағылы қорығы				
5	Тірі ағзаларды жүйелеу	Омыртқасыз және омыртқалы жануарлардың сыртқы құрылысындағы ерекшеліктер	7.1.1.3 омыртқасыз және омыртқалы жануарлардың құрылысының ерекшеліктерін сипаттау				
Тапсырма: Барлық өсімдіктер мен жануарлар табиғатта қажет пе? Немесе табиғатта қажет емес флора мен фаунаның кейбір өкілдері бар ма? Мақсаты: Әрбір тірі организмнің экологиялық маңыздылығын көрсету. Мысалы: масалар қажет пе? Немесе колорадтық қоңыз? Немесе көкөніс бақшасындағы арамшөптер? Оқушылар ойлағаннан кейін мұғалім фактілерді келтіреді. Нәтиже: Барлық тірі организмдердің табиғатта өз орнын алатынын түсіну маңызды. Әрбір түрдің экологиялық жүйеде өзіндік маңызы бар. Тіпті табиғатта зиянды деп саналатын организмдер (мысалы, зиянкестер) экожүйенің тепе-теңдігін сақтауға қатысады. Сондықтан олардың да экологиялық маңыздылығын ескеру қажет. Түйін: Әрбір тірі организмнің табиғатта өз орнын алатынын және экологиялық тепе-теңдікті сақтау үшін бәрінің маңызы бар екенін ұғыну қажет.							
6	Су және органикалық заттар	Зертханалық жұмыс2 «Судың тірі ағзалар үшін маңызы мен қасиеттерін зерттеу»	7.4.1.1 судың қасиеті мен тірі ағзалар үшін маңызын сипаттау				
Тапсырма: отбасыңыздың суды тұтыну көлемін есептеңіз. Ол әрқашан ақылға қонымды түрде жұмсалады ма? Мақсаты: Балаларды суды үнемдеу мәселесіне қызықтырып, жауапкершілікке тәрбиелеу.							
Мақсат	Са н ы	Минутп ен берілген уақыт	Сіз суды қалай қолдандыңыз?				Сіз қанша литр су жұмсадың ыз?
			Әлсіз	Орташа қысым	Күшті қысым	Дәретхана да ағызу қысымы	

			Минуты на 1 литр	Минуты на 7 литр	Минуты на 15 литр	1 ағызу = 9 литрге	
Қолды жуыңыз							
Мен тістерімді тазаладым							
Ыдысаяқ жудым							
Душ қабылдадым							
Дәретхана да су ағыздым							
Аяқ киім жудым							
Барлығы							

Әр отбасы мүшесі суды қалай пайдаланып жатқанын, қайда көп тұтынатынын және қай жерде үнемдеу мүмкін екенін жазып, оны талқылау.

Қорытынды:

Бұл тапсырма судың маңыздылығын түсініп, оны үнемдеу мәселесіне жауапкершілікпен қарауға үйретеді. Балаларға судың аз болуы немесе оның қымбат болуы кезіндегі қиындықтарды түсіндіре отырып, оларды табиғатқа қамқорлық жасауға баулу маңызды.

Отбасы мүшелерінің суды үнемді пайдалануын есептеу нәтижесінде, суды тұтынудың ақылға қонымды түрде жұмсалуды отбасы мүшелерінің экологиялық жауапкершілігін арттыратынын көруге болады. Егер отбасы суды үнемдеп, әртүрлі тұрмыстық жағдайларда (жуу, тамақ дайындау, ванна алу және т.б.) қажеттілікке сай пайдалану туралы шешімдер қабылдаса, онда олар табиғатқа қамқорлықпен қарайды және ресурстарды тиімді пайдалануды үйренеді. Бұл тапсырма балаларға судың маңыздылығын, оны үнемдеу қажеттілігін түсінуге, сондай-ақ жауапкершілік сезімін қалыптастыруға көмектеседі. Отбасының әрбір мүшесі суды үнемдеп, оның маңыздылығын біле отырып, экологиялық сананы арттырады.

7	Қайталау	«Экосөздік» ойыны
---	----------	-------------------

Әр жұпқа әртүрлі әріптерден тұратын жинақ беріледі, олар сол әріптерді пайдаланып сөз құрастырады, кейін сол сөзді қалай түсінетіндерін талқылайды.

Мысал сөздер: экология, ластану, парниктік эффект, қышқыл жаңбырлар, жаһандық жылыну, озон қабатындағы тесіктер.

Мақсаты: «Экосөздік» ойыны – балаларды экологиялық терминдермен және олардың мағынасымен таныстырудың қызықты және танымдық тәсілі. Бұл ойында оқушылар зейінді, ойлауды және ұжымдық талқылауды дамыта алады және маңызды экологиялық мәселелерді жақсы түсінеді.

Қорытынды:

Барлық жұптар өз сөздерін талқылап болған соң, жалпы әңгіме өткізуге болады. Осы әңгімеде келесі сұрақтарды талқылауға болады:

1. Әрбір терминнің қоршаған ортаға қалай әсер ететінін түсіндіру:
 - Экология мен қоршаған ортаның өзара байланысын анықтау.
 - Ластану мен экологиялық зияндардың әсерлері жайлы әңгімелеу.
2. Табиғатқа теріс әсерді азайту немесе болдырмау жолдары:

- Қоршаған ортаны қорғау үшін не істей аламыз? (қалдықтарды өңдеу, экологиялық таза көлік құралдарын пайдалану, энергия үнемдеу) - Климаттың өзгеруі мен жаһандық жылынуға қарсы қандай шараларды қолдануға болады? 3. Экологиялық дағдарыстарды шешу үшін қоғамның рөлі: - Әр адамның табиғатқа қамқорлық көрсетуі маңызы. - Жасыл экономика мен экологиялық тұрақтылық туралы түсінік қалыптастыру. Бұл әңгіме оқушылардың экологиялық мәселелерге деген жауапкершілігін арттырып, қоршаған ортаға деген құрмет пен қамқорлықты дамытуға көмектеседі.			
«Экосөздік» ойынының тәрбиелік мәні зор, себебі ол оқушыларды экологиялық мәселелермен таныстырып, табиғатқа жауапкершілікпен қарауға үйретеді. Ойын арқылы балалар экологиялық терминдер мен олардың маңызын түсініп, қоршаған ортаны қорғаудың қажеттілігін сезінеді. Талқылаулар барысында экологиялық зияндардың әсері, табиғатты қорғау жолдары және қоғамның рөлі туралы пікір алмасу жасөспірімдердің экологиялық санасын қалыптастырады. Бұл ойында оқушылар өз білімдерін дамытып, экологиялық дағдарыстарға қарсы әрекет етуге дайын бола отырып, қоршаған ортаға деген құрмет пен қамқорлықты нығайтады.			
8	Қозғалыс	Өсімдіктердің қозғалысы	7.1.6.2 жарықтың өсімдіктердің дамуына әсерін түсіндіру; 7.1.6.3 өсімдіктердегі фотопериодизм ролін сипаттау
Тапсырма: Мәселелік жағдайды шешу Мақсаты: Экологиялық мәселелерді практикалық және тиімді тұрғыдан шешу. Мәселе: Қалалық паркте ескі ағаштарды кесіп тастады. Оларды бөлік-бөлік етіп кесіп, жерге тастап кеткен. Оларды алып кету өте қымбатқа түседі. Осы мәселені қалай шешуге болады? Салдары: 1. Ескі ағаштар – көптеген ауру тудыратын ағзалардың мекендейтін жері болып табылады, бұл жас ағаштарды жұқтыруы мүмкін. 2. Бөлшектелген бөренелер паркке көріксіз түр береді 3. Балалар мен ересектер үшін серуендеу кезінде олар қосымша қолайсыздықтар тудырады, себебі кездейсоқ жарақаттануға себеп болуы мүмкін. Ұсынылған шешімдер: 1. Бөренелерді отын ретінде пайдалану: Қоршаған ауылдардағы тұрғындар арасында ақпарат тарату, өйткені оларда жылыту үшін пештер бар. Жергілікті тұрғындар бөренелерді өздері әкеп, отын ретінде пайдалана алады. Бұл ағаштарды шығару шығындарын азайтуға және мәселені шешуге көмектеседі. 2. Еріктілермен сенбілік ұйымдастыру: Жергілікті тұрғындарды тарта отырып, сенбілік ұйымдастырып, бөренелерді шығару үшін демеушілер тауып, көлік қаражатын қамтамасыз етуге болады. Барлық шығарылған бөренелерді сатуға немесе басқа қажеттіліктерге пайдалану арқылы шығындарды жабуға болады. 3. Жасыл аймақты көркейту үшін бөренелерді пайдалану: Ағаш бөліктерін парк аумағын безендіру үшін пайдалануға болады. Мысалы, оларды орындықтар, үстелдер, шатырлар немесе сәндік элементтер ретінде пайдалану арқылы паркті әсемдеуге болады. Бұл паркке жағымды көрініс беріп, ағаштардың дұрыс пайдаланылуына мүмкіндік береді. 4. Ағашты тыңайтқышқа (компостқа) айналдыру: Егер бөренелерді басқа мақсаттарға пайдалануға болмайтын болса, оларды органикалық тыңайтқышқа айналдыруға болады. Бұл тыңайтқышты парктің топырағын жақсарту үшін қолдануға болады, ол жаңа өсімдіктер мен ағаштардың сау өсуіне ықпал етеді. 5. Білім беру және демалыс аймақтарын құру: Бөренелерді паркте балаларға табиғат пен экожүйелер туралы білім беруге арналған аймақтар жасау үшін пайдалануға болады. Бұл			

балаларға экология туралы білім берудің тиімді әдісі болар еді. Сонымен қатар, оларды табиғи ойын алаңдарына да айналдыруға болады. 6. Энергетикалық мақсаттарға қолдану: Егер бөренелер басқа мақсаттарға пайдаланылмаса, оларды биоотын немесе ағаш түйіршіктері ретінде қайта өңдеп, жылыту үшін қолдануға болады. Бұл ағаш қалдықтарын тиімді пайдалану мүмкіндігін береді. Қорытынды: Ұсынылған барлық шешімдер ағаштарды шығаруға жұмсалатын шығындарды азайтады, парктің көрінісін жақсартып және экожүйені сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар, бұл әдістер қалдықтарды пайдалы ресурстарға айналдыруға мүмкіндік береді, бұл табиғатқа зиян келтірмей, қалдықтарды тиімді пайдалану үшін пайдалы болады.			
Жарықтың өсімдіктердің дамуына әсері мен фотопериодизм ролін сипаттау мақсаттарының жүзеге асырылуы өсімдіктердің өсуі, гүлденуі және жеміс беру процестерінің жарықтың ұзақтығы мен қарқындылығына байланысты екендігін көрсетеді. Зерттеу нәтижесінде, жарықтың әртүрлі режимдері мен фотопериодизмнің өсімдіктердің тіршілігіндегі маңызды факторлар екенін анықтауға мүмкіндік береді. Өсімдіктердің жарыққа реакциясы, олардың дамуына қажетті жағдайларды қалыптастыруға, сондай-ақ ауыл шаруашылығы мен экология салаларында өнімділікті арттыруға және табиғи экожүйелердің тұрақтылығын қамтамасыз етуге пайдалы қолданбалы нәтижелер береді.			
9	Көбею. Өсу және даму	Ағзалардың жеке дамуы түсінігі. Өсімдіктер мен жануарлардағы онтогенез кезеңдер	7.2.3.1 ағзалардың өсу және даму үдерістерін сипаттау;
Тапсырма: экологиялық мәселелік жағдайды шешу Мақсаты: Экологиялық мәселеге жауап табу. Мәселе: 1. Неліктен еліктер қоршауда өледі? Қорықтарда аңдарды кең қораларда ұстайды, олар табиғи ортаға жақын жағдайларда болады. Қызық бизондар, бұландар, бұғылар көбінесе қаламның шекарасына жақындайды, сондықтан оларды келушілер бақылай алады. Бірақ көптеген аңдар жасырынуға тырысады. Сондықтан кейбір жануарларды (қасқырлар, түлкілер) торларда немесе шағын қоршауларда ұстайды, оларға бақылау жасау оңай болу үшін. Алғашында еліктерді де осындай қоршауларға орналастырылған. Бірнеше уақыттан кейін бір елік өліп, артымен екіншісі де өлді. Ғылыми қызметкерлер өлім себептерін анықтап, қалған еліктерді орманға босатты. Неліктен еліктер өледі? Жауап: Еліктер өте қорқақ, олар адамнан қашуға тырысады. Ал мұнда – үнемі келушілер ағыны, мектеп оқушыларының шулы топтары. Еліктер жасырынатын жер таппай, қашып кете алмайды. Осылайша олар жүрек жүректің жарылуынан өлді.			
Ағзалардың өсу және даму үдерістерін сипаттау мақсатында жүргізілген зерттеулердің нәтижесінде, ағзалардың әртүрлі кезеңдерде физиологиялық, биохимиялық және морфологиялық өзгерістерге ұшырап, тұрақты даму процесін көрсететіндігі анықталды. Бұл зерттеулер ағзалардың өмір сүруіне, ортаға бейімделуіне, тұқым қуалаушылық пен сыртқы факторлардың әсеріне байланысты дамуын түсінуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде, ағзалардың өсуі мен дамуын тереңірек зерттеу биология мен медицина саласында жаңа мүмкіндіктерді ашып, денсаулық сақтау, экология және генетика салаларында пайдалы қолданбалы нәтижелерге қол жеткізуге ықпал етеді.			

Ата-аналар жиналыстарының формалары

1. Әңгімелесу (сұхбаттасу).

Эмоциялық, эстетикалық әсер ететін тиімді әдістердің бірі – әңгімелесу, Мұғалім мен ата-ана арасында нақты тақырыпта ресми әңгіме жүргізіледі.

Әңгімелесу ата-аналар жиналысының дәстүрлі түрі болып табылады.

Әңгіменің тәрбие тұрғысында маңызы зор. Әңгімені профилактикалық мақсатта, мүмкін болатын жанжалдардың алдын алу мақсатында қолдануға болады. Жақсы әңгіме – ата-аналар мен балалар арасында және ата-аналар мен мұғалімдер арасында қарым-қатынас орнатудың ыңғайлы құралы болып табылады. Әңгіме түріндегі жиналыс сенімді ахуал жасауға, қарым-қатынастың проблемалық жақтарын анықтауға көмектеседі. Мұндай жиналыстың құрылымы, әдетте, мұғалімнің қысқаша сөйлеген сөзі, мұғалім мен ата-ана арасындағы диалог және нәтижелерді қорытындылаудан тұрады.

Ата-аналар жиналысында әңгімелесу үшін баланың оқу жетістіктері мен дамуы; психологиялық және эмоционалдық жағдайы; тәрбие мәселелері; ата-аналардың мектеппен ынтымақтастығы; салауатты өмір салты және денсаулық; болашаққа бағдар және кәсіби даму; жанжалдардың алдын алу және шешу жолдары тәрізді бағыттарды қарастыруға болады.

№	Бағыты	Тақырыптар
1	Баланың оқу жетістіктері мен дамуы	- Оқушының оқу барысындағы табыстары мен қиындықтары - Жеке қабілеттер мен қызығушылықтарын ескере отырып, оқуды жоспарлау. - Пәндер бойынша балаға көмек көрсету тәсілдері
2	Баланың психологиялық және эмоционалдық жағдайы	- Баланың эмоционалдық жай-күйі, стресс, қорқыныш немесе басқа қиындықтар. - Әлеуметтік ортада бейімделу, достық қатынастарды қалыптастыру. - Баланың өзін-өзі бағалауы және мотивациясын арттыру жолдары
3	Тәрбие мәселелері	- Оқушының тәртібі мен жауапкершілігі. - Әдептілік, өзара сыйластық, мектеп ережелеріне бағыну. - Үй тапсырмаларын орындау, уақытты тиімді пайдалану дағдыларын қалыптастыру
4	Ата-аналардың мектеппен ынтымақтастығы	- Мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынасты нығайту. - Мектеп шараларына қатысу, мектептің бағдарламаларында белсенділік көрсету.

- Ата-аналардың балаларына қолдау көрсету мүмкіндіктері
- 5 Салауатты өмір салты және денсаулық
 - Баланың физикалық жағдайы мен денсаулығын бақылау.
 - Дұрыс тамақтану, ұйқының маңызы, дене шынықтырудың қажеттілігі.
 - Денсаулықты сақтау үшін мектеп пен отбасының бірігіп жұмыс істеуі
- 6 Болашаққа бағдар және кәсіби даму
 - Баланың болашақ мамандығын таңдау, кәсіби бағдарлау.
 - Оқушының кәсіби қызығушылықтары мен мүмкіндіктері.
 - Оқу үдерісінде өзін-өзі анықтау жолдары
- 7 Жанжалдарды алдын алу және шешу
 - Балалар арасындағы қақтығыстар мен олардың шешілу жолдары.
 - Баланың үйде және мектепте қарым-қатынасы туралы әңгімелесу.
 - Әлеуметтік дағдыларды дамыту және қиын жағдайларды қалай шешу керектігі

2. Талқылау (пікірталас) жиналысы. «Талқылау» сөзі жиналыста немесе әңгімелесуде қандай да бір сұрақты талқылау деген мағынаны білдіреді. Сондықтан талқылау әңгіменің бір бөлігі болып табылады.

Ата-аналар жиналысын өткізудің бұл түрі қандай да бір даулы мәселені, балаларды оқыту мен тәрбиелеудің кез келген даулы проблемасын талқылау қажеттілігі туындаған жағдайда пайдаланылуы мүмкін. Бұл жағдайда мұғалімнің жиналыста сөйлеген сөзі қысқарып, уақыттың көп бөлігі әр түрлі көзқарастарды талқылауға және талдауға арналады.

Талқылау (пікірталас) жиналысы ата-аналарға балаларды оқыту мен тәрбиелеудің маңызды мәселелерін талқылауға қатысуға мүмкіндік береді, сонымен қатар әр түрлі көзқарастар бойынша мәселені талдау қабілетінің қалыптасуына ықпал етеді. Талқылау талқыланатын тақырып көрсетілетін оқытушының немесе басқа маманның кіріспе сөзінен кейін басталады. Әдетте, талқылау аяқталғаннан кейін сарапшылардың пікірі талқылау барысында айтылған түрлі көзқарастарды талдау мақсатында тыңдалып, содан кейін ғана отырыстың қорытындысы шығарылады.

3. Дөңгелек үстел – бұл, шын мәнісінде, түрлі мамандардың қатысуымен арнайы мәселелер бойынша пікір алмасатын әңгімелесу жиналысы.

Дөңгелек үстел түрінде өткізілген жиналысқа психолог, әлеуметтік педагог, дәрігер, ата-аналар мен педагогикалық қауымдастық өкілдері шақырылуы мүмкін. Кездесудің бұл формасы кез келген ауыр мәселелерді талқылауға, отырысқа қатысушылардың барлығының пікірлерін білуге мүмкіндік береді.

4. Кеңейтілген ата-ана жиналысының бір түрі – конференция.

Конференция түрлі ұйымдардың, қызығушылық танытқан ата-аналардың, мектеп әкімшілігінің, психологтардың, әлеуметтік педагогтардың қатысуымен өткізіледі. Ата-аналар кәсіпқой мамандардың сауатты жауаптарын тыңдау мүмкіндігіне ие болады.

Конференция белгілі бір шешімдер қабылдай алады және сол шешімдерді іске асыру жөніндегі шаралар кешенін анықтай алады. Ата-аналар жиналыс конференцияларында білім алушылар белсенді мүше болатын қоғамның проблемалары жиі талқыланады. Ата-аналар конференциясына міндетті түрде қатысушыларды тарта отырып, мұқият және жан-жақты дайындалуы тиіс.

Конференция проблемасы бойынша алдын ала әлеуметтанушылық немесе психологиялық зерттеулер жүргізуге және оларды талдауға, содан кейін конференция барысында зерттеу нәтижелерін пайдалануға болады. Ата-аналар конференцияның белсенді қатысушылары ретінде проблеманы талдауды өз тәжірибесі тұрғысынан да дайындай алады.

5. Тренинг жиналыс. Ата-аналар тренингі баламен өзара әрекеттесуді өзгерткісі немесе жетілдіргісі келетін ата-аналардың шағын тобымен жұмыс істеудің белсенді түрі. Тренингтің тиімділігі жоғары болуы үшін ата-аналардың екеуі де оған белсене қатысулары тиіс. Ата-аналар тренингін әдетте мектеп психологы өткізеді.

6. Жеке және топтық тақырыптық кеңестер отбасымен қарым-қатынас жасаудың маңызды формаларының бірі болып табылады. Ата-аналардың қорқыныштарын, өз баласы туралы айтудан қорқуды жеңу үшін жүргізілетін жұмыс түрі. Кеңес беруге дайындық барысында сыныптың тәрбие жұмысын жоспарлауға көмектесетін бірқатар сұрақтарды алдын ала анықтаған дұрыс.

Жеке және топтық консультациялар ата-аналар мен мұғалім арасында жақсы байланыс жасауға ықпал етуі тиіс. Мұғалім ата-аналардан бейресми жағдайда өзінің баламен кәсіби жұмыс жүргізуі үшін қажетті маңызды ақпаратты білуге мүмкіндік алуы тиіс. Ақпарат келесідей болуы мүмкін:

- баланың денсаулығындағы ерекшеліктер;
- оның қызығушылықтары мен хоббиларын анықтау;
- отбасындағы қарым-қатынас ерекшеліктері;
- мінез-құлық ерекшеліктері мен әртүрлі жағдайларға реакциялары;
- отбасының адамгершілік құндылықтары.

Конкурс түріндегі жиналыс. Мұндай ата-ана жиналысының атауы ең үздік қатысушыларды анықтау мақсатында біреудің немесе бір нәрсенің, мысалы, әкелердің, идеялардың, не жұмыстың, не отбасылық жетістіктердің байқауын ұйымдастырылатындығын білдіреді. Ата-аналар жиналысында табысқа қалай қол жеткізгені туралы әңгімелер айтылуы тиіс. Әрине, байқау барысында қазылар алқасы жұмыс істеп, жеңімпаздарды іріктеп алады. Мысалы, «Әкем, анам және мен – кітап оқитын отбасымыз» байқауын өткізуге болады. Оның барысында ата-аналар баланың оқуға деген қызығушылығын ояту жолдарымен, отбасылық тәрбиелеу тәжірибесімен бөліседі.

«Ақмола облысы білім басқармасының Степногорск қаласы бойынша білім бөлімі Степногорск қаласының Қаныш Сәтпаев атындағы № 9 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ бастауыш сынып мұғалімі – Абишева Асель Куандыковна.

«Ұлттық ойындарды ұлықтау – жеке тұлғаны тәрбиелеудің бір жолы»
ата-аналар жиналысы

Ата-аналар жиналысының мақсаты – балаларға ұлттық ойындардың тәрбиелік мәнін және балалардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етудегі орнын

Міндеттері:

- ұлттық ойындар арқылы балалардың рухани құндылықтар мен дәстүрлерге деген құрметін сезімін арттыруға, сондай-ақ ұлттың мәдени мұрасына деген сүйіспеншілігін қалыптастыруға ықпал ету;

- ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы ынтымақтастықты нығайту, ұлттық тәрбие мен балаларды дұрыс бағытта тәрбиелеу жөніндегі ортақ көзқарасты қалыптастыру;

- ұлттық ойындарды қолдану арқылы балалардың дене шынықтыру, танымдық қабілеттері мен әлеуметтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік беру;

- ата-аналарды ұлттық ойындардың маңызы мен пайдасы туралы ақпараттандырып, оларды балаларды ұлттық ойындарға тартуға шақыру арқылы, тәрбиелік үдерісті бірлесіп нығайтуға ұмтылу.

Жиналыстың түрі: ойын элементтері қосылған интерактивті жиналыс.

Жиналыс жоспары:

1. Сәлемдесу.
2. Жиналыстың тақырыбымен, мақсатымен таныстыру.
3. «Ойынды атап көр» ойыны.

Ата-аналар бала кезінен есте қалған ұлттық немесе балалар ойындарын атайды. Бұл аудиторияның атмосферасын жылытып, олардың жағымды көңіл-күйге енуіне және өзара қызығушылық атмосферасын құруға көмектеседі.

Сұрақтар:

- Аулада қандай ойындар ойнадыңыз?
- Өз өлкеңнің ұлттық ойындарын білесіз бе?
- Сізге қандай ұлттық ойындар ұнайды?
- Ұлттық ойындар туралы не айта аласыз?

4. Ұлттық ойындар туралы ақпарат беру:

Слайд-презентация

- 1) Ұлттық ойындар дегеніміз не?
- 2) Олардың тарихи-мәдени маңызы.
- 3) Дәстүр мен құндылықтарды тәрбиелеудегі ойындардың рөлі.
- 4) Ұлттық ойындардың бала дамуына әсері қандай?

5) Ұлттық ойындарды ұлықтау – жеке тұлғаны дұрыс тәрбиелеудің бір жолы.

- Дене дамуы: денсаулықты нығайту, үйлестіру мен ептіліктерді дамыту.
- Өлеуметтік даму: топтық жұмыс, өзара әрекеттестікке үйрету.
- Мәдени даму: тарихқа, салт-дәстүрге, мәдени мұраға құрметпен қарау.

5. Практикалық бөлім:

Ата-аналарды «Киіз үй» әдісі бойынша екі топқа бөлу.

«Асық ату» ұлттық ойынын ойнату.

Бұл жерде екі топ екі жаққа тұрып кезек-кезекпен асықты атып лақтырып отырады.

Асық ойыны – қазақ балаларының ең сүйіп ойнайтын ойыны болған. Бұл ойын балаларды мергендікке, ептілікке, төзімділікке баулиды.

Асық ойнаған бала жылдамдық пен ептілікті, шыдамдылық пен сабырлықты, тәртіп пен мергендікті жастайынан санасына сіңіреді.

«Шыр асық» ұлттық ойынын ойнату.

Бұл ойында ата-аналар асықты саусақпен шерту арқылы ойналады. Асықтар шеңбер бойынша орнатылады. Сыртта тұрған асықты саусақпен шерту арқылы өз топтарына асықтарды жинау. Екі топ екі жаққа орналасады. Екі топқа сұрақтар қойылады. Қай топ бірінші және дұрыс жауап берсе, сол топ бірінші әрекет жасайды. Осылай топтар өздеріне асықтар жинайды. Кім көп асық жинаса, сол топ жеңіске жетеді.

Шыр ойынын балаларға үйрету ой-өрісін, икемділігін, шапшаңдығын, ұлттық ойынға деген қызығушылығын дамытады, ұйымшылдыққа, бірлікке тәрбиелейді.

«Бәйге» ұлттық ойынын ойнату.

Әр топтан 5 адамнан қатысады. Ата-аналар арқасымен орындыққа отырып, қолдарына орындық астынан өткізілген жіп беріледі. Жіптің екінші шетіне қолдан жасалған аттар байланған болады. 1, 2, 3 дегенде ата-аналар жіпті тез-тез орайды. Бірінші болған қатысушы жеңіске жетеді. Жіпті орап жатқан кезде шатастыру мақсатында ата-аналарға сұрақтар қойылады. Мысалы:

$$2 \times 5 =$$

$$3 + 3 \times 4 =$$

$$500 - 280 =$$

Бәйге ойыны баланың жылдамдығы, ептілігі, жауапкершілігі, төзімділігі, шыдамдылығын тәрбиелейді.

6. Қорытынды.

- Үйде немесе аулада ұлттық ойын ұйымдастыру бойынша кеңестер:

- ұлттық ойындарды бастамас бұрын, балаларға олардың ережелерін түсіндіріп, ойын шарттарын әділ орындауға ынталандыру;

- ойын барысында балалардың қауіпсіздігін қадағалап, жарақат алмас үшін кеңістік пен құралдарды дұрыс таңдау;

- ойын түрлерін баланың жасына сай таңдаңыз, мысалы, үлкендерге артық қозғалыстарды қажет ететін ойындар, кішкентайларға жеңіл және қарапайым ойындар;

- балаларды ұжымдық ойындарға қатысуға ынталандыру, өзара қолдау мен достықты арттыру үшін жеңіс пен жеңіліс туралы дұрыс түсінік қалыптастыру.

- Балалар мен ата-аналардың бірлескен іс-әрекеті:

- ата-аналар балалармен бірге ойынға қатысып, оларға үлгі көрсетіп, ережелерді түсіндіру арқылы ойын процесін қызықты әрі тиімді ету;

- балалар жеңіліс тапса да, ата-аналар оларды қолдап, мотивация беріп, командалық рухты нығайту;

- ойынға жаңа ережелер немесе қызықты тапсырмалар қосу арқылы балалардың қызығушылығын арттыру;

- ойын барысында ата-аналар балалармен ашық сөйлесіп, оларды тындап, ойынның тәрбиелік аспектілерін түсіндіру арқылы отбасылық байланыстарды нығайту;

- ата-аналар ойын кезінде балаларға әділдік пен сабырлы болуды, жеңістер мен жеңілістерді дұрыс қабылдауды үйретіп, психологиялық тұрғыдан қолдау көрсетуі керек.

- Ұлттық мәдениетке деген қызығушылықтарын арттыру.

(Сұрақтар мен жауаптар)

- Талқылау, ата-аналармен кері байланыс.

- Қорытынды сөз (5 минут)

- Еске салғыштарды тапсыру (мысалы, ережелердің сипаттамасы бар ойындар тізімі).

Жобалар аясында еліміздің өңірлерінде жүзеге асырылған шаралар

«Еңбегі адал – жас өрен» жобасы аясында жүргізілетін жұмыстар

«Күзгі асар» жәрмеңкесі

Мақсаты: «Күзгі асар» жәрмеңкесі арқылы оқушыларды еңбексүйгіштікке, қайырымдылыққа баулу, ауылшаруашылық өнімдерін өндірудің маңыздылығын көрсету және олардың еңбегінің нәтижесін бағалауға мүмкіндік беру.

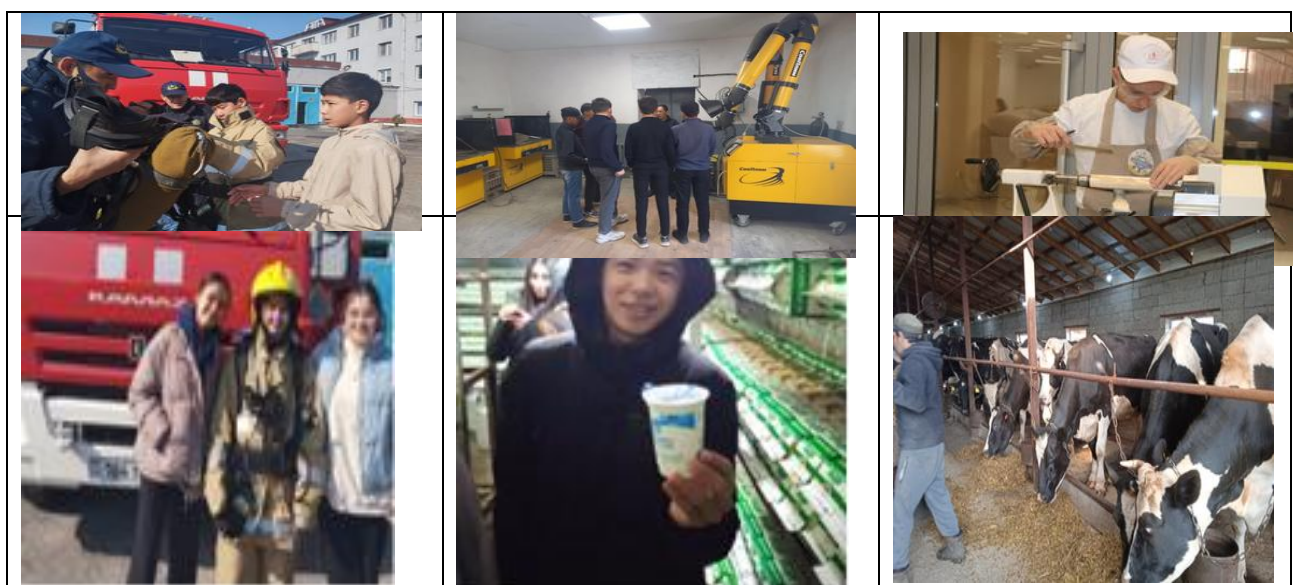

Білім алушылар күзгі егіннің табиғи материалдары мен орман табиғатының көркем сыйларын пайдалана отырып, ата-аналармен бірге жасаған қолөнер бұйымдарынан жәрмеңке өткізді

Ұжымдық іс-шараларға қатысу арқылы оқушылардың ұйымшылдық, ынтымақтастық қасиеттерін дамыту және табиғи өнімдерге деген қызығушылығы артады.

«Мамандықтар әлемі»

Мақсаты: Білім алушыларды нақты өндіріс орындары мен мекемелердегі жұмыс үдерістерімен таныстырып, еңбек нарығындағы сұраныстар мен мүмкіндіктерді түсіндіру арқылы олардың кәсіби бағдарын қалыптастыру.

Жергілікті атқарушы органмен және басқада мүдделі мемлекеттік органдармен бірлескен іс-шаралар.

Білім алушылар түрлі өндіріс орындарына немесе мекемелерге бару арқылы мамандықтардың қыр-сырымен танысады.

«Мамандық марафоны» конкурсы

Мақсаты: білім алушыларға мамандықтың қыр-сырын анықтауға және олардың қызығушылықтары мен қабілеттеріне сәйкес мамандық таңдауына көмектесу.

«Қамқор» жобасы

Мақсаты: әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру арқылы құндылықтарды дәріптеу. Білім алушылардың ұйымшылдық, ынтымақтастық, көшбасшылық және адамдарға қамқорлық жасау дағдыларын дамыту. Қамқор жобасы арқылы қоғамның қажеттіліктеріне назар аудартып, азаматтық құндылықтарды қалыптастыру және оқушылардың тұлғалық өсуіне ықпал ету.

Жоба аясында мектеп жанындағы аумақты жинау немесе қоғамдық орындарды тазалау акциялары ұйымдастырылды. Акция табиғатты қорғау мәдениетін қалыптастырып, қоғамдағы экологиялық жауапкершілікті арттыруға бағытталды.

«SMART BALA» жобасы

Мақсаты: инновациялық жобалар конкурсы арқылы құндылықтарды дәріптеу.

«Startup» конкурсы

Мақсаты: Білім алушылардың кәсіпкерлік дағдыларын дамыту, инновациялық идеяларды жүзеге асыруға ынталандыру және жастарды стартап жобаларын іске асыруға тарту.

Конкурс арқылы оқушылар мен студенттер жаңа бизнес идеяларын ұсынуға, өз жобаларын дамытуға, кәсіпкерлік саласында тәжірибе алуға мүмкіндік алады.

«Өнертапқыштыққа алғашқы қадам» конкурсы

Мақсаты: жас таланттардың шығармашылық әлеуетін дамыту, инновациялық идеяларға қызығушылықты арттыру және оларды жүзеге асыруға ынталандыру.

Білім алушыларға кәсіпкерлік және ғылыми бағыттағы жобаларды жүзеге асыру жолында тәжірибе жинауға, қоғамның дамуына үлес қосуға көмектеседі.

Мектептің мүмкіндігіне қарай жасанды интеллектті пайдалана отырып командалық инновациялық жұмыстар байқауын өткізілді

«Үшқыр ой алаңы» жобасы

Мақсаты: тілдік дағдыларды дамыту және тақырыптық талқылау арқылы құндылықтарды дәріптеу.

Шабыт жобасы

Мақсаты: білім алушылардың шығармашылық әлеуетін ашу арқылы құндылықтарды дәріптеу.

«Ананың аялы алақаны» челленджі

Аналар күніне (мамырдың екінші жексенбісі) бейнероликтер / мерекелік ашық хаттар / бейне құттықтаулар әзірлеп білім алушылардың аналары мен әжелеріне алғыс білдіру.

«Әншуақ» фестивалі

Мақсаты: білім алушылардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыру.

«Даналық ұстаздан» челленджі

Мұғалімдер күні қарсаңында алғашқы мұғаліміне/ сүйікті тәрбиешісіне арналған бейне хабарлама / ән / сурет және басқа да алғыс білдіру түрінде челлендж өткізілді.

«Ұлттық мәдениет» көрмесі

Мақсаты: Білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, олардың қолөнерге деген қызығушылығын арттыру.

«Жас Сарбаз» әскери-патриоттық әндер фестивалі.

Фестивальдерге қатысу оқушылардың командалық рухын нығайтып, олардың әскери-патриоттық бағыттағы мәдени іс-шараларға белсенді араласуын қамтамасыз етеді.

Мектеп театры .

Мақсаты: Білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, актерлік шеберлікке баулу, мәдениет пен өнерге деген қызығушылықты арттыру. Театрландырылған қойылымдар ұйымдастыру мақсатында зерттелген әдеби шығармалар бойынша, тарихи оқиғалар мен атаулы күндерге, заңдар мен құқықтарды зерттеу бойынша фестиваль өткізілді.

Мазмұны

Кіріспе.....	3
1 Білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асырудың халықаралық және отандық тәжірибесі.....	5
2 Директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асырудағы ұйымдастырушылық аспектілер мен әдістемелік принциптер.....	13
3 «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы аясында білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсыныстар.....	18
Қорытынды.....	45
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	46
Қосымша.....	47

**Білім беру ұйымдарында директордың тәрбие жұмысы жөніндегі
орынбасарларының жұмысында жүйелі тәсілді жүзеге асыру бойынша
әдістемелік ұсыныстар**

Басуға 08.09. 2025 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.

Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 10.

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
«Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы» РМҚК
010000, Астана қ., Мәңгілік ел даңғылы, 8, «Алтын Орда»
БО, 16-қабат